

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทนี้เป็นการศึกษาภาคเอกสารเพื่อทบทวนวรรณกรรมและสถานะภาพความรู้ในบริบทที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ยุคหลัง และสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียลในล้านนา รวมทั้งบทบาทของชาวจีนในช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องกับ “บ้านตึก” กลุ่มอาคารบ้านหลวงอนุสารสุนทร จังหวัดเชียงใหม่ ตลอดจนแนวคิด ทฤษฎี และเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้

2.1 สถานภาพความรู้ของประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ยุคหลังที่เกี่ยวข้องกับการสถาปัตยกรรมและบ้านตึก

2.1.1 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของเมืองเชียงใหม่

2.1.2 บทบาทของชาวจีนในเมืองเชียงใหม่

2.1.3 พัฒนาการอาคารสถาปัตยกรรมและบ้านเรือนที่ได้รับอิทธิพลจากต่างชาติ

2.1.4 พัฒนาการอาคารสถาปัตยกรรมและบ้านเรือนในล้านนา

2.2 องค์ความรู้เกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย

2.3 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษารุ่นนี้

2.2.1 แนวคิดแหล่งเรียนรู้

2.2.2 แนวคิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

2.2.3 แนวคิดจิตวิทยาในการรับรู้

2.2.4 แนวคิดจิตวิทยาในการเรียนรู้

2.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1. สถานภาพความรู้ของประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ยุคหลังที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการสถาปัตยกรรมและบ้านตึก

2.1.1 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของเมืองเชียงใหม่

ในอดีตระบบเศรษฐกิจในล้านนามีความเป็นอิสระจากกรุงเทพฯ เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของล้านนามีลักษณะเป็นภูเขาสลับซับซ้อน เต็มไปด้วยป่าทึบและสัตว์ป่าที่อันตรายอาศัยอยู่มากมาย ประกอบกับในสมัยนั้นยังไม่มีการสร้างทางรถไฟส่งผลให้การคมนาคมขนส่งติดต่อกับกรุงเทพฯ ทำได้เฉพาะทางเรือเท่านั้น ส่วนการติดต่อค้าขายกับประเทศพม่า จีน และลาว ทำได้รวดเร็วกว่า ซึ่งอาศัยการเดินทางทางบกโดยใช้สัตว์ต่างสินค้ำ เส้นทางการค้าที่สำคัญเหล่านี้ ได้มารวมกันที่เมืองเชียงใหม่ มีชนิดของสินค้าที่แตกต่างกันและมีพ่อค้าแต่ละเชื้อชาติผูกขาดอยู่ โดยเฉพาะพ่อค้าชาวไทยใหญ่นอกจากนี้ในชุมชนรอบเมืองเชียงใหม่ ยังมีการผลิตเครื่องใช้อุปโภคบริโภคขึ้นเอง ไม่จำเป็นต้องซื้อสินค้าภายนอก ทำให้ส่วนใหญ่มีการซื้อขายเฉพาะในเมืองใหญ่

ต่อมาได้เริ่มอิทธิพลจากภายนอกแทรกตัวเข้ามาในหัวเมืองภาคเหนือ ไม่ว่าจะเป็นการค้าเสรีของสยาม การเข้ามาของชาติตะวันตก และการอพยพโยกย้ายเข้ามาของพ่อค้าชาวจีน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในล้านนาที่สำคัญเกิดขึ้นที่สุด นั่นคือ การแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ป่าไม้ และการหาตลาดเพื่อระบายสินค้าสำเร็จรูปของอังกฤษ และเป็นปัจจัยให้เกิดการพัฒนาตัวของทุนนิยมในล้านนาจึงเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป จากผลงานการศึกษาของปลายอ้อ ชนะนนท์ เรื่อง บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อตัวและขยายตัวของทุนนิยม ภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2524 ได้นำเสนอลำดับการพัฒนารูปแบบของเศรษฐกิจล้านนา ดังนี้ (ปลายอ้อ ชนะนนท์, 2529)

ระยะที่ 1 การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจในล้านนา ก่อนการมาถึงของรถไฟยังเชียงใหม่ พ.ศ. 2398-2464 ซึ่งก่อนหน้านั้นล้านนามีความเป็นอิสระมากพอสมควร จนเมื่อชาติตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองในแถบนี้ รัฐบาลสยามจึงต้องการผนวกล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามเพื่อลดบทบาทของชาติตะวันตกลง ขณะเดียวกันนั้นพ่อค้าชาวจีนก็ได้เริ่มอพยพขึ้นมาจากทางใต้อาศัยแม่น้ำเจ้าพระยาเดินทางย้อนขึ้นเหนือเรื่อยมา เพื่อมาตั้งหลักแหล่งในล้านนา ส่งผลให้มีชุมชนชาวจีนดั้งเดิมตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำสายสำคัญ ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยการเป็นพ่อค้า โดยใช้ “เรือหางแมงป่อง” หรือ “เรือแม่ป๊ะ” ในการเดินทางขึ้นล่องเชียงใหม่กับกรุงเทพฯ ส่วนพ่อค้าพื้นเมือง พม่า และไทใหญ่มีการค้าขายด้วยการใช้ “วัวต่าง” เป็นพาหนะในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้านี้ระหว่างหมู่บ้านกับหมู่บ้านในล้านนา

อังกฤษเริ่มมีความสนใจในทรัพยากรธรรมชาติของล้านนา หลังจากที่ได้เข้าไปยึดครองแคว้นยะไข่และตะนาวศรีของพม่าเมื่อปี พ.ศ.2367 และเริ่มต้นเข้ามามีอิทธิพลอันเป็นผลจากการทำสนธิสัญญา

เบาว์ริงของรัฐบาลสยามกับอังกฤษ และต่อมาได้ทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ ฉบับที่ 1 พ.ศ.2416 เพื่อเข้ามาประกอบกิจการและสัมปทานไม้สักในล้านนา ตลอดจนหาตลาดสำหรับกระจายสินค้า ในขณะที่เดียวกัน รัฐบาลสยามก็ได้มีการปฏิรูปการปกครองและการคลังเพื่อรวมหัวเมืองเหนือเข้าสู่ส่วนกลางเพื่อคานอำนาจกับอังกฤษ รวมทั้งมีการกำหนดนโยบายชัดเจนในการสร้างทางรถไฟสายเหนือเอง โดยใช้เงินพระคลังข้างที่และให้ช่างเยอรมันเป็นผู้ก่อสร้าง ทำให้ระบบการผลิตแบบทุนนิยมเริ่มแทรกตัวเข้าไปทดแทนการผลิตเพื่อการยังชีพ อีกทั้งรัฐบาลสยามได้กำหนดให้มีการเสียดีด้วยเงินบาทและให้เสียดีแทนแรงงานเกณฑ์ดังเช่นในอดีต อีกทั้งเปิดโอกาสให้พ่อค้าชาวจีนสามารถประมูลเพื่อขอจัดเก็บภาษี เป็นนายอากรบ่อนเบี้ย นายอากรหมาก พลู ผื่น เป็นต้น นับเป็นการลดอำนาจการปกครองและการเก็บภาษีของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนืออันเป็นแหล่งรายได้หลักในอดีตอย่างค่อยเป็นค่อยไป

ระยะเริ่มแรกที่ทางรถไฟยังมาไม่ถึงเชียงใหม่นั้น กลุ่มพ่อค้าพม่าและไทใหญ่ซึ่งใช้วัวต่างก็ปรับตัวให้สอดคล้องกับอำนาจรัฐใหม่ได้ เป็นกลุ่มที่ได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ ในครั้งนี้อันเป็นผลมาจากสนธิสัญญาต่างๆระหว่างรัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลสยาม อย่างไรก็ตามในเวลาต่อมากลุ่มพ่อค้าชาวจีนที่มีเครือข่ายพ่อค้าชาวจีนในกรุงเทพฯ ก็สามารถควบคุมเส้นทางการค้าทางเรือแทนการค้าทางบก และผูกขาดการลงทุนระหว่างภาคเหนือกับกรุงเทพฯแทนพ่อค้าชาวพม่า ไทใหญ่ และพื้นเมืองได้ นับเป็นการครอบงำตลาดภาคเหนือทั้งหมด

ต่อมาเมื่อรัฐบาลสยามเริ่มเปิดใช้ทางรถไฟสายเหนือบางส่วน เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2448 พ่อค้าชาวจีนจึงกลายเป็นกลุ่มที่แสวงหาผลประโยชน์จากสาธารณูปโภคของรัฐบาลได้อย่างเต็มที่ โดยทุนจากการค้าของกลุ่มพ่อค้าชาวจีนส่วนหนึ่งกระจายไปในรูปแบบเงินกู้ การสะสมที่ดิน และทรัพย์สินอื่นๆที่ไม่ได้ถูกส่งออกไปนอกประเทศทั้งหมด เช่นเดียวกับทุนของพ่อค้าบริษัททำไม้ อังกฤษ ในขณะที่เดียวกัน กลุ่มทุนดั้งเดิมที่เหลืออยู่ได้แก่ เจ้านายฝ่ายเหนือ พ่อค้าพม่า และไทใหญ่ ยังคงแสวงหาช่องทาง การสะสมทุนขึ้นต้นอยู่ต่อไป อีกทั้งยังมีกลุ่มพ่อค้าจากภาคกลางอพยพทางรถไฟขึ้นมาทำการค้าขายและดำเนินกิจการอื่นๆ แข่งขันกลุ่มทุนดั้งเดิมในท้องถิ่น กลุ่มเจ้านายได้กลายมาเป็นผู้บริโภครวมใหญ่ที่มีกำลังซื้อสูง และมักจะบริโภคเกินกว่ารายได้ ที่ได้เป็นเงินเดือนจากรัฐบาลสยาม จนกระทั่งเป็นหนี้สินพ่อค้า ทำให้ทรัพย์สินเกิดการเปลี่ยนมือไปเป็นของพ่อค้าในที่สุด ส่งผลให้นอกจากจะมีสถานะทางเศรษฐกิจตกต่ำแล้ว สถานะทางการเมืองก็เช่นกัน

ระยะที่ 2 การมาถึงของรถไฟเชียงใหม่ พ.ศ.2464-2484 ได้เป็นปัจจัยทำให้ต้นทุนการขนส่งสินค้าลดลง และใช้เวลาน้อยกว่าการขนสินค้าทางเรือ สินค้าสำเร็จรูปจากต่างประเทศได้กระจายจากกรุงเทพฯมาสู่ล้านนา ทั้งในด้านปริมาณและจำนวนแหล่งผลิตสินค้า ระบบเศรษฐกิจในล้านนาจึงขยายตัวอย่างรวดเร็วและมีความซับซ้อนมากขึ้น เพราะเศรษฐกิจของภาคถูกผนวกเข้ากับ

ระบบเศรษฐกิจส่วนกลางยิ่งขึ้น ศูนย์กลางการค้าของภาคเหนือได้เปลี่ยนจากลำปางมาเป็นเชียงใหม่ ตลาดล้านนาที่แต่เดิมเป็นตลาดสินค้าสำเร็จรูปของอังกฤษจึงมีสินค้าจากเยอรมันและญี่ปุ่นเข้ามาแข่งขัน ขณะเดียวกันสินค้าส่งออกจากล้านนา ก็เพิ่มมากขึ้น เช่น ข้าว สุกกร ผ้าทอ กระตุ้นให้ชาวบ้านผลิตเพื่อการขายแทนการผลิตเพื่อมุ่งใช้สอยในชุมชน ซึ่งกลุ่มพ่อค้านายทุนได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ ในฐานะเป็นผู้เชื่อมโยงและชักนำให้การผลิตสอดคล้องกับความต้องการของตลาดการค้าในล้านนา

ชนชั้นนายทุนพ่อค้าได้ก่อรูปขึ้นท่ามกลางการขยายตัวของการผลิตเพื่อการขายนี้ ประกอบด้วย พ่อค้าชาวจีนดั้งเดิม พ่อค้าชาวจีนรุ่นใหม่ที่อยู่พหุเข้ามาพร้อมกับทางรถไฟ พ่อค้าพื้นเมือง พ่อค้าคน ไทยภาคกลาง พ่อค้าไทใหญ่ พ่อค้าพม่า พ่อค้าแควมสุลิม และกลุ่มทุนเก่าที่เป็นเจ้านายฝ่ายเหนือ เป็นต้น เกิดการแข่งขันระหว่างกลุ่มพ่อค้าต่างๆ ภายใน ดังเช่น การแข่งขันระหว่างพ่อค้าชาวจีนดั้งเดิมกับ พ่อค้าชาวจีนรุ่นใหม่ พ่อค้าชาวจีนกับเจ้านายฝ่ายเหนือ และการค้าขายทางเรือเริ่มหมดความสำคัญลงไป พ่อค้าชาวจีนหันมาใช้รถไฟเพื่อขนส่งสินค้าแทนเนื่องจากประหยัดเวลาและต้นทุนได้มากกว่า จำนวนพ่อค้าชาวจีนในภาคเหนือก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วตาม

การแข่งขันนี้ได้ทำให้กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือต้องปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง โดยหันมาลงทุน ทำตลาดสด กิจการยาสูบ ทอผ้า การบุกเบิกที่นา เป็นต้น แต่กระนั้นก็มักไม่ประสบความสำเร็จ จึงต้องไปพึ่งเงินกู้จากพ่อค้าชาวจีน แต่เมื่อไม่มีเงินไปชำระจึงต้องเสียดทรัพย์สินมากมายให้พ่อค้าชาวจีนไป รวมทั้งผลผลิตทางการเกษตรที่ได้ก็จะถูกพ่อค้าชาวจีนเป็นผู้เข้ามาจัดการเรื่องการค้าขายและขนส่งลง ไปขายกรุงเทพฯ ทางรถไฟ แม้การแข่งขันระหว่างกลุ่มทุนต่างๆ ในล้านนาช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ยังไม่มีลักษณะที่ชัดเจน แต่เป็นการพึ่งพากันเสียส่วนใหญ่ พ่อค้าชาวจีนยังต้องพึ่งพิงเจ้านายฝ่ายเหนือในฐานะเป็นผู้บริโภคริชิมที่มีอำนาจซื้อสูง และเป็นแหล่งดึงดูดความมั่งคั่งให้แก่พ่อค้าชาวจีน

ตั้งแต่ทางรถไฟมาถึงเมืองเชียงใหม่ และก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นระยะเวลาที่นายทุน พ่อค้ามีเสรีภาพในการค้าและเปิดโอกาสอย่างเต็มที่ในการสะสมทุนผ่านการค้า เช่น การออกเงินกู้ การแสวงหาที่ดินและครอบครองที่ดินผืนใหญ่ และการค้าฝิ่นเถื่อน อีกทั้งรัฐส่วนกลางได้มีการปรับปรุงและก่อสร้างโครงสร้างเศรษฐกิจพื้นฐาน เช่น การสร้างทางรถไฟ ถนนบริการของรัฐอื่นๆ เพิ่มเติม ส่งผลให้นายทุนพ่อค้าดั้งเดิมสามารถนำทุนที่สะสมไว้แต่เดิมนำไปใช้ในการลงทุนกิจการใหม่ๆ เช่น อุตสาหกรรมขึ้นต้นที่ทดแทนการนำเข้าและเพื่อการส่งออกไปขายนอกภาค และได้นำเอานายทุนพ่อค้ารุ่นใหม่ที่มีเครือข่ายการค้าที่ดีในกรุงเทพฯ เข้ามาสะสมทุนในภูมิภาคนี้ โดยแทรกเข้าไป ในการค้าระดับเมืองและชนบท อาศัยการขนส่งสินค้าด้วยรถบรรทุก แทนวัวต่างม้าต่าง ส่วนกลุ่มพ่อค้ารุ่นเก่าได้แก่ พ่อค้าไทใหญ่ ได้ถูกผลักดันออกสู่การผลิตภาคเกษตรไป ชาวบ้านในชนบทถูก

กำหนดบทบาทโดยกลไกทางการตลาด ถูกดึงเข้าสู่การผลิตเพื่อขายในฐานะแรงงานราคาถูก ผลิตส่วนเกินทางเศรษฐกิจให้แก่การสะสมทุน และเป็นผู้บริหาร โภคสินค้าตามนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยม

เมื่อการค้าและระบบเศรษฐกิจได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ระยะแรกผู้ที่ต้องการกู้เงินเพื่อลงทุนและการบริโภคจึงต้องขึ้นอยู่กับแหล่งเงินกู้เอกชนอย่างตระกูลพ่อค้าชาวจีนที่สะสมความมั่งคั่ง เช่น ตระกูลชุนติมา-นิมมานเหมินท์ แซ่เลี้ยว วิบูลสันติ และตระกูลพ่อค้าชาวตะวันตก เช่น ตระกูลคิวดิเปออร์ ตระกูลแมคฟี โดยกิจการเงินกู้ของตระกูลเหล่านี้เป็นการสะสมทุนด้วยการออกเงินกู้ควบคู่ไปกับการค้าขาย แต่กระนั้นก็ยังมิมีสถาบันการเงินของราชการ คือ พระคลังออมสิน ทำหน้าที่เป็นสถาบันรับฝากเงิน ต่อมาธนาคารพาณิชย์ได้เริ่มเปิดดำเนินการในภาคเหนือ โดยธนาคารแรกคือ แแบงก์สยามกัมมาจุลฯ(ธนาคารไทยพาณิชย์จำกัด) โดยเปิดดำเนินการเมื่อ พ.ศ. 2470

ระยะที่ 3 ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ.2485-2503 โดยในระหว่างสงครามที่ผ่านมาเป็นช่วงที่เส้นทางรถไฟสายเหนือเสียหายอย่างหนัก และทรัพยากรธรรมชาติและมนุษย์ถูกผันไปสู่การสงคราม ทำให้ระบบเศรษฐกิจภายในประเทศมีความลำบากจนหยุดชะงักไปช่วงหนึ่ง อย่างไรก็ตามในช่วงเวลานั้นเองพ่อค้าชาวจีนก็สามารถสะสมทุนได้ภายในระยะเวลาสั้น ด้วยการกว้านซื้อสินค้าจำเป็นกักตุนไว้ล่วงหน้า แล้วกำหนดราคาสินค้าเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัว รวมไปถึงการถือโอกาสค้าขายกับกองทัพญี่ปุ่น และการกักตุนสินค้าบางประเภทที่มีราคาสูงในช่วงสงคราม แล้วรอขายในราคาสูงเมื่อสงครามสงบ

นับจากภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎร พ.ศ.2475 พ่อค้านายทุนในท้องถิ่นได้สะสมเงินทุนเพิ่มมากขึ้น รัฐบาลจึงมีความพยายามนำระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโดยรัฐมาใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีการใช้นโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมในระดับภูมิภาค เพื่อพยายามจะลดบทบาททางเศรษฐกิจของพ่อค้าต่างชาติ ได้แก่ พ่อค้าชาวจีนซึ่งเป็นกลุ่มที่ควบคุมการค้าและการผลิตของประเทศ ด้วยมาตรการกีดกันกิจการการค้าและการผลิตของชาวต่างชาติ และสนับสนุนการลงทุนโดยเอกชนที่ใกล้ชิดรัฐบาลหรือคนท้องถิ่น ส่งผลให้พ่อค้าชาวจีนรุ่นใหม่ที่เพิ่งอพยพขึ้นมาหลังจากสร้างทางรถไฟสายเหนือได้รับผลกระทบ เพราะยังไม่สามารถสร้างความกลมกลืนกับคนพื้นเมืองได้ ต่างจากพ่อค้าชาวจีนรุ่นดั้งเดิมที่ทำตัวกลมไปกับคนพื้นเมืองแล้วจึงได้รับความกระทบกระเทือนน้อยกว่า

อย่างไรก็ตามนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมของรัฐบาลนี้ก็กลับเป็นผลดีกับนายทุนพ่อค้าที่ไม่ใช่ชาวจีน ได้แก่ พ่อค้าพื้นเมือง พ่อค้าชาวไทยภาคกลาง เจ้านายฝ่ายเหนือ โดยเปิดโอกาสให้สามารถเข้าไปสะสมทุนในกิจการที่รัฐยึดมาจากนายทุนพ่อค้าชาวตะวันตก และกิจการที่รัฐให้ความสนับสนุนในระบอบเวลานั้น เช่น กิจการป่าไม้ ยาสูบ การค้าพืชผล สินค้าอุปโภคบริโภค กลุ่มพ่อค้าที่ไม่ใช่ชาวจีนจึงร่วมมือกับข้าราชการ ผู้ใกล้ชิดกับนักการเมืองดำเนินการการค้าและธุรกิจภายใต้โอกาสต่างๆ

เช่น อัตราค่าระวางรถไฟต่ำกว่าปกติ การผูกขาดสินค้าจากโรงงานที่เป็นรัฐวิสาหกิจ และโรงงานใน ความควบคุมของรัฐ ตลอดจนการรวมกลุ่มต่อรองกำหนดราคาซื้อขายผลผลิต เช่น กรณีกลุ่มผู้บ่ม ยาสูบต่อรองราคาซื้อขายยาสูบของโรงงานยาสูบให้สูงขึ้น

แม้ว่ารัฐจะดำเนินนโยบายกีดกันพ่อค้าต่างชาติ แต่ในเวลาไม่นานพ่อค้าชาวจีนก็สามารถ ปรับตัวเข้าได้ ไม่ว่าจะเป็นการแปลงสัญชาติ การเปลี่ยนอาชีพจากการค้าเป็นเกษตรกร การแสวงหา หลักฟุ้งฟิงจากนักการเมืองและทหารตำรวจระดับสูง โดยเชื้อเชิญให้ผู้มีอำนาจอิทธิพลเข้าร่วมทุนใน ฐานะหุ้นส่วน เพื่อแบ่งปันผลประโยชน์ตอบแทนค่าคุ้มครอง

ต่อมาเมื่อสงครามสิ้นสุดลง ประเทศประสบปัญหาเงินเฟ้ออย่างรุนแรงและเกิดความขัดแย้งอย่าง รุนแรงภายในคณะราษฎร จนเกิดการรัฐประหารในปี พ.ศ.2490 นำโดยจอมพลผิน ชุณหะวัณ ผู้ก่อการ รัฐประหารแต่ละคนได้พยายามสร้างฐานเศรษฐกิจมาเป็นของตนซึ่งส่วนใหญ่ไม่มีประสบการณ์ในธุรกิจ การค้า จึงเป็นเหตุให้รัฐวิสาหกิจที่เคยได้รับความสนับสนุนสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม ตกต่ำลงส่งผล ให้การประกอบธุรกิจของพ่อค้าชาวไทยภายใต้การสนับสนุนของรัฐบาล ไม่สามารถแข่งขันกับเครือข่าย การค้าของพ่อค้าชาวจีนได้ในระยะยาว และบางกิจการก็ได้เลิกล้มไป อีกทั้งเมื่อการซ่อมแซมทางรถไฟ เสร็จสมบูรณ์ กลุ่มทหารและนักการเมืองเข้ามาให้ความคุ้มครองและอุปถัมภ์ตลอดจนทำธุรกิจผูกขาด การค้าสินค้าบางชนิดร่วมกับพ่อค้าชาวจีน เช่น ข้าว กลายเป็นโอกาสให้พ่อค้าชาวจีนได้กลับมามีบทบาท และครอบงำการค้าและการแลกเปลี่ยนในระบบเศรษฐกิจภาคเหนือดังเช่นที่ผ่านมาอีกครั้ง พ่อค้าที่มี กิจการเกี่ยวข้องกับราชการจึงต้องรู้จักการดำเนินการค้าและธุรกิจแบบ “เข้าเจ้าเข้านาย”

ภายหลังที่สงครามโลกครั้งที่ 2 สภาพการค้าและการผลิตในภูมิภาคขยายตัวขึ้น พ่อค้านายทุน ในภาคเหนือลงทุนทำกิจการใหม่ๆ เช่น เหมืองแร่ จนสามารถส่งออกไปตลาดต่างประเทศ ทำให้ เสริมสร้างความมั่นคงแก่ฐานเศรษฐกิจของตน กิจการค้าซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในมือพ่อค้าชาวจีนเกิดการ ขยายตัวทางเศรษฐกิจในภาคเหนืออีกครั้ง เกิดความคล่องตัวมากขึ้น สินค้าจากต่างประเทศซึ่งนำเข้ามา ขายในภาคเหนือเริ่มมีหลากหลายประเภทขึ้น เช่น สินค้าจำพวกปากกา นาฬิกา รถ รถจักรยานยนต์ รถจักรยาน ดังนั้นธุรกิจการเงินจึงเริ่มขยายตัวขึ้นในช่วงเวลานี้ ระบบธนาคารพาณิชย์ทั้งในรูปแบบ สาขาและตัวแทนธนาคารก็เปิดดำเนินการขึ้นเพื่อลดช่องว่างระหว่างธนาคารและคนท้องถิ่น

กลุ่มพ่อค้าชาวจีนซึ่งเป็นกลุ่มผู้มีเงินทุนในท้องถิ่นบางส่วนสามารถพัฒนาเข้าสู่ธุรกิจการเงิน และได้เริ่มการพัฒนาไปสู่ทุนการเงิน พร้อมๆ ไปด้วยการแทรกตัวของทุนการเงินจากส่วนกลาง เช่น ห้างหุ้นส่วนอนุสาร จำกัด ภายใต้การดูแลของตระกูลชุนติมา-นิมมานเหมินท์ เป็นตัวแทนให้ธนาคาร นครหลวงไทย จำกัด ในปีพ.ศ. 2490 ดำเนินการโดยนายไกรศรี นิมมานเหมินท์ แต่ต่อมาเกิดความ

ขัดแย้งกับสำนักงานใหญ่จึงได้เลิกเป็นตัวแทนของธนาคารนครหลวงไทย จำกัด แล้วเปลี่ยนไปเป็นตัวแทนของธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ จำกัด ในปี พ.ศ. 2500 โดยมีตระกูลชินวัตรร่วมกับตระกูลพรหมชนะ ได้เข้ามารับช่วงเป็นตัวแทนธนาคารนครหลวงไทย จำกัดแทน

ระยะที่ 4 การขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยมภาคเหนือ พ.ศ.2504-2523 หลังการรัฐประหารโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปีพ.ศ. 2500 ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงนโยบายเศรษฐกิจของประเทศอย่างสิ้นเชิง จนเกิดเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2507-2509) และแผนพัฒนาเฉพาะพื้นที่ คือ แผนพัฒนาภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมในการป้องกันการแทรกซึมของคอมมิวนิสต์ โดยในปีพ.ศ.2504 ได้มีการตั้งคณะกรรมการพัฒนาภาคเหนือขึ้น ส่งผลให้มีการขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือมากขึ้น

อย่างไรก็ตามในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 และ 2 รัฐบาลมีมาตรการส่งเสริมการลงทุนโดยภาคเอกชนและต่างชาติ แต่เป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมและการเกษตรเฉพาะในบริเวณกรุงเทพฯ จึงทำให้เศรษฐกิจในกรุงเทพฯ เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ในขณะที่การผลิตของภูมิภาคส่วนใหญ่ยังคงเป็นการผลิตในภาคเกษตรกรรม จึงทำให้มีอัตราความเจริญสาขาอุตสาหกรรมในกรุงเทพฯ และส่วนกลางล้าหน้าอัตราหน้าในภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศ โดยภูมิภาคกลายเป็นเพียงตลาดรองรับสินค้าเหล่านี้ จึงทำให้มีความแตกต่างกันทางเศรษฐกิจระหว่างกรุงเทพฯ กับภูมิภาค เป็นเหตุให้รัฐบาลต้องปรับกลยุทธ์การพัฒนามาเน้นการกระจายรายได้ เพื่อให้ประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรเพื่อพัฒนากระจายออกไปได้ทั่วถึงในระดับภูมิภาค รัฐบาลได้หันกลับมาศึกษาและวางแผนพัฒนาภาคอีกครั้ง ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-2519) และกำหนดเมืองหลักสำหรับการพัฒนาแต่ละภาค โดยบริเวณเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน ถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของภาคเหนือ

จากพัฒนาการดังกล่าว จะเห็นว่าทุนท้องถิ่นมีการขยายตัว แต่เป็นการขยายตัวที่จำกัดอยู่ในทุนการค้าและทุนเงินกู้ แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของขนาดการลงทุนและประเภทของกิจการที่หลากหลายยิ่งขึ้น ตามลักษณะการขยายตัวของเมืองและชุมชน ทั้งนี้เพราะทุนอุตสาหกรรมและทุนการเงินจากส่วนกลางได้แทรกแซงเข้าครอบครองตลาดสินค้าภาคเหนือไว้หมดแล้ว และนโยบายการส่งเสริมการลงทุนของรัฐบาล สำหรับการลงทุนอุตสาหกรรมในท้องถิ่นก็ไม่ชัดเจน ทำให้การขยายตัวของอุตสาหกรรมในภาคเหนือยังคงค่อนข้างจำกัดอยู่ในอุตสาหกรรมขั้นต้น ไม่สามารถแข่งขันกับการขยายตัวของทุนการค้าจากกรุงเทพฯ ได้ นอกจากนี้กลุ่มทุนจากกรุงเทพฯ มีขนาดใหญ่กว่า ทำให้แทรกแซงเข้ามาอยู่ในระบบเศรษฐกิจภาคเหนือได้รวดเร็วและมั่นคง ทุนการเงินท้องถิ่นบางส่วนได้อาศัยรูปแบบบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ดำเนินการต่อไป และมีบางส่วนออกไปอยู่นอกระบบสถาบัน

การเงินที่ไม่อาจตรวจสอบได้ และก็มีบางส่วนที่ถูกนำไปใช้เพื่อการดำเนินธุรกิจใหม่ๆ ออกไป จากที่กล่าวมาทั้งหมด ทูทท้องถิ่นจึงยังคงดำรงสภาพเป็นทุนการค้าและทุนการเงินตราบเท่าที่ทุนการเงินและทุนอุตสาหกรรมจากส่วนกลางมีอิทธิพลเหนือทุนท้องถิ่น

2.1.2 บทบาทของชาวจีนในเมืองเชียงใหม่

1) ชาวจีนในประเทศไทย

ชาวจีนกลุ่มแรกที่อยู่อาศัยในประเทศไทย โดยส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่อยู่ทางใต้แถบชายทะเล คือ มณฑลกว่างตุง มณฑลฮกเกี้ยน และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะไหหลำ โดยอพยพมาเข้ามาค้าขายกับเรือสินค้า แบ่งได้ตามกลุ่มภาษาใหญ่ 5 กลุ่ม คือ ชาวจีนกว่างตุง ชาวจีนแคะ ชาวจีนแต้จิ๋วหรือกลุ่มเขาซู่ ชาวจีนไหหลำ และชาวจีนฮกเกี้ยน หลังจากมีเมืองท่าใหม่เกิดขึ้นแถบชายทะเลทางใต้ในเมืองกว่างโจ ทำให้ดินแดนทางใต้มีความสำคัญมากยิ่งขึ้น เป็นสาเหตุทำให้ชาวจีนอพยพออกนอกประเทศมากขึ้น โดยบริเวณที่นิยมอพยพมาอาศัย และทำการค้า คือ แถบหนานหยาง หรือแถบทะเลจีนใต้และประเทศไทย (มุจลินทร์ เพ็ชรรุ่ง, 2553)

ปัจจัยสำคัญที่มีส่วนต่อการเดินทางออกนอกประเทศของชาวจีน คือ ปัจจัยด้านสงคราม การขาดแคลนอาหาร การเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว และความต้องการแรงงานชาวจีนจากดินแดนอื่น ความนิยมเดินทางออกนอกประเทศเพื่อสร้างฐานะ และความต้องการติดต่อค้าขายกับชาวตะวันตก อันเนื่องมาจากความก้าวหน้าในการคมนาคม ส่วนปัจจัยที่ทำให้ชาวจีนอพยพมายังประเทศไทย (ทวี ธีระวงศ์เสรี, 2516) คือ

- 1.1) ประเทศไทยมีความอุดมสมบูรณ์ มีพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำเกษตรกรรม
- 1.2) ไม่ค่อยเกิดภัยธรรมชาติรุนแรง
- 1.3) เหมาะแก่การดำรงชีวิต มีทรัพยากรธรรมชาติอย่างมากมาย
- 1.4) เป็นเส้นทางสำคัญทางการค้าขายบริเวณคาบสมุทร
- 1.5) มีนโยบายอนุญาตให้ชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน

เริ่มมีการปรากฏชุมชนชาวจีนในประเทศไทยอย่างชัดเจนตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นอย่างน้อย จากหลักฐานบันทึกและจดหมายเหตุยืนยันตรงกันว่า แหล่งชุมชนชาวจีนในสมัยอยุธยานั้น เป็นแหล่งค้าขายขนาดใหญ่ในบริเวณป้อมเพชร และรอบๆ วัดพนัญเชิง มีจำนวน 3,000-4,000 คน ต่อมาเมื่อเกิดเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยา และมีการฟื้นฟูบ้านเมืองขึ้นใหม่ด้วยพระเจ้าตากสิน โดยมีเมืองหลวงคือกรุงธนบุรี ชาวจีนกลุ่มใหม่ก็อพยพเข้าสู่เมืองไทยอย่างต่อเนื่อง ดังปรากฏหลักฐานว่า เมื่อรัชกาลที่ 1 จะทรงสร้างพระบรมมหาราชวัง ณ ฝั่งตรงข้ามกรุงธนบุรี พื้นที่บริเวณนั้นเป็นชุมชนชาวจีนขนาด

ใหญ่ จึงต้องอพยพออกไปอยู่บริเวณคลองวัดสามปลื้ม ไปจนถึงคลองวัดสามเพ็ง ในช่วงเวลานั้นเป็นระยะที่เมืองไทยมีชาวจีนอพยพเข้ามาอย่างมาก มีจำนวนราว 10,000 คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าพาณิชย์ ในบางครั้งพบว่ามี การเข้ารับราชการเป็นขุนนางโดยเฉพาะทำงานในกรมท่าซ้าย และมีส่วนช่วยในการดำเนินกิจการค้าสำเภาให้แก่ไทย นอกจากนี้ยังเป็นช่างฝีมือ ช่างไม้ ช่างทอง หมอนักแสดง และทำเกษตรกรรมด้วย (ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์สกุล, 2535)

จากผลงานการศึกษาของมูจินทร์ เพ็ชรรุ่ง (2553) เรื่อง การศึกษาบทบาทของชาวจีนใน อ. เมือง จ.เชียงใหม่ ในสมัยรัตนโกสินทร์ แสดงให้เห็นว่าชาวจีนอพยพเข้ามาในประเทศไทยอย่างต่อเนื่องและมีจุดกระแสสูงสุด 3 ระยะ คือ

ระยะแรก ปี พ.ศ. 1767-1782 สมัยกรุงธนบุรี มีชาวจีนจำนวน 230,000คน ประมาณเป็นร้อยละ 4.8 ของจำนวนประชากรทั้งหมด

ระยะที่สอง ปี พ.ศ. 1882-1910 สมัยรัชกาลที่ 5 มีชาวจีนอพยพเข้ามาในระยะนี้ เพิ่มจากปีละ 10,000กว่าคน เป็น 60,000 กว่าคน เป็นผลมาจากการปฏิรูปทางสังคม ด้วยการเร่งรัดพัฒนาความสัมพันธ์ทางการค้าและเงินตรา

ระยะที่สาม ปี พ.ศ.1981-1931 หลังสงครามโลก ครั้งที่ 1 ตามการประเมินของนักวิชาการ ในช่วงนี้มีชาวจีนเข้ามาในไทย 500,000 คน ส่วนตอนต้นของหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ.1946 ซึ่งเป็นปีที่มีการอพยพสูงสุด มีราว 800,000 คน

หลังจากจีนได้สถาปนาสาธารณรัฐประชาชน ไทยได้จำกัดการอพยพของชาวจีนอย่างเข้มงวด ส่งผลให้ไม่มีการอพยพของชาวจีนเข้าสู่ประเทศไทยนับตั้งแต่นั้น เป็นต้นมา

2) ชาวจีนในล้านนา

ชาวจีนอพยพเข้ามายังดินแดนล้านนาสองแบบ คือ ทางเหนือโดยทางบก และทางใต้โดยทางน้ำ

2.1) ชาวจีนที่มาทางบก หรือคนจีนฮ่อ

เดินทางมาจากมณฑลยูนนาน ประเทศจีน โดยมากเป็นพ่อค้าที่มาเป็นกองคาราวาน หรือที่เรียกว่า “ขบวนม้าต่าง” ซึ่งเข้ามาในดินแดนนี้เพื่อค้าขายกับเมืองต่างๆ เช่น สิบสองปันนา พม่า ล้านนา ล้านช้าง เป็นต้น สินค้าที่นำมาขายเป็นจำพวกพืชสมุนไพร และของป่า นอกจากนี้ยังเป็นพวกที่ทนแรงกดดันทางการเมืองในจีน ไม่ได้ และกลุ่มทหารจีนกองพล 93 ที่มาจากภายหลังการปฏิวัติของเหมาเจ๋อตง

2.2) ชาวจีนที่มาทางน้ำ

เริ่มมีมากขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าตากสินมหาราช โดยขึ้นมาจากแม่น้ำปิงอันเป็นเส้นทางการค้าขายหลักระหว่างกรุงเทพฯ เชียงใหม่ และตั้งชาวจีนตั้งชุมชนขนาดใหญ่ตามแนวริมแม่น้ำปิง ไม่ว่าจะเป็นที่เมืองนครสวรรค์ เมืองตาก เมืองลำปาง ภายหลังเมื่อเส้นทางรถไฟสร้างเสร็จ ได้มีการขึ้นมาจากเส้นทางรถไฟและทางถนนอีกด้วย (สมโชค อ่องสกุล, 2541)

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ชาวจีนในเมืองเชียงใหม่มีเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด โดยมากขึ้นมาจากทางแม่น้ำปิง มีเมืองปากป่อง หรือป่าซางในปัจจุบัน เป็นแหล่งแวะพักและชุมทางการค้าที่สำคัญ จากนั้นจึงอพยพขึ้นมาอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำปิงตรงข้ามเมืองเชียงใหม่ กลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ หรือย่านการค้าวัดเกตการาม ก่อนจะขยายพื้นที่การค้าขายมายังตลาดวโรรส ตลาดต้นลำไย และตรอกเล่าโจ้วลามมาถึงถนนท่าแพ โดยมีสะพานหลักเชื่อมสองฟากฝั่ง (สร้อยดี อ่องสกุล, 2554) โดยชาวจีนแต่ดั้งเดิมเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดในเชียงใหม่ รองลงมาเป็นจีนแคะและไหหลำ อาชีพหลักของชาวจีนในเมืองเชียงใหม่คือ การค้าขาย โดยมีความสำคัญในการเดินเรือเส้นทางแม่น้ำปิงอย่างมาก อาศัยเรือท้องถิ่นที่เรียกว่า “เรือแม่ปะ” หรือเรือหางแม่ป่อง ซึ่งเอื้อประโยชน์ให้เป็นการค้าขายที่สะดวกยิ่งขึ้น และมีการขนถ่ายสินค้าลงตามชุมทางสำคัญ เช่น เมืองระแหง เมืองปากป่อง เมืองฮอด เป็นต้น จนกระทั่งในช่วง พ.ศ.2417 เมื่อรัฐบาลไทยสามารถขุดถ้ำขุนตาลได้สำเร็จ ทางรถไฟก็ได้มาถึงเชียงใหม่ การคมนาคมที่มีความสะดวกรวดเร็วมากขึ้นยิ่งทำให้ชาวจีน เข้ามาร่วมเมืองเชียงใหม่เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ (ดวงจันทร์ อภาวัชรุทธิ์ เจริญเมือง, 2549)

หลังจากที่มีการสร้างทางรถไฟและทำให้การคมนาคมทางบกมีความสะดวกขึ้น ส่งผลให้ท่าเรือที่ย่านวัดเกตการามซบเซาลง เพราะการขนส่งและบรรทุกสินค้าทำได้สะดวกกว่า ทำให้ชาวจีนที่แต่เดิมนิยมตั้งถิ่นฐานย่านวัดเกตการามได้ขยายขยายการค้าแห่งการตั้งบ้านเรือน และย่านการค้ามายังบริเวณถนนท่าแพ ซึ่งต่อมากลายเป็นย่านที่มีชาวจีนตั้งบ้านเรือน และค้าขายอย่างคับคั่ง โดยเฉพาะที่ตรอกเล่าโจ้ว ซึ่งแปลว่าศาลเจ้า หรือเรียกว่า ตรอกช่วงเมรุ นอกจากนี้ ชาวจีนยังนิยมตั้งร้านค้าที่ถนนวิชานนท์ ถนนช้างม้อย และถนนเจริญเมือง ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นย่านการค้าขายของชาวจีนทั้งในตรอกเล่าโจ้ว และตามถนนต่างๆ นั้น มีหลายร้านที่เป็นต้นตระกูลของตระกูลที่มีชื่อเสียงหลายตระกูลในเมืองเชียงใหม่ ปัจจุบัน เช่น ร้านตัดผ้าของตระกูลโตวิจักขณ์ชัยกุล ร้านชิมชู้ไช้ของตระกูลบูรณุปกรณ์ ร้านโต้วอกเส็งและร้านโต้ว่วนเส็งของตระกูลโตแสวงชัย ร้านนิ่มซีเส็งของตระกูลสุวิทย์ สักคานนท์ (อนุ เนินหาด, 2546)

3) บทบาทของชาวจีนในด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองเชียงใหม่

3.1) บทบาทด้านเศรษฐกิจ

พัฒนาการทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านในล้านนาช่วงระยะเวลาจาก พ.ศ.2350 จนถึงประมาณ พ.ศ.2490 เป็น 3 ระยะ บนพื้นฐานของลักษณะความสัมพันธ์ทางการผลิต มีลักษณะดังนี้ (มุจลินทร์ เพ็ชรรุ่ง, 2553)

ระยะที่ 1 - การผลิตที่ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์แบบเครือญาติ พ.ศ.2350-2425 โดยลักษณะสำคัญของสังคมล้านนาในช่วงเวลานี้ คือ ประชากรในดินแดนล้านนายังมีจำนวนไม่มาก มีลักษณะการปกครองแบบรัฐจารีต และใช้กฎหมายมังราย

ระยะที่ 2 - การก่อตัวของความสัมพันธ์แบบศักดินา และการถือครองกรรมสิทธิ์เอกชนในหมู่บ้าน พ.ศ.2426-2463 เนื่องจากเจ้านายฝ่ายเหนือได้ให้สัมปทานค้าซ่อแก่ผู้เช่าทำป่าไม้ชาวพม่า ทำให้เกิดกรณีพิพาท อังกฤษถือเป็นข้ออ้างในการขยายอิทธิพลสู่ล้านนา

ระยะที่ 3 -การก่อตัวของชนชั้นนายทุนพ่อค้า ตั้งแต่ พ.ศ.2426-2490 มีการนำเงินตราเข้ามาใช้หมุนเวียนในล้านนาในช่วงก่อนหน้า พ.ศ.2464 โดยเป็นไปในรูปแบบการค้าระหว่างล้านนาและพม่า ภายหลังการใช้เงินตราเริ่มมีมากยิ่งขึ้น เพราะถูกใช้ในการซื้อข้าวซึ่งเป็นไปอย่างคึกคักเมื่อทางรถไฟมาสู่เชียงใหม่เรียบร้อยแล้ว

จึงสามารถกล่าวได้ว่า การที่เศรษฐกิจของเชียงใหม่เกิดความเปลี่ยนแปลง เป็นผลมาจากการเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้นของชาวจีน แทนพ่อค้ากลุ่มเดิม และชนชั้นปกครองของเมืองเชียงใหม่ นอกจากนี้ได้เป็นเจ้าภีษฐานายอกร ชาวจีนที่เป็นเจ้าภีษฐานายอกร จะใช้ระบบอุปถัมภ์กับเจ้านายฝ่ายเหนือ เพื่อให้ได้รับผลประโยชน์มากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นวิธีการสร้างที่พักอาศัยให้ หรือการให้เงินและทำให้ชาวจีนบางคนกลายเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อสังคมเมืองเชียงใหม่มากขึ้น เช่น แต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าคนจีน เรียกว่า “หัวหน้าฝ่ายจีน” หรือ “นายอำเภอแจ็ก” เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในชุมชนชาวจีน เช่น นายต้อย แซ่ฉั่วที่ได้รับแต่งตั้งจากเจ้าอุปราชบุญทวงศ์ นายตันง่วนซุน ที่ได้รับการแต่งตั้งจาก พล.ต. เจ้าแก้วนารัฐ เป็นต้น

3.2) บทบาทด้านสังคม

ชาวจีนในเมืองเชียงใหม่ได้มีบทบาทและอิทธิพลอย่างมากต่อประวัติศาสตร์สังคมเมืองเชียงใหม่ ไม่ว่าจะเป็นในด้านพุทธศาสนา การศึกษา และการสาธารณสุข เช่น การบริจาคเงินให้แก่วัดวาอาราม บรูณะศาสนาสถานที่สำคัญภายในจังหวัดเชียงใหม่อย่างมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดที่อยู่ในย่านอาศัยของชาวจีน ได้แก่ วัดเกตตุการาม วัดอุปคุต วัดพระสิงห์ (ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง, 2549) รวมไปถึงการสร้างสาธารณูปโภคที่สำคัญ โดยหลวงอนุสารสุนทร ได้สร้างตึกประสูติสถานให้แก่โรงพยาบาลแม่คอร์ดมิก และสร้างตึกให้สุขาภิบาลของเทศบาลเมืองเชียงใหม่ นอกจากนี้

นายกิติ และนางกิมฮ้อ นิมนานเหมินท์ บุตรเขยและบุตรสาวของหลวงอนุสารสุนทร ได้บริจาคที่ดินในการสร้างมหาวิทยาลัยในเชียงใหม่ 1 แปลงใหญ่ พร้อมทั้งบริจาคที่ดินทำถนนนิมนานเหมินท์ และถนนศิริมิ่งกลางจารย์ จัดสร้างสนามกีฬาเทศบาลนครเชียงใหม่ และเป็นที่ตั้งของวิทยาลัยพลศึกษาเชียงใหม่ รวมถึงยกที่ดินและสิ่งปลูกสร้างบริเวณย่านสันติธรรม ให้แก่กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อตั้งโรงเรียนโสตศึกษาอนุสารสุนทร และได้บริจาคเงินสร้างตึกจุติมา-นิมนานเหมินท์ในโรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่ (อนุ เนินหาด, 2546)

3.3) บทบาทด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม

ทางด้านอิทธิพลของสถาปัตยกรรมจีน ที่เข้ามามีบทบาทต่อสถาปัตยกรรมท้องถิ่นเริ่มเห็นได้ชัดมากยิ่งขึ้น เมื่อชาวจีนได้สร้างอาคารค้าขายที่พุกอศัย ซึ่งมีทั้งแบบชั้นเดียวและสองชั้น ประดับตกแต่งด้วยศิลปะจีน โดยสร้างอาคารดังกล่าวเรียงรายเป็นแถว จึงเรียกว่า เรือนแพ ในอดีตมีมากบริเวณถนนท่าแพ ตลาดวโรรส และย่านวัดเกตุ ซึ่งเป็นย่านค้าขายสำคัญ (กรมศิลปากร, 2540)

ลวดลายศิลปกรรมจีน ได้ส่งผลต่อการสร้างสรรค์ของศิลปินชาวล้านนาดังปรากฏในพระอุโบสถวัดเกตุการาม จิตรกรรมฝาผนังวัดพระสิงห์ นอกจากนี้แรงบันดาลใจจากสัตว์ในตำนานของจีน อาจเป็นที่มาของการสร้างตัวมอม สัตว์รูปครึ่งแมว ครึ่งเสือในศิลปะล้านนา ซึ่งนิยมทำเป็นรูปปั้นประดับตามโบสถ์วิหารภายในวัดต่างๆ ในเมืองเชียงใหม่ (กมนนทร เศรษฐพัฒน์นิช, 2540)

2.1.3 พัฒนาการอาคารสถาปัตยกรรมและบ้านเรือนไทยที่ได้รับอิทธิพลจากต่างชาติ

รูปแบบของบ้านเรือนไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและได้รับอิทธิพลจากนานาประเทศที่เกี่ยวข้อง นับตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเริ่มมีการรับเอาอิทธิพลผสมจากต่างชาติในช่วงคาบเกี่ยวจากปลายรัชกาลที่ 2 เป็นต้นมาจนถึงรัชกาลที่ 3 รูปแบบอาคารพุกอศัยยังคงรูปเดิมที่ได้รับอิทธิพลจากอยุธยาอยู่ แต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 ช่วงที่เริ่มปรับตัวและหารูปแบบเฉพาะของรัตนโกสินทร์ขึ้น ประกอบกับเป็นช่วงที่ได้รับอิทธิพลทั้งจากจีนซึ่งเกิดจากการค้าขายร่วมกัน มีคนจีนเข้ามารับราชการ มียศฐาบรรดาศักดิ์ รูปแบบเรือนพุกอศัยจึงเริ่มมีแบบผสมอิทธิพลจีน เนื่องจากมีการตั้งช่างจากเมืองจีนเข้ามาก่อสร้างบ้านเรือนเป็นแบบจีน มีการนำลวดลายแกะสลักและหลังคากระเบื้องรางแบบจีนมาใช้ผสมผสานไปกับบ้านไทยอย่างกลมกลืนอย่างที่ น.ณ ปากน้ำ กล่าวไว้ว่า “ฝีมือช่างจีนนั้น เป็นที่ยอมรับแล้วว่าประณีตละเอียดกว่าไทย” รูปแบบผสมอิทธิพลจีนมีลักษณะทั่วไปเป็นบ้านชั้นเดียว นิยมปลูกกริมถนน เป็นบ้าน ไม้ ยกพื้นสูงจากพื้นดินเล็กน้อย หรือแบบใต้ถุนสูง ทำฝ้าถ่างผสมฝาปะกนของไทย หน้าต่างทำแบบจีน ส่วนอาคารร้านค้าเป็นอาคารตึก มีทั้งชั้นเดียวและสองชั้น (น.ณ ปากน้ำ, 2535)

รูปแบบแนวอิทธิพลตะวันตก เริ่มมีขึ้นในระยะใกล้เคียงกับรูปแบบผสมอิทธิพลจีนในช่วงรัชกาลที่ 3 จนถึงรัชกาลที่ 4 จนปรากฏเด่นชัดในช่วงรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 เป็นรูปแบบอาคารพักอาศัยแบบผสมอิทธิพลตะวันตก เกิดขึ้นจากประเทศตะวันตก อันได้แก่ โปรตุเกส ฝรั่งเศส อังกฤษ อเมริกา ได้เข้ามาทำการค้ากับไทย มีการส่งทูตมาเจริญสัมพันธไมตรี รวมทั้งพวกมิชชันนารีที่เข้าเผยแพร่วิทยาศาสตร์ ประกอบกับมีช่างตะวันตกที่เข้ามารับราชการ ซึ่งมีทั้งช่างชาวอังกฤษ เยอรมัน และอิตาลี รวมทั้งจากช่างไทยบางส่วนที่เคยเป็นผู้ช่วยเหลือหรือเคยทำงานร่วมกับชาวต่างชาติเหล่านี้ และต่อมาก็เริ่มทำงานออกแบบด้วยตนเอง พวกนี้จึงได้นำรูปแบบที่พักอาศัยที่มีลักษณะอิงสถาปัตยกรรมของนานาประเทศที่ช่างเหล่านี้นำมาใช้ในการออกแบบ ทั้งอาคารสาธารณะ วังเจ้านาย บ้านขุนนางและผู้มียศฐาบรรดาศักดิ์ เรียก “เรือนฝรั่ง” เป็นลักษณะที่เรียกว่า “สถาปัตยกรรมแบบเมืองขึ้น (Colonial Architecture)” ที่แพร่หลายในแถบสิงคโปร์ ปีนัง และฟิลิปปินส์ โดยได้นำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับดินฟ้าอากาศของท้องถิ่น

อาคารพักอาศัยในช่วงรัชกาลที่ 5 รับรูปแบบจากอิทธิพลตะวันตกอย่างเต็มที่ ที่เรือนเจ้านายขุนนางผู้มียศฐาบรรดาศักดิ์ หรือเศรษฐีมักสร้างตามแบบตะวันตกหมด อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกในช่วงนี้เป็นไปอย่างรุนแรงมาก อารยธรรมตะวันตกเข้ามามีบทบาทต่อชีวิตและสังคมของคนไทยอย่างมาก เนื่องจากไทยต้องใช้นโยบายผ่อนปรนกับประเทศมหาอำนาจตะวันตก เพื่อความอยู่รอดของประเทศ การรับช่างชาวต่างชาติเข้ามารับราชการก็เนื่องจากเหตุผลนี้ ดังนั้นในช่วงนี้รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยจึงเริ่มเสื่อมความนิยมลง และรับรูปแบบที่อิงอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกอย่างเต็มที่ ดังที่กรมพระยาดำรงราชานุภาพเรียกว่าเป็นยุคที่ “เปลี่ยนเป็นอย่างใหม่” คือการเลิกสร้างอาคารพักอาศัยรูปแบบไทยอย่างเดิม และไทยผสมอิทธิพลจีนหรือผสมอิทธิพลตะวันตก และหันมานิยมรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกเพียงอย่างเดียว โชติ กัลยาณมิตร ได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุของการเปลี่ยนรูปแบบไว้ว่า “...ถ้าจะวิเคราะห์เหตุผลความเสื่อมของวิชาสถาปัตยกรรมไทย จากปรากฏการณ์ ก็จะพบว่าการที่ไทยได้รับอิทธิพลจากต่างชาติ เช่น ได้รับอิทธิพลจาก อินเดีย ลังกา ขอม จีน หรือยุโรปมา เช่น ในสมัยสุโขทัย อยุธยา หรือในสมัยต้นรัตนโกสินทร์นั้น ไทยรับมาแต่เพียงวัฒนธรรมด้านศิลปะเท่านั้นตามความต้องการของตนเป็นสำคัญ เพราะเหตุนี้ ศิลปะและสถาปัตยกรรมไทยจึงคงความมีเอกลักษณ์สืบเนื่องได้ตลอดมา แต่เมื่อไทยรับเอาศิลปะ วัฒนธรรมและการศึกษาตามแบบยุโรปในครั้งหลังนั้น ไทยไม่อาจกลับคืนไปสู่เอกลักษณ์ทางศิลปะหรือสถาปัตยกรรมเดิมได้อีก เพราะการศึกษาตามแบบตะวันตก ได้วางกรอบความคิดไปตามแบบตะวันตกมากขึ้นด้วย หากมิใช่เพราะคนไทยยังเป็นพุทธศาสนิกชนที่ยึดมั่นในวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาไว้ได้แล้ว ที่พึ่งสุดท้ายของสถาปัตยกรรมไทย ก็คงจะต้องสิ้นสุดลงด้วย” (โชติ กัลยาณมิตร, 2546)

ในช่วงรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 ตรงกับช่วงที่มีการฟื้นฟูสถาปัตยกรรมแบบเด่นๆ ในอดีตของยุโรป โดยมีการนำรูปแบบและองค์ประกอบแบบดั้งเดิมมาทำใหม่ รูปแบบสถาปัตยกรรมในช่วงนี้ จึงออกมาในแนวที่คล้ายคลึงกับสถาปัตยกรรมแบบเรเนสซองซ์ อิตาลีเลียนกอซิก บาโรค และแบบพื้นถิ่นตะวันตก ซึ่งนับเป็นจุดเปลี่ยนของรูปแบบไทยไปอิงแบบอย่างตะวันตกอย่างเต็มที่ตลอดช่วงรัชกาลที่ 5 ถึงช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ตัวอย่างอาคารพักอาศัยที่เป็นที่รู้จักกันอย่างดีจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ บ้านนรสิงห์ (ปัจจุบันคือทำเนียบรัฐบาล) บ้านบรมมลินทร์ (หรือบ้านพิษณุโลก ปัจจุบันเป็นบ้านรับรองของนายกรัฐมนตรี) ซึ่งมีรูปแบบคล้ายคลึงกับสถาปัตยกรรมอิตาลี และบ้านมนังคศิลา (ปัจจุบันเป็นที่ทำการสภาสตรีแห่งชาติ) ซึ่งมีรูปแบบคล้ายคลึงกับสถาปัตยกรรมสมัยวิคตอเรียของอังกฤษบ้านทั้ง 3 หลังนี้เป็นบ้านของขุนนางผู้มียศถาบรรดาศักดิ์ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งสร้างแบบอาคารตึก ส่วนอาคารไม้ ซึ่งนิยมสร้างเป็นที่อยู่อาศัยของบุคคลทั่วไป ผู้มีฐานะปานกลางตลอดจนบ้านคหบดี อาคารบางหลังนั้นยังคงรูปแบบที่ตกทอดมาจากสมัยรัชกาลที่ 5 อยู่ แต่บางหลังมีการดัดแปลงรูปทรงให้เหมือนอาคารตึกแบบตะวันตก เช่น มีหน้ามุขอยู่ด้านหน้าเรือน มีหอคอยรูปกลม สีเหลี่ยม หกเหลี่ยม หรือแปดเหลี่ยมบนหลังคา ซึ่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงฐานะทางสังคมของผู้มีอันจะกินในสมัยนั้น รูปแบบลักษณะนี้ยังความนิยมมาจนถึงต้นรัชกาลที่ 7 ตัวอย่างอาคารพักอาศัยในช่วงนี้ ได้แก่ บ้านเชียรประสิทธิ์ เป็นอาคารตึกซึ่งมีหอคอยกลมสูงอยู่ด้านหน้าติดกับทางเข้า และบ้านหลวงเลขาวิจารณ์ ซึ่งมีหอคอยสูงรูปสี่เหลี่ยมอยู่เอียงไปทางด้านหลังของตัวบ้าน และบ้านพระยาบุรุษรัตนราชวัลลภ ซึ่งนำรูปแบบบ้านตึกจำลองจากต่างประเทศ เป็นต้น

รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียลที่ปรากฏในประเทศไทย สามารถแบ่งออกได้ 3 ลักษณะ คือ (ชัยรัตน์ อัสวาทูร, 2555)

1) เรือนปั้นหยา

“เรือนปั้นหยา” เป็นเรือนแบบยุโรปรุ่นแรกที่แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 จากการติดต่อค้าขายกับชาติตะวันตกหลายชาติ และการเปิดรับเอาวิทยาการความรู้เข้ามา ซึ่งรูปแบบนี้แปลงมาจากเรือนไม้แบบยุโรป จุดเด่นของเรือนปั้นหยาคือหลังคาไม่มีหน้าจั่ว โดยทุกด้านจะสอบเข้าหากัน ส่วนยอดชนกันแบบพีระมิด มุงหลังคาด้วยกระเบื้อง ชายคาคลุมรอบ 4 ด้าน ต่างจากเรือนไทยปกติที่มีลักษณะเรียบง่ายมีหน้าจั่ว และชายคา 2 ด้าน ด้วยลักษณะเด่นของหลังคานี้ ทำให้เรือนปั้นหยาสามารถสร้างสรรค์รูปทรงได้หลายเหลี่ยม มีทั้งตัวอาคารสี่เหลี่ยมเหมือนบ้านทั่วไป ห้าเหลี่ยม หกเหลี่ยม แปดเหลี่ยม หรือมากถึงสิบหกเหลี่ยม เรือนปั้นหยาในยุคแรกๆ สร้างขึ้นในพระราชวังก่อน ดังจะเห็นได้จากลักษณะหลังคาพระราชวังหลายๆ แห่งที่สร้างในต้นสมัยรัชกาลที่ 4 ต่อมาจึงแพร่หลายมาสู่เรือนขุนนาง คหบดี พ่อค้าผู้ดีมีเงิน และบ้านเรือนของประชาชน ในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อรองรับกิจกรรมทางธุรกิจ ทั้ง โรงงาน โรงสี

โรงเลื่อย ห้างร้านและที่พักอาศัยของชาวตะวันตก นอกจากนี้ยังมีการสร้างอาคารของส่วนราชการ และ กระทบทรงต่างๆ รวมถึงพระราชวังที่มีรูปแบบตะวันตกผสมผสานกับสถาปัตยกรรมไทย เช่น พระที่นั่งจักรี มหาปราสาท ที่สร้างขึ้นในวาระสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 100 ปี พระตำหนักแบบฝรั่งที่ประทับของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมัยทรงผนวชอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร ก็เรียกว่า “พระตำหนัก ปั่นหย้า” โดยรูปแบบหลังคาแบบปั้นหยานี้ มีโครงสร้างแข็งแรงมาก สามารถทนรับฝนและต้านลมได้ดี จึงมักพบเห็นบ้านทรงปั้นหยานี้ ตามแถบชายฝั่งทะเลทางภาคใต้

2) เรือนมะนิลา

เป็นเรือนปั้นหยาที่ถูกดัดแปลงรูปแบบในราวสมัยรัชกาลที่ 5 คือมีหลังคาเป็นแบบเรือนปั้นหยา แต่เปิดบางส่วนให้มีหน้าจั่ว โดยทั่วไปจะพบมีจั่วด้านหน้า 1 ด้าน และชายคาคลุม 3 ด้าน เรือนส่วนใหญ่ยังคงเป็นเรือนไม้ หรือครึ่งตึกครึ่งไม้ นอกจากปลูกเป็นคฤหาสน์ที่อยู่อาศัยแล้ว ยังได้สร้างเพื่อเป็นที่พักอาศัยและร้านค้าตามย่านชุมชนการค้าชาวจีนด้วย มักก่อสร้างอย่างเรียบง่าย เป็นอาคารชั้นเดียวหรือสองชั้นริมถนน อยู่ติดพื้นดิน หลังคาปิดคลุมแบบปั้นหยาหรือมะนิลา เกิดเป็นสถาปัตยกรรมที่เรียกกันว่า “เรือนโรง” โดยเปิดหน้าร้านสำหรับขายของ ส่วนด้านหลังไว้พักอาศัย เมื่อเรียงรายกันเป็นแถว จึงกลายเป็นห้องแถวในเวลาต่อมา ทำนองเดียวกันกับการเกิดเฮือนแปในเชียงใหม่

3) เรือนขนมปังจิง

เป็นเรือนที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมสไตล์วิกตอเรียน เน้นการตกแต่งอย่างหรูหราฟูฟ่อง ด้วยไม้ฉลุที่มีลวดลาย และมีคิบริสระบายแพรวพราว ราวกับบ้านจำลองที่ทำจากขนมปังจิง ซึ่งชาวตะวันตกนิยมทำขึ้นในช่วงเทศกาลคริสต์มาส เกิดขึ้นในช่วงเดียวกันกับที่เรือนมะนิลากำลังได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย เรือนขนมปังจิงนี้ เริ่มนิยมสร้างขึ้นจากในรั้วในวังและวัดวาอาราม ต่อมาจึงแพร่หลายไปทั่วทุกภูมิภาค นิยมสร้างในหมู่ขุนนาง คหบดี และชนชั้นกลางทั่วไปในสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงรัชกาลที่ 7 โดยลวดลายประดับในช่วง รัชกาลที่ 5 จะมีขนาดใหญ่ แตกต่างจากสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ซึ่งมีลวดลายละเอียดอ่อนหวานกว่ามาก

2.1.4 พัฒนาการอาคารสถาปัตยกรรมและบ้านเรือนในล้านนา

รูปแบบสถาปัตยกรรมอาคารพักอาศัยในล้านนาช่วงก่อนกำเนิดทุนนิยมนั้น ล้วนเป็นอาคารไม้ที่มีรูปแบบดั้งเดิมทั้งสิ้น ยังไม่นิยมสร้างด้วยวิธีก่ออิฐถือปูน มีเพียงศาสนสถาน เช่น วัดวาอาราม เจดีย์ และป้อมค่ายกำแพงเมืองที่ต้องการความมั่นคงถาวรเท่านั้น จนกระทั่งเมื่อมีการรับอิทธิพลจากต่างชาติ อันได้แก่ จีน พม่า อินเดีย และตะวันตกที่ไหลบ่าเข้ามาในดินแดนล้านนาช่วงกำเนิดทุนนิยม

จึงได้มีการประยุกต์ศิลปวิทยาการและเทคโนโลยีรูปแบบใหม่เข้ากับอาคารพักอาศัยแบบเดิม โดยเฉพาะย่านการค้าสำคัญของเมืองเชียงใหม่ยุคนั้น ได้แก่ บริเวณฝั่งแม่น้ำปิงย่านวัดเกต ที่มีพ่อค้าชาวอังกฤษเข้ามาตั้งบริษัทค้าไม้สัก(บริษัทบอร์เนียว) และสร้างที่พักอาศัยใกล้วัดเกต(เบนนิวาส) คริสตจักรที่ 1 โรงเรียนสตรีสันป่าข่อย โรงเรียนชายวังสิงห์คำ วัดชาวซิกข์ข้างวัดเกต และย่านกาตหลวง เป็นต้น และผู้ที่มีฐานะก็เริ่มนิยมสร้าง “เรือนสมัย” มากขึ้น โดยลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากชาวต่างชาติจะมีลักษณะที่แตกต่างจากสถาปัตยกรรมท้องถิ่นอย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะการนำเอาอิฐมาใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือน แต่มีการปรับให้เข้ากับสภาพภูมิอากาศท้องถิ่นและผู้อยู่อาศัย และหลังจากที่ทางรถไฟได้มาถึงเชียงใหม่ ศูนย์กลางของดินแดนล้านนา ส่งผลให้มีความสะดวกในด้านคมนาคมขนส่งมากขึ้น การหลั่งไหลถ่ายเททางวัฒนธรรมก็เพิ่มมากขึ้นตาม และการลำเลียงวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ เช่น เหล็กเส้น ตะปู และเครื่องประดับตกแต่งที่ข้ามน้ำข้ามทะเลจากต่างประเทศมายังหัวเมืองเหนือจึงทำได้ง่ายขึ้น รูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียลจึงเริ่มมีการพัฒนา และกลายเป็นค่านิยมใหม่ในกลุ่มชนชั้นสูงและผู้มีฐานะ โดยเริ่มจากภายในเขตกำแพงเมืองเชียงใหม่อันเป็นเขตที่อาศัยของชนชั้นเจ้านาย ผู้ใกล้ชิด และพระภิกษุเท่านั้น เช่น คຸ້ມເຈົ້າບຸຣີຣັດນ໌ ຄຸ້ມຣິນແກ້ວ และต่อมาได้ขยายออกมานอกเขตกำแพงเมืองอันเป็นที่อยู่ของสามัญชนทั่วไป เช่น บ้านพักของชาวจีน ย่านวัดเกต เรือนคหบดีย่านท่าแพ อาคารเรียนย่านเจริญประเทศ อาคารที่ทำการสถานกงสุลประเทศต่างๆ เป็นต้น (ชัยรัตน์ อัสวางกูร, 2555)

2.2. องค์ความรู้เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย

2.2.1 ความหมายและคำจำกัดความของพิพิธภัณฑ์

พิพิธภัณฑ์ตรงกับภาษาอังกฤษคำว่า Museum มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกโบราณดั้งเดิม คือ “Mouseion” หมายถึง “The Temple of The Muses” หรือเทวาลัยของเทพธิดาทั้ง 9 โดยคำว่า Muses นั้นหมายถึงเทพธิดาซึ่งเป็น โอรสของซุส Zeus และเทพี Mnemosyne เทพีแห่งความทรงจำ เทพธิดาเหล่านี้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในสรรพวิทยาการต่างๆ ที่ศึกษาเล่าเรียนกันอยู่ในสมัยกรีก โดย ความหมายของเทวาลัยของเทพธิดาทั้งเก้า แปลได้ 2 ประการ ซึ่งตรงตามความหมายของพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันคือ ประการที่หนึ่ง หมายถึงสถานที่ซึ่งเป็นที่รวบรวมของสรรพวิทยาการ อันก่อให้เกิดแรงบันดาลใจที่คนจะศึกษาและค้นคว้าหาความรู้ อีกประการหนึ่ง เทพธิดาทั้ง 9 ยังมีแรงบันดาลใจให้ผู้คนได้เกิดคิดคำนึง และเกิดความเพลิดเพลินให้ลิ้มความทุกข์ควากระวนกระวายใดๆ ด้วยเสียงเพลงและการฟ้อนรำ ดังนั้นภาษากรีกตามความหมายดั้งเดิมจึงยังคงตรงตามวัตถุประสงค์ของพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบัน ซึ่งหมายถึงสถานที่ซึ่งให้ความหมายรู้และความเพลิดเพลินนั่นเอง (จิรา จงกล, 2532)

นอกจากนี้ความหมายของพิพิธภัณฑ์ตามหลักสากล ตามที่สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (2536) หรือ ICOM (International Council of Museums) ได้ให้คำจำกัดความไว้กล่าวว่า “พิพิธภัณฑ์ คือ หน่วยงานที่ไม่หวังผลกำไรเป็นสถาบันที่ถาวรในการรวบรวม สงวนรักษา ศึกษาวิจัย สื่อสารและ จัดแสดงนิทรรศการ ให้บริการแก่สังคมเพื่อการพัฒนาโดยมีความมุ่งหมายเพื่อการค้นคว้าการศึกษา และความเพลิดเพลินโดยแสดงหลักฐานต่างๆ ที่เกี่ยวกับมนุษย์และสภาพแวดล้อมซึ่งสงวนรักษา และจัดแสดงนั้น ไม่ใช่เป็นเพียงวัตถุแต่ได้รวมถึงสิ่งที่มีชีวิตด้วยโดยรวมไปถึง สวนสัตว์ สวนพฤกษชาติ วนอุทยานสถานที่สงวนสัตว์น้ำ และสถานที่อันจัดเป็นเขตสงวนอื่นๆรวมทั้งโบราณสถาน และแหล่งอนุสรณ์สถาน ศูนย์วิทยาศาสตร์และท้องฟ้าจำลอง”

สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (2547) ได้ให้ความหมายของพิพิธภัณฑ์ โดยจากการพิจารณารากศัพท์ของคำว่า พิพิธภัณฑ์ “พิพิธ” แปลว่า ต่างๆ กัน รวมกับคำว่า “ภัณฑ์” แปลว่า สิ่งของ เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกัน จึงได้ความหมายว่า สิ่งของต่างๆ ที่รวบรวมไว้เพื่อประโยชน์ในการศึกษา แต่หากเติมคำว่าสถานร่วมลงไป เป็นคำว่า พิพิธภัณฑ์สถาน มีความหมายว่า สถาบันถาวรที่เก็บรวบรวม และแสดงสิ่งของต่างๆ ที่มีความสำคัญด้านวัฒนธรรม หรือ ด้านวิทยาศาสตร์ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเล่าเรียน และก่อให้เกิดความเพลิดเพลินใจ ซึ่งมีความหมายตรงกับคำว่า MUSEUM ของภาษาอังกฤษ

สุรพล คำรันทกุล (2553) อ้างถึงใน เอกสารประกอบการบรรยาย วิชาการจัดการพิพิธภัณฑ์และ หอศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ว่า พิพิธภัณฑ์ เป็นสถาบันที่ตั้งขึ้นเพื่อรวบรวม สงวนรักษา และจัดแสดงวัตถุอันมีความสำคัญทางวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้า และความเพลิดเพลิน โดยในปัจจุบันพิพิธภัณฑ์ เป็นสถาบันการศึกษานอกระบบ (Non-formal education) รูปแบบหนึ่งของประชาชนและเยาวชนทั่วไป รวมทั้งยังเป็นสถานที่หรือเครื่องมือช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของการศึกษาในระบบอีกด้วย ดังนั้นพิพิธภัณฑ์ จึงเป็นสถาบันสร้างสรรค์ประโยชน์แก่สาธารณชนคือเป็นทั้งห้องสมุดรวมสรรพวิชาความรู้และศูนย์กลางทางการศึกษา

2.2.2 ความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย

สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ(2547) กล่าวว่า รากฐานกิจการพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยนั้น เริ่มต้นขึ้นเมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2417 ที่หอคลองคอเดีย หรือเป็นที่รู้จักในชื่อของ หอส หทัยสมาคม หรือ ศาลาหทัยสมาคม โดยในครั้งนั้น เป็นการจัดแสดงวัตถุที่รวบรวมจากของสะสมส่วนพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 และเครื่องราชบรรณาการจากต่างประเทศ รวมถึงของสะสมจากราชทูตที่ร่วมแสดง เพื่อให้พิพิธภัณฑ์ที่ตั้งขึ้นในครั้งนั้น มีสิ่งของอันมีค่าที่แสดงให้เห็นถึงอารยธรรมอันสูงส่ง ความมั่งคั่งและความมั่นคงของอาณาจักรสยาม โดย

กิจการพิพิธภัณฑ์สมัยนั้น เริ่มมีการจัดเก็บที่เป็นระเบียบ มีการทำบัญชีศิลปะ โบราณวัตถุ การจัดแสดงที่แบ่งตามเนื้อหา ทั้งนี้เพราะได้มีการว่าจ้างชาวต่างชาติ ผู้มีความรู้มาช่วยในการดูแล ได้แก่ นายเฮนรี อลาสเตอร์ มาทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์ จนกระทั่งท่านถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2427 ต่อมา ในปี พ.ศ. 2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้ย้ายพิพิธภัณฑ์มาตั้งที่พระราชวังบวรสถานมงคล ในปี พ.ศ. 2435 สถานะของพิพิธภัณฑ์เริ่มเปลี่ยนแปลงไป กรมพิพิธภัณฑ์ได้ย้ายไปสังกัดอยู่กับกระทรวงต่างๆ อย่างไม่แน่นอน เนื่องจากยังไม่เคยมีคนไทยได้รับการศึกษาทางด้านพิพิธภัณฑ์โดยตรง แต่ด้วยความประสงค์ของพระองค์ จึงเริ่มส่งตัวแทนคนไทยไปศึกษาดูงานพิพิธภัณฑ์ยังต่างประเทศ บุคคลที่ถูกส่งไป ได้แก่ เจ้าหมื่นศรีสรลักษณ์ ท่านได้เดินทางไปดูงานที่ยุโรป เมื่อกลับมาในปี พ.ศ. 2440 ได้มีข้อเสนอให้ปรับปรุง การจัดแสดงให้มีเนื้อหาแบ่งเป็นเรื่องราว โดยยึดแนวทางจากวัตถุที่มีอยู่ และแนวทางการนำเสนอที่ปฏิบัติกันในประเทศ

จนกระทั่งเจ้าหมื่นศรีสรลักษณ์ได้พ้นจากตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑ์ไปในปีถัดมา โครงการนี้จึงหยุดชะงักไป แม้จะไม่มีการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ในด้านวิชาการมากเท่าใด แต่การพัฒนาให้มีนิทรรศการถาวร เพื่อให้บริการผู้เข้าชมได้เป็นประจำ ก็เกิดขึ้นในวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2436 ในชื่อของ The Royal Museum at Wang Na หรือพิพิธภัณฑ์วังหน้าการจัดแสดงก็ยังคงเน้นความอลังการของวัตถุเป็นสำคัญ เป็นของชิ้นเอกของพระมหากษัตริย์เป็นส่วนใหญ่ การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในครั้งนี้กลับเป็นเสมือนรากฐานที่สำคัญของการจัดตั้งกิจการพิพิธภัณฑ์ของไทย

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงให้ความสำคัญพระทัยในศิลปะการละคร วรรณคดีและดนตรีมากกว่างานทางด้านทัศนศิลป์ ทำให้กิจการพิพิธภัณฑ์จึงหยุดชะงักไปชั่วขณะ แต่เมื่อครั้งเข้าสู่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 พระองค์มีความสนพระทัยในกิจการพิพิธภัณฑ์ พร้อมทรงเล็งเห็นว่ากิจการพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยขาดผู้รู้และผู้ชำนาญการ จึงทรงมีพระราชดำริให้รวบรวมงานที่เกี่ยวกับวรรณกรรมและ โบราณคดีเข้าไว้ในสถาบันเดียวกัน และพระราชทานหม่อมพระที่นั่งในพระราชวังบวรสถานมงคลทั้งหมดจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์สถาน และมีพระราชบัญญัติโอนพิพิธภัณฑ์สถานให้มาอยู่ในความดูแลของหอพระสมุดสำหรับพระนคร ต่อมาในปี พ.ศ. 2469 ได้มีประกาศพระราชบัญญัติ จัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสำหรับพระนคร รวมถึงแต่งตั้งราชบัณฑิตยสภาให้ดูแลงานด้าน โบราณคดี วรรณคดี ศิลปากร และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสำหรับพระนคร โดยมีสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสภา

เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 รัฐบาลได้จัดตั้งกรมศิลปากรขึ้น สังกัดกระทรวงธรรมการ มีกองพิพิธภัณฑ์และกองโบราณคดีด้วยกองหนึ่งที่สังกัดกรมศิลปากร ต่อมากอง

นี้ ได้เปลี่ยนชื่อใหม่ให้เหมาะสมกับการปฏิบัติงานในสมัยนั้น คือกองพิพิธภัณฑสถานและโบราณวัตถุ จากนั้นได้เปลี่ยนอีกครั้ง เป็น “กองโบราณคดี” โดยมีหน้าที่ดำเนินการพิพิธภัณฑสถานและดูแลโบราณสถานทั่วอาณาจักร ต่อมา พ.ศ. 2477 ได้มีการเปลี่ยนชื่อจากพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร มาเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสำหรับพระนคร

ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เป็นรัชสมัยที่มีการตื่นตัวในกิจการพิพิธภัณฑสถานเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงมีความสนพระทัยพิเศษในการรักษาสมบัติของชาติ ครั้งเมื่อพระองค์เสด็จประพาสจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และทรงทอดพระเนตรเห็นอาคารสมัยใหม่ที่ ถูกสร้างขึ้นบนที่ที่เคยเป็นซากโบราณสถาน พระองค์ทรงตรัสว่า

“...การสร้างอาคารสมัยนี้ คงจะเป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างคนเดียว แต่เรื่องโบราณสถาน เป็นเกียรติของชาติ ithubเก่าๆ แผ่นเดียวก็มีค่า ควรจะรักษาไว้ ถ้าเราขาดสุโขทัย อยุธยา และกรุงเทพฯ แล้ว ประเทศไทยก็ไม่มีความหมาย... ในการที่มีโบราณวัตถุสถาน และปูชนียสถานอยู่เป็นอันมาก ถ้าเรา รู้จักวิธีนำมาใช้เกี่ยวกับการอบรมจิตใจของเยาวชน ก็จะเป็นประโยชน์มาก....”

เมื่อพระองค์ได้ทรงรับฟังเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการค้นพบสมบัติตามแหล่งโบราณสถาน การค้นพบทางวิชาการรวมถึงปัญหาการลักลอบขุดวัตถุโบราณ ซึ่งเป็นที่มาของการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่สมบูรณ์แบบขึ้นในภูมิภาคต่างๆ ต่อมา กิจการพิพิธภัณฑสถานสมัยนั้นจึงก้าวหน้าควบคู่ไปกับการดำเนินงานโบราณคดี ด้วยการขุดค้นพบศิลปะ โบราณวัตถุ ในท้องถิ่นต่างๆ พร้อมกับเหล่าพสกนิกรในท้องถิ่นนั้นยอมรับแนวพระราชดำริในการอนุรักษ์ เช่น เมื่อพบเห็นงานศิลปวัตถุ ก็จะนำมาให้กับกรมศิลปากร ด้วยการร่วมมืออย่างดีจากภาคประชาชน ทำให้เกิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในจังหวัดต่างๆ อีกมากมายหลายแห่ง อาทิ เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น โดยพิพิธภัณฑสถานเหล่านี้ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณ จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดอาคารด้วยพระองค์เองทุกครั้ง ด้วยเพราะพระองค์ทรงตระหนักถึงบทบาทของพิพิธภัณฑสถานในการพัฒนาสังคมและเสริมความมั่นคงของชาติ จึงทรงสนับสนุนการจัดตั้งสถาบันนี้ ในท้องถิ่นต่างๆ ตลอดมา

2.2.3 ภารกิจและหน้าที่หลักของพิพิธภัณฑสถาน

พิพิธภัณฑสถานมีหน้าที่ต้องคำนึงถึงการเป็นสถาบันของประชาชน เป็นศูนย์กลางชุมชน บริการชุมชน และประชาชนทุกประเภท ทุกวัย ทุกระดับการศึกษา เป็นสถานที่ให้ความรู้ ความเพลิดเพลิน สนองความต้องการด้านความรู้ให้แก่ประชาชนและสังคม พิพิธภัณฑสถานต้องปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์ของชุมชน เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคต โดยทั่วไปมีภารกิจและหน้าที่หลัก 8 ประการ ต่อไปนี้ (จิรา จงกล, 2532)

1) การรวบรวมวัตถุ (Collecting)

เป็นหน้าที่ประการแรก จากประวัติพัฒนาการกิจการพิพิธภัณฑ์แสดงให้เห็นว่า พิพิธภัณฑ์สถานเริ่มต้นจากการสะสมสมบัติของบรรดากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง และนักบวช นอกจากรวบรวมสะสมทรัพย์สินสมบัติมีค่าแล้วบรรดานักชดุงครุวมถึงพ่อค้าแคนโกล ยังได้รวบรวมสิ่งของที่แปลกและหายากนำมาสะสมรวบรวมไว้ เพื่อโอ้อวดและแสดงฐานะความมั่นคงของตน กิจการพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันจึงจำเป็นต้องเริ่มต้นจากการสะสมวัตถุสิ่งของโดยวิธีการรวบรวมนั้น อาจได้จากการรับบริจาคจากประชาชน, จากผลการสำรวจและศึกษาวิจัย รวมถึงผลจากการขุดค้นทางโบราณคดี, จากการจัดซื้อ, จากการแลกเปลี่ยนวัตถุสิ่งของระหว่างพิพิธภัณฑ์, จากการสร้างสรรค์ การประดิษฐ์ และจำลองขึ้นใหม่

2) ตรวจสอบ จำแนกประเภท และศึกษาวิจัย (Identifying, Classifying and Research)

เมื่อเก็บวัตถุเข้าพิพิธภัณฑ์แล้ว จะต้องได้รับการตรวจสอบเพื่อระบุให้ได้ว่าวัตถุอะไร จำแนกแยกประเภท กำหนดอายุ แบบศิลปะ อายุสมัย ที่มาของวัตถุแหล่งกำเนิด ทั้งนี้หากไม่สามารถตรวจสอบและจำแนกได้ จะต้องทำการศึกษาวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลเรื่องราวที่แน่นอน โดยการศึกษาเปรียบเทียบ ทดลองตรวจสอบและพิสูจน์หาอายุทางวิทยาศาสตร์ ศึกษาเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงทางวิชาการ เป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก เพราะพิพิธภัณฑ์เป็นสถาบันทางวิชาการและให้การศึกษา จะต้องได้รับการยอมรับและความเชื่อถือ

3) การทำบันทึกหลักฐาน (Recording)

การทำบันทึกหลักฐาน หมายถึงการจัดทำทะเบียนวัตถุทุกชิ้นที่รวบรวมไว้ในพิพิธภัณฑ์ เพื่อเป็นหลักฐานมิให้สูญหายและเป็นหลักฐานที่แน่นอน แสดงที่มาและเรื่องราวทางวิชาการเกี่ยวกับประวัติ ที่มา รูปแบบ และอายุสมัยของวัตถุ เพื่อประโยชน์ในการค้นคว้า วัตถุที่ไม่มีประวัติ ก็ไม่มีคุณค่าทางวิชาการ

4) การสงวนรักษา (Preservation)

การรวบรวมและเก็บรักษาเป็นงานพื้นฐานของพิพิธภัณฑ์ แต่การสงวนรักษาเพื่อรักษาคุณค่าของวัตถุไว้ให้มีความคงทนถาวร ตลอดจนการบำรุงรักษา ซ่อมแซม เพื่อให้เป็นสมบัติของพิพิธภัณฑ์อย่างยั่งยืน เป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของพิพิธภัณฑ์ดังนั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่พิพิธภัณฑ์ ต้องมีฝ่ายงานสำหรับการตรวจสอบสภาพ ทำความสะอาด การป้องกันการเสื่อมสภาพของวัตถุภายในพิพิธภัณฑ์

5) การรักษาความปลอดภัย (Museum security)

การป้องกันและคุ้มครองความปลอดภัยจากการเสื่อมสภาพ โจรภัยและอัคคีภัยเป็นหน้าที่ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง เพราะวัตถุที่รวบรวมไว้ในพิพิธภัณฑ์ล้วนแล้วแต่เป็นของมีคุณค่าทั้งทางด้าน

ราคาและความรู้ ดังนั้นจะต้องมีระบบรักษาความปลอดภัย และเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย ทั้งนี้ ถ้าพิพิธภัณฑ์มีชื่อเสียงที่เสียหายในการรักษาความปลอดภัยแล้ว ย่อมเป็นที่เสียหายพจน์ขาดความน่าเชื่อถือ ตลอดจนส่งผลกระทบต่อความช่วยเหลือจากภาคต่างๆ

6) การจัดแสดง (Exhibition)

การจัดแสดงเป็นหน้าที่สำคัญ เป็นงานหน้าฉาก เพราะประชาชนไปพิพิธภัณฑ์ก็เพื่อเข้าชมการจัดแสดง การจัดแสดงที่ดี ทันสมัย ย่อมเป็นแรงดึงดูดใจให้มีประชาชนสนใจเข้าชมได้มากในสมัยโบราณ พิพิธภัณฑ์ไม่คำนึงถึงเทคนิคการจัดแสดงมากนัก เป็นเพียงการนำวัตถุที่มีความสำคัญและน่าสนใจมาจัดแสดงและมีคำบรรยายประกอบเท่านั้น เพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการและผู้สนใจ จึงเป็นการจัดแสดงที่ประชาชนทั่วไปไม่สนใจ เพราะรู้ดีกว่าสูงเกินกว่าจะเข้าใจปัจจุบันแนวคิดของพิพิธภัณฑ์เปลี่ยนแปลงไป พิพิธภัณฑ์จะเป็นสถานการศึกษาที่ให้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลินแก่ประชาชนทุกประเภท ทุกวัย ทุกระดับการศึกษา ดังนั้นการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์จะต้องจัดแสดงด้วยเทคนิคที่ดึงดูดความสนใจ การจัดแสดงต้องให้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลิน

7) บริการทางการศึกษา (Education)

ในอดีตพิพิธภัณฑ์มีหน้าที่ศึกษาค้นคว้า วิจัย และให้ความรู้แก่ผู้สนใจในสาขาใดสาขาหนึ่งแต่ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์ คือ สถานศึกษารูปแบบหนึ่ง เพราะการศึกษาจะมีทั้งการศึกษาในระบบ (Formal education) และการศึกษาอกระบบ (Non-formal education) เป็นสถานที่สำคัญสำหรับการศึกษานอกระบบของประชาชนและเยาวชนทั่วไป รวมทั้งเป็นสถานที่หรือเป็นเครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของการศึกษาในระบบด้วย การที่พิพิธภัณฑ์เป็นสถานศึกษานอกเหนือจากการเรียนรู้ในโรงเรียน หรือสถานศึกษาอื่นๆ จึงต้องมีกิจกรรม และบริการด้านการศึกษา เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ของพิพิธภัณฑ์ให้กับสาธารณชน ด้วยการสื่อสารที่เพิ่มเติมไปจากนิทรรศการ เพื่อสร้างความเข้าใจให้โดยง่าย เช่น การผลิตอุปกรณ์และสื่อต่างๆ อาทิ สิ่งพิมพ์ วิดีโอ วีดิทัศน์ เทปบรรยาย ฯลฯ เป็นต้น ตลอดจนต้องมีเจ้าหน้าที่ วิทยากรและอาสาสมัคร ไว้บริการทางการศึกษาด้วย

8) การบริการสังคม (Social service)

พิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันให้ความสำคัญกับการทำหน้าที่ต่อสังคมมากขึ้น พิพิธภัณฑ์ไม่อาจตั้งอยู่ได้ ถ้าขาดความสัมพันธ์กับชุมชนหรือกับสาธารณชนทั่วไป หมายความว่าพิพิธภัณฑ์ต้องเป็นสถานที่เปลี่ยนแปลงปรับตัวไปตามสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคม พิพิธภัณฑ์จึงต้องดำเนินกิจกรรมอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ตามความต้องการของสังคม และให้บริการแก่ชุมชน อาทิ มีสถานที่ให้ประชาชนประชุมสัมมนา จัดอภิปราย จัดการแสดง เป็นสถานที่จัดงานแต่งงาน แสดงผลงาน

นิทรรศการ แสดงสินค้า ฯลฯ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับโอกาสและความเหมาะสม ด้วยการบริการชุมชนดังกล่าว จึงทำให้พิพิธภัณฑ์หลายแห่งในทุกวันนี้กลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน (Community center)

2.2.4 ประเภทของพิพิธภัณฑ์

พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์ในระยะแรกๆ มิได้มีการแยกประเภทของพิพิธภัณฑ์ แต่จะเป็นการ พิพิธภัณฑ์ที่รวมวิชาการทุกแขนง ต่อมาเมื่อวิทยาการของโลกก้าวหน้าและเป้าหมายของการจัดการ พิพิธภัณฑ์เป็นไปเพื่อประโยชน์ในการศึกษาของประชาชน จึงมีการแบ่งประเภทของพิพิธภัณฑ์ไปตาม แขนงวิชาที่ต้องการเรียนรู้มากขึ้น และนับวันประเภทของพิพิธภัณฑ์จะมีลักษณะเป็นพิพิธภัณฑ์ เฉพาะเจาะจงในเรื่องราวด้านใดด้านหนึ่งมากขึ้น

ปัจจุบันมีพิพิธภัณฑ์เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากและมีพิพิธภัณฑ์เกือบทุกประเภท มีการแบ่งประเภท ของพิพิธภัณฑ์ไว้หลายแนวทาง โดยทั่วไปอาจแบ่งประเภทของพิพิธภัณฑ์ไปตามลักษณะเด่นที่ ปรากฏ 2 ลักษณะ คือ

1) การแบ่งตามลักษณะของการบริหารหรือผู้เป็นเจ้าของ

ได้แก่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งรัฐ พิพิธภัณฑ์สถานเทศบาล พิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดหรือพิพิธภัณฑ์ประจำเมือง พิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัย พิพิธภัณฑ์โรงเรียน พิพิธภัณฑ์วัด และพิพิธภัณฑ์เอกชน เป็นต้น (หรือ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์ของหน่วยงาน และพิพิธภัณฑ์ของเอกชน) ซึ่งพิพิธภัณฑ์เหล่านี้อาจมีเนื้อหาหรือเรื่องราว การจัดในวิชาการแขนงต่างๆ กันออกไปตามประสงค์ของผู้รับผิดชอบ

2) การแบ่งตามลักษณะของสิ่งของที่รวบรวมไว้และจัดแสดง หรือตามแขนงวิชา

ตามหลักสากลโดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงประเภทของพิพิธภัณฑ์ มักจะหมายถึงชนิดของพิพิธภัณฑ์ ในด้านแขนงวิชาการต่างๆ ได้แก่ ศิลปะ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ธรรมชาติวิทยา และเทคโนโลยี เป็นต้น ทั้งนี้ Unesco แบ่งประเภทของพิพิธภัณฑ์ไว้ 9 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1	พิพิธภัณฑ์สถานทางศิลปะ (Museum of Art)
ประเภทที่ 2	พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะร่วมสมัย (Museum or Gallery of Contemporary Arts)
ประเภทที่ 3	พิพิธภัณฑ์สถานทางธรรมชาติวิทยา (Natural History Museum)

- ประเภทที่ 4 พิพิธภัณฑ์สถานทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Museum of Science and Technology)
- ประเภทที่ 5 พิพิธภัณฑ์สถานทางมานุษยวิทยาและชาติพันธุ์วิทยา (Museum of Anthropology and Ethnology)
- ประเภทที่ 6 พิพิธภัณฑ์สถานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี (Museum of History and Archaeology)
- ประเภทที่ 7 พิพิธภัณฑ์สถานประจำท้องถิ่น (Regional Museum)
- ประเภทที่ 8 พิพิธภัณฑ์สถานแบบพิเศษ หรือเฉพาะเรื่อง (Specialized Museum)
- ประเภทที่ 9 พิพิธภัณฑ์สถานของมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษา (University Museum)
- 3) การจัดประเภทของพิพิธภัณฑ์ที่นิยมจัดตั้งอยู่ในปัจจุบัน ดังนี้
- 3.1) พิพิธภัณฑ์สถานประเภททั่วไป หรือประเภทรวม (General Museum หรือ Encyclopedia Museum)
- 3.2) พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะ (Museum of Arts)
- ก. พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะประยุกต์ (Applied Art)
- ข. หอศิลปะ (Art Gallery)
- ค. พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะสมัยใหม่ (Museum of Modern art)
- ง. พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะการแสดง (Museum of Performing Art)
- จ. พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะยุคแรกเริ่ม (Museum of Primitive Art)
- 3.3) พิพิธภัณฑ์สถานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Museum of Science and Technology)
- 3.4) พิพิธภัณฑ์สถานธรรมชาติวิทยา (Museum of Natural Science) หรือ ประวัติธรรมชาติ (Natural history)
- 3.5) พิพิธภัณฑ์สถานประวัติศาสตร์ (Museum of History)
- ก. พิพิธภัณฑ์สถานประวัติศาสตร์ (Museum of History)
- ข. บ้านประวัติศาสตร์ (Historic House)
- ค. โบราณสถาน อนุสาวรีย์ และสถานที่สำคัญทางวัฒนธรรม
- ง. เมืองประวัติศาสตร์
- จ. พิพิธภัณฑ์สถานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี (Museum of History and Archaeology)

- 3.6) พิพิธภัณฑ์สถานชาติพันธุ์วิทยาและประเพณีพื้นเมือง (Museum of Ethnology and Folklore)
- ก. พิพิธภัณฑ์สถานพื้นบ้าน (Folk Museum)
- ข. พิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้ง (Open – air – Museum)

2.2.5 การจัดการและการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์

การจัดการพิพิธภัณฑ์ คือ การดำเนินงาน ขั้นตอน กระบวนการเกี่ยวกับการจัดวัตถุในห้องแสดง การออกแบบอาคาร การออกแบบห้องแสดง การออกแบบครุภัณฑ์ การก่อสร้างและติดตั้งวัตถุจัดแสดงประเภทต่างๆ ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคในการจัดพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบัน ต้องอาศัยความรู้ ความเชี่ยวชาญจากหลายๆฝ่ายมาร่วมกันทำ เช่น ช่างสถาปนิกเป็นผู้ออกแบบสถานที่ มณฑนากรเป็นผู้ตกแต่งภายใน เป็นต้น แต่ละเทคนิคในการสร้างพิพิธภัณฑ์นั้น ล้วนแล้วแต่มีความสำคัญทั้งสิ้น โดยสามารถแบ่งเทคนิคของงานพิพิธภัณฑ์ได้ดังนี้

1) การออกแบบอาคารพิพิธภัณฑ์และองค์ประกอบของอาคาร

สิ่งที่สำคัญที่สุดในบรรดาเทคนิคการจัดพิพิธภัณฑ์ ก็คือ การออกแบบอาคารสำหรับการจัดแสดง เพราะหากไม่มีอาคาร ตัวพิพิธภัณฑ์ก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ ต้องอาศัยช่างสถาปนิกที่มีความชำนาญเฉพาะมาเป็นผู้ออกแบบ อาคารพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 อาคารทางประวัติศาสตร์หรือโบราณสถาน เป็นอาคารเก่าแก่ที่สร้างขึ้นไว้ในอดีต เช่น วัด วัง ปราสาท ตำหนัก คู่มุ วิหาร ป้อม ศาลากลางจังหวัด เป็นต้น เมื่อเลิกใช้หรือไม่เหมาะสมกับการใช้งานต่อไป ก็สามารถนำมาเป็นพิพิธภัณฑ์ได้ เนื่องจากตัวอาคารมีประวัติศาสตร์ความเก่าแก่อยู่แล้ว อย่างไรก็ตามยังต้องปรับปรุงบางส่วนของอาคารให้สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยในแง่ของการจัดแสดงและการเป็นสำนักงาน เช่น การตกแต่งภายใน ระบบแสง ระบบเครื่องปรับอากาศ ความปลอดภัยของประตูหน้าต่าง เป็นต้น ซึ่งการปรับแต่งนั้นจะต้องไม่ทำลายองค์ประกอบของอาคาร โบราณให้สูญเสียไปด้วย

ประเภทที่ 2 อาคารพิพิธภัณฑ์สถานที่ก่อสร้างใหม่ สามารถแบ่งการออกแบบอาคารพิพิธภัณฑ์สมัยใหม่ตามปรัชญาแนวความคิดของสถาปนิกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกมีความเห็นว่าการออกแบบอาคารในปัจจุบันเน้นรูปแบบของอาคารให้มากที่สุด ควรมีลักษณะตามสภาพแวดล้อมของสถาปัตยกรรมท้องถิ่น ในขณะที่กลุ่มที่ 2 เห็นว่าการเน้นรูปแบบของอาคาร ไม่สำคัญเท่ากับองค์ประกอบและประโยชน์ใช้สอย โดยผู้รับผิดชอบการออกแบบพิพิธภัณฑ์มีหลายฝ่าย

ได้แก่ สถาปนิก เป็นผู้ออกแบบ ภัณฑารักษ์ เป็นผู้เสนอความเห็นการใช้สอย สำหรับหลักการสำคัญของการออกแบบอาคารพิพิธภัณฑ์ ได้แก่

- ก) การจัดระบบสายงาน เพื่อเป็นแนวทางในการทำผังและประโยชน์ของการใช้สอยอาคาร
- ข) ความมีประสิทธิภาพ เพื่อให้การก่อสร้างเป็นไปโดยปราศจากอุปสรรคและดำเนินไปตามแผนที่วางไว้
- ค) การจำแนกหน้าที่ เพื่อความชัดเจนในการดำเนินการ
- ง) การขยายเพิ่มเติมในอนาคต การก่อสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์ ต้องคำนึงถึงโอกาสในการขยายในอนาคตด้วย ในกรณีที่มีจำนวนวัตถุจัดแสดงเพิ่มขึ้น
- จ) ความต้องการทางโครงสร้างอาคารและกลไก ต้องคำนึงถึงหลักการก่อสร้างได้จริง
- ฉ) ความสำคัญของการจัดแสดง ต้องเป็นหลักสำคัญที่สุดของการออกแบบ
- ช) อัตราค่าใช้จ่าย ต้องวางแผนล่วงหน้า แยกรายละเอียดงบประมาณออกเป็นงบประมาณและงบดำเนินการ เพื่อความรัดกุมและป้องกันการผิดพลาด

2) การจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์

วิษณะ จูฑะวิทาท (2542) กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์ มีหน้าที่ให้ความรู้แก่ประชาชนผ่านการจัดแสดงในรูปแบบของการชม การจัดนิทรรศการจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง โดยการจัดนิทรรศการเป็นการสื่อสารแบบประสม (Multi-media) มีการนำเอาเทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาเป็นส่วนประกอบของขบวนการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นการใช้แสง สี เสียง เพื่อทำให้นิทรรศการกลายเป็นสื่อประชาสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลกับคนดู

2.1) ประเภทของนิทรรศการ

การจัดแยกประเภทของนิทรรศการนั้น อาจทำได้หลายวิธี ดังนี้

2.1.1) แบ่งตามลักษณะความคงทนถาวร

(1) นิทรรศการประจำ

เป็นการจัดแสดงอย่างถาวรในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ไม่มีการเปลี่ยนแปลงโยกย้าย ดังนั้นต้องคำนึงถึงการจัดอย่างละเอียดรอบคอบ

(2) นิทรรศการเพื่อการศึกษาค้นคว้า

เป็นนิทรรศการถาวรเช่นเดียวกับนิทรรศการแบบที่ 1 แต่เน้นในเรื่องวัตถุประสงค์การจัดแสดง และการศึกษาค้นคว้ามากกว่าความงามและความเพลิดเพลิน เน้นหนักในเรื่องของระเบียบวิธีการจัดแสดงเป็นหลัก มีลักษณะคล้ายคลึงกับการเก็บของคงคลัง

(3) นิทรรศการชั่วคราวหรือนิทรรศการพิเศษ

เป็นกิจกรรมที่มีบทบาทมากที่สุด เพราะทำให้เกิดการเคลื่อนไหว และสร้างความเพลิดเพลินดึงดูดและเร้าความสนใจของผู้ชม

2.1.2) แบ่งตามสถานที่

(1) นิทรรศการกลางแจ้ง

เป็นนิทรรศการขนาดใหญ่ มีผู้ร่วมแสดงหรือขอบข่ายงานกว้าง ใช้เวลาจัดแสดงนาน มุ่งให้ผู้ชมจำนวนมากเข้าชม จึงต้องจัดแสดงกลางแจ้ง และอาจมีการสร้างศาลา ปะรำ หรือเต้นท์ผ้าใบคลุม นิยมจัดสูงเหนือพื้นดินเล็กน้อย

(2) นิทรรศการในร่ม

เป็นนิทรรศการขนาดย่อม มุ่งกลุ่มเป้าหมายจำนวนจำกัด ระยะเวลาการแสดงสั้นกว่า ส่วนใหญ่ นิยมใช้ห้องโถงหรือห้องประชุมในอาคาร หรือห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า เป็นที่จัด

2.2) หลักในการจัดแสดง

การออกแบบนิทรรศการเรื่องใดก็ตาม ผู้จัดควรคำนึงถึงวิธีการถ่ายทอดสาระของการจัดแสดง เพื่อให้มีความน่าสนใจ ซึ่งมีหลักการพื้นฐานดังนี้

2.2.1) เน้นความสำคัญของวัตถุ โดยให้คำบรรยาย หรือส่วนประกอบอื่นๆ

เป็นเพียงตัวช่วยเสริมวัตถุให้เด่นขึ้น

2.2.2) ให้ความรู้เกี่ยวกับวัตถุที่จัดแสดง โดยการบรรยายที่สื่อความหมาย

ครอบคลุมความสำคัญของวัตถุและชัดเจน

- 2.2.3) การจัดแสดงวัตถุต้องมีความต่อเนื่องสัมพันธ์กัน ให้ผู้ชมเข้าใจเรื่องราว ตามลำดับการนำเสนอ
- 2.2.4) ออกแบบการจัดแสดงให้พอเหมาะ ไม่เรียบง่ายหรือซับซ้อนพิสดารจนเกินไป ไม่เช่นนั้นผู้ชมอาจเกิดความเบื่อหน่าย ขาดความสนใจ และไม่เกิดความประทับใจ
- 2.2.5) ควรมีการรักษาความปลอดภัยให้แก่วัตถุ ทั้งจากภัยธรรมชาติและภัยมนุษย์

2.3) หลักในการออกแบบ

การให้วัตถุเป็นที่ดึงดูดสายตาของผู้ชม จะต้องอาศัยหลักการออกแบบเพื่อสร้างความสมดุลของโครงสร้างงานแต่ละส่วนให้มีความสมบูรณ์ในตัวเอง ดังนี้

- 2.3.1) ความเด่น ของเส้น ทิศทาง รูปแบบ รูปร่าง ขนาดและสี
- 2.3.2) ความสมดุล โดยการจัดส่วนสองข้างของแบบแสดงให้เท่ากัน หรือการจัดให้มีความสมดุลทางสายตาและความรู้สึก
- 2.3.3) ความต่อเนื่องกลมกลืนในการจัดแสดง เพื่อให้ผู้ชมไม่รู้สึกเบื่อหน่าย หรือสับสน ควรจัดให้มีความงดงาม เป็นระเบียบเรียบร้อย ทั้งในรูปแบบ พื้นผิว ขนาดและทิศทาง
- 2.3.4) สัดส่วน ไม่ควรให้มรรการวางอัดแน่นจนเกินไป เพราะจะทำให้ดูรก ไม่โปร่งตา สร้างความอึดอัด ความสับสนและไม่น่าติดตาม
- 2.3.5) การเน้น ตรงจุดสำคัญให้เด่นสุด เพื่อให้ผู้ชมเกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่จัดแสดง โดยผู้จัดอาจมีการเน้นด้วยเส้น สี หรือการใช้ช่องว่างเข้ามาช่วย

2.4) ระบบการจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์

ระบบที่ 1 การจัดวัตถุตามแบบธรรมชาติ เป็นความนิยมส่วนใหญ่ของพิพิธภัณฑ์ประเภทธรรมชาติวิทยา เพราะต้องการแสดงให้เห็นถึงความงาม ความดึงดูดในธรรมชาติ

ระบบที่ 2 การจัดตั้งตามอริยาบถสัตว์ คล้ายระบบการจัดในแบบแรก แต่แทนที่จะจัดแสดงแบบเดี่ยว ก็จัดรวมกันเป็นหมู่ เช่น ภาพฝูงควายกินหญ้า ฝูงนกทำรัง เป็นต้น เพื่อให้ผู้ชมได้เห็นชีวิตจริงๆของสัตว์แต่ละชนิด

ระบบที่ 3 การจัดแสดงตามสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยา เป็นการแสดงให้เห็นความเกี่ยวข้องกับของสิ่งแวดล้อมกับวัตถุจัดแสดง เช่น สภาพชีวิตชาวประมง ที่สัมพันธ์กับสัตว์น้ำ อากาศ ทำให้ผู้ชมสามารถเข้าใจเรื่องความสัมพันธ์ได้ดียิ่งขึ้น

ระบบที่ 4 การจัดแสดงตามความเป็นจริง ได้แก่การย้ายวัตถุจริงๆ มาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ให้เห็นอย่างใกล้ชิด เช่น การย้ายหลุมขุดค้นทางโบราณคดีมาจัดแสดง เป็นต้น

2.5) การออกแบบห้องแสดง

เป็นขั้นตอนหลังจากที่ได้มีการศึกษาหรือเรียบเรียงแนวนิทรรศการเรียบร้อยแล้ว การออกแบบนั้นต้องเร้าให้ผู้ชมเกิดความอยากรู้อยากเห็น อยกศึกษาค้นคว้าต่อ ซึ่งหากมีเพียงความงามและความเพลิดเพลินเท่านั้นอาจไม่เพียงพอ การนำเสนอต้องเป็นขั้นเป็นตอนตามลำดับ ไม่ควรยาวเกินไปหรือไม่เร้าใจ และควรนำเอาความอยากรู้อยากเห็นของคนมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการออกแบบควรมีบรรยากาศเร้าความสนใจในด้านความงามในการจัดแสดง เร้าใจให้เพลิดเพลิน เร้าให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นอยากค้นคว้า เพราะความอยากรู้อยากเห็นเป็นสิ่งสำคัญของการเรียนรู้ ดังนั้นจึงกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ด้วยการออกแบบลักษณะของห้องแสดงให้เร้าใจ อย่างเป็นขั้นเป็นตอน หรือให้คำอธิบายวัตถุในเชิงคำถาม เพื่อก่อให้เกิดการอยากค้นคว้าหาคำตอบไม่สิ้นสุด

2.6) กระบวนการดำเนินงานการจัดแสดงนิทรรศการ

2.6.1) การขออนุมัติในหลักการ

รับผิดชอบโดยภัณฑารักษ์ หัวหน้าภาควิชา หรือนักวิชาการในพิพิธภัณฑ์ที่ได้รับมอบหมายให้ดำเนินงาน ซึ่งการขออนุมัติหลักจะมีรายละเอียดต่างๆ ได้แก่ หัวข้อนิทรรศการ วัตถุประสงค์ ขอบเขตของนิทรรศการ สมมติฐาน

2.6.2) การจัดแนวนิทรรศการ

หลังจากได้รับการอนุมัติหลักการเรียบร้อยแล้ว ภัณฑารักษ์ก็ต้องดำเนินเรื่องต่อไป คือการเรียบเรียงข้อมูลเอกสารและการจัดแสดงต่างๆ เช่น ศึกษาขนาดและจำนวนวัตถุ เพื่อจะได้กำหนดเรื่องราวที่จะจัดแสดงอย่างคร่าวๆ จากนั้นเขียนคำบรรยายหรืออธิบายเรื่องราว

2.6.3) การออกแบบห้องแสดง

เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของมัณฑนากร หรือช่างศิลป์ตกแต่ง ซึ่งจะต้องเริ่มจากการศึกษาแนวเรื่อง ศึกษาสภาพการณ์แวดล้อม และองค์ประกอบของห้องและตู้แสดง นอกจากนี้ยังจัดทำอุปกรณ์เสริมความน่าสนใจให้แก่การจัดแสดง เช่น แสงสว่าง ภาพประกอบ หุ่นและการทำไดโอรามา อุปกรณ์กลไก โสตทัศนอุปกรณ์ และการอนุรักษ์

2.6.4) การก่อสร้างและการติดตั้งวัตถุ

หลังจากมัณฑนากรได้ออกแบบและภัณฑารักษ์ได้พิจารณา จนเป็นที่พอใจแล้ว จึงดำเนินการตามแผนที่วางไว้ ซึ่งหากพิพิธภัณฑ์มีโรงงานปฏิบัติการผลิตสิ่งของ ก็สามารถผลิตเองได้ หรืออาจจะจ้างช่างไปผลิตให้ก็ได้ เมื่อทุกอย่างเสร็จเรียบร้อยจึงดำเนินการติดตั้งวัตถุและจัดทำคำอธิบายตามแบบที่มัณฑนากรออกแบบไว้ตามลำดับขั้นตอน

2.7) องค์ประกอบหลักในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2543) ได้กล่าวว่า ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์นั้น กิจการหลายๆ อย่างจะประสบความสำเร็จได้ ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบที่เกื้อหนุนกัน ดังนี้

2.7.1) คณะทำงาน

การจัดทำพิพิธภัณฑ์จะประสบความสำเร็จได้จะต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลหลายฝ่ายด้วยกัน

- ฝ่ายวิชาการ

เป็นคณะทำงานที่มีความสำคัญ ทำหน้าที่ในการศึกษาวิจัย เพื่อให้ได้เนื้อหาในการจัดแสดง คำบรรยายประกอบเรื่องราว ตลอดจนการกำหนดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ กลุ่มคณะนี้อาจประกอบด้วยชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่จะจัดนิทรรศการเป็นอย่างดี

- ภัณฑารักษ์

เป็นผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์หลัก ทำหน้าที่ในการจัดทำทะเบียนวัตถุ ทำความสะอาดวัตถุ ซ่อมแซมวัตถุที่เสียหาย ตลอดจนคัดเลือกวัตถุที่จะจัดแสดง โดยในการทำงานจำเป็นต้องประสานงานกับฝ่ายวิชาการ

2.7.2) งบประมาณในการจัดตั้ง

เป็นความเชื่อที่ผิดในการใช้งบประมาณสูงในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ ถึงแม้จะมีงบประมาณน้อยก็ไม่ใช่ว่าเป็นอุปสรรคสำคัญในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ ทั้งนี้ควรพิจารณาและดำเนินการไปตามอัตราเพราะพิพิธภัณฑ์นั้นเป็นกระบวนการที่มีจุดเริ่มต้น แต่หากจุดสิ้นสุดได้ยาก จำเป็นต้องค่อยๆ พัฒนาอาจเริ่มต้นจากเล็กๆ แล้วค่อยขยายใหญ่ ไม่ควรมองว่าจะต้องให้สมบูรณ์แบบเลยทีเดียวนะ

2.7.3) เนื้อหาที่น่าสนใจในพิพิธภัณฑ์

มักเป็นการนำเสนอเรื่องราวความเป็นมาของท้องถิ่นในด้านต่างๆ เช่น ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ สิ่งแวดล้อม นิทานหรือตำนาน โบราณคดี ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี การละเล่น ประวัตินุคคลสำคัญในท้องถิ่น การทำมาหากินของผู้คนในอดีตและปัจจุบันความสัมพันธ์ของคนภายในท้องถิ่น รวมทั้งความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมกับสังคมและชุมชนภายนอก จากการที่พิพิธภัณฑ์ได้รวบรวมความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นไว้มากมาย จึงกลายเป็นศูนย์รวมองค์ความรู้ในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับท้องถิ่น

2.7.4) สิ่งของที่ใช้ในการจัดแสดง

สิ่งของที่นำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ คือ สิ่งที่มีอยู่ในชุมชน หรือท้องถิ่นนั้นๆ ไม่จำเป็นต้องเป็นของมีค่า เพราะสิ่งสำคัญคือความหมายที่อยู่เบื้องหลังวัตถุ ไม่ใช่มูลค่าที่เกิดขึ้นในตัววัตถุ

2.7.5) สถานที่ที่ใช้จัดแสดง

อาจเป็นบ้าน ตึกอาคาร โกดังเก่า ห้องเรียน วิหาร ศาลาการเปรียญหรือศาลาวัด การใช้วัดสำหรับจัดพิพิธภัณฑ์นั้นว่ามีความเหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะนอกจากวัดจะเป็นที่ให้การศึกษอบรมในอดีตและเป็นศูนย์กลางชุมชนแล้ว วัดยังเป็นศูนย์รวมศิลปวัตถุ ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ของชุมชน ที่ชาวบ้านในอดีตมีศรัทธาไปถวายวัดเพื่อเป็นพุทธบูชามากกว่าจะเก็บสะสมไว้ที่บ้าน กรณีที่มีงบประมาณในการสร้างพิพิธภัณฑ์โดยเฉพาะ ให้ออกแบบตัวอาคารโดยพิจารณาถึงการใช้ประโยชน์ใช้สอยเป็นหลักเช่น จะจัดกิจกรรมอะไรบ้าง ใครบ้างที่มาใช้พิพิธภัณฑ์ ทั้งนี้ อาคารพิพิธภัณฑ์ที่ดีต้องตอบสนองการใช้สอยได้อย่างเต็มที่และตอบสนองประชาชนผู้มาใช้บริการด้วย

2.2.6 บทบาทของพิพิธภัณฑ์

บทบาทหน้าที่ที่พิพิธภัณฑ์จำเป็นต้องปรับเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติอาจแบ่งออกได้เป็น 3 บทบาทหน้าที่สำคัญดังนี้

1) บทบาทหน้าที่ทางสังคมและวัฒนธรรม

ในปัจจุบัน ขณะที่ประเทศกำลังพัฒนาก้าวหน้า เพื่อให้สอดคล้องกับความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนในด้านต่างๆ อย่างมากมาย สืบเนื่องมาจากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ไม่สัมพันธ์กับความเติบโตทางวัฒนธรรม ประกอบกับความเจริญทางการสื่อสาร ทำให้ท้องถิ่นได้รับข่าวสารจากทุกสื่อ แม้จะมีผลดีในด้านการติดต่อสื่อสารที่รวดเร็วขึ้น ทำให้ชาวบ้านรู้ข่าวความเจริญด้านต่างๆ แต่ในทางกลับกัน ความรู้ที่กล่าวว่า “ดีกว่า – ค่อยกว่า” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การที่ชาวบ้านเห็นค่าในสิ่งทีเจริญกว่า ความทันสมัยกว่า ส่งผลกระทบให้ชาวบ้านลดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน จึงทำให้ละเลยขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา และปรับวิถีการดำเนินชีวิตตามค่านิยมสมัยใหม่ สถานการณ์เช่นนี้จะทำให้มรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นสูญหายไปได้ในที่สุด

พิพิธภัณฑน์มีหน้าที่หลักในการสงวนรักษาอนุรักษ์ จัดแสดง และให้การศึกษามรดกทางวัฒนธรรม จึงสมควรที่จะมีบทบาทสำคัญในการนำมาซึ่งความภาคภูมิใจ ความมั่นใจและสามารถสร้างพลังให้แก่คนในท้องถิ่นสามารถพัฒนาไปได้อย่างค่อยเป็นค่อยไปตามศักยภาพของตน พิพิธภัณฑน์จึงควรมีบทบาทต่อสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่างๆ เช่น มีบทบาทในการสร้างจิตสำนึกและความภาคภูมิใจในการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น การเป็นองค์กรที่สงวนรักษาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นศูนย์รวมทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น มีบทบาทในการให้บริการการศึกษาให้แก่คนในท้องถิ่นและคนต่างถิ่น รวมถึงบทบาทในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้แก่คนในท้องถิ่น

2) บทบาทหน้าที่ทางเศรษฐกิจ

พิพิธภัณฑน์สามารถมีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจของชาติได้ทั้งในส่วนกลางและในส่วนท้องถิ่น แม้ว่าบทบาทด้านเศรษฐกิจจะไม่เด่นชัดเท่าบทบาททางสังคม แต่การในพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่นต่างๆ นั้น พิพิธภัณฑน์ น่าจะเป็นองค์กรกลางที่สะท้อนถึงความคงอยู่และความเปลี่ยนแปลงไปของท้องถิ่น ได้เป็นอย่างดี บทบาทที่พิพิธภัณฑน์น่าจะปรับให้สอดคล้องกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจนั้น มีหลายอย่าง อาทิเช่นบทบาทในการสร้างกิจกรรมเสริมเพิ่มเติมนอกจากการอนุรักษ์ โดยการสร้างห้องสมุดดีๆ สร้างโรงหนัง โรงละคร และเวทีการแสดงต่างๆ เพื่อสอดคล้องรับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม การสร้างกิจกรรมเหล่านี้จะเป็น โอกาสที่สามารถขอความสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐและภาคเอกชนได้ รวมถึงบทบาทในการส่งเสริมการลงทุนในธุรกิจประเภทต่างๆ ที่สอดคล้องกับภารกิจของพิพิธภัณฑน์การพัฒนาเศรษฐกิจในท้องถิ่น ด้วยการขยาย

อาชีพใหม่ เช่น การทำของที่ระลึก การแสดง เสริมกิจกรรมหลัก บทบาทในการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยเป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเยี่ยมชม นอกจากจะเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่พิพิธภัณฑ์แล้ว ร้านค้า ร้านอาหาร โรงแรม ตลาดในชุมชน ก็สามารถสร้างรายได้จากนักท่องเที่ยวด้วยพิพิธภัณฑ์ถือว่า มีบทบาทในการสร้างงานที่เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สำหรับเยาวชนและคนในท้องถิ่น

3) บทบาททางการเมือง

พิพิธภัณฑ์มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างความรู้สึกที่เป็นค่านิยมให้แก่คนในท้องถิ่น โดยปลูกฝังให้คนในท้องถิ่นเข้าใจถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา พัฒนาการของสังคม ภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น และเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นได้ศึกษาถึงรากเหง้าและเห็นคุณค่าของท้องถิ่นของตน ความรู้สึกเหล่านี้ จะทำให้คนในท้องถิ่นเกิดความรู้สึกรักถิ่นฐาน ห่วงแหน และสามารถชักจูงในคนในชุมชนให้สำนึกในวัฒนธรรมอันดี ให้คิดตระหนัก อนุรักษ์สืบเนื่องต่อไป และยึดคนให้อยู่รวมกันเป็นกลุ่มสร้างความมั่นคงเป็นปึกแผ่นให้แก่ชาติ นอกจากนี้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะเป็นตัวประสานและเป็นสื่อกลางในการประชาสัมพันธ์ให้คนต่างถิ่นเข้าใจถึงความเป็นท้องถิ่นของชุมชนได้อีกด้วย

2.2.7 การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ให้ประสบผลสำเร็จ

การบริหารงานพิพิธภัณฑ์ หมายถึง การควบคุมบุคลากรและกลไกต่างๆ ในองค์การให้ดำเนินการตามที่วางแผน ในอันที่จะจรรโลงเสริมพิพิธภัณฑ์ให้เป็นสถาบันทางการศึกษาของมวลชนในวิชาการสาขาต่างๆ ในรูปของการดูด้วยตาและฟังด้วยหู โดยที่วัตถุประสงค์ในการจัดแสดงต้องมีความมั่นคงปลอดภัย และมีความเคลื่อนไหวในบริการการศึกษา และเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้ชมในทางสร้างสรรค์ โนม์น้ำทำให้เกิดการช่วยเหลือสนับสนุนสืบเนื่องต่อไป

การบริหารจัดการองค์พิพิธภัณฑ์ให้ประสบผลสำเร็จ จากการศึกษา พบว่า สามารถดำเนินการได้โดยอาศัยปัจจัยและหลักการเบื้องต้น(สมลักษณ์ เจริญพจน์, 2548) ดังนี้

1) สร้างพันธกิจและเอกลักษณ์เฉพาะของพิพิธภัณฑ์

พิพิธภัณฑ์ควรมีการสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่มีความแตกต่างจากพิพิธภัณฑ์อื่น พิพิธภัณฑ์จะต้องทราบจุดเด่นของตนเองคืออะไร และจะต้องกำหนดเป้าหมาย บทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ให้มีความชัดเจนว่าจะจะเป็นพิพิธภัณฑ์ประเภทใด มีการจัดแสดงวัตถุอะไรบ้าง กลุ่มเป้าหมาย รูปแบบในการให้การศึกษาอย่างไร

2) สร้างแรงจูงใจให้ผู้ชมเข้าพิพิธภัณฑ์

เพื่อกระตุ้นความสนใจของผู้ชมให้อยากเข้ามาในพิพิธภัณฑ์ทั้งจากที่กลุ่มผู้ชมเดิมและกลุ่มที่ไม่ชอบเข้าชมพิพิธภัณฑ์ ซึ่งจำเป็นต้องใช้กลยุทธ์ทางการตลาดเข้ามาประยุกต์ใช้ พิพิธภัณฑ์จะต้องจัดเตรียมการให้บริการที่มีคุณภาพทั้งในด้านของการจัดแสดงและการบริการในรูปแบบอื่นๆ

3) รูปแบบของการจัดบริหารองค์กรภายในพิพิธภัณฑ์

การดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพของพิพิธภัณฑ์นั้นขึ้นอยู่กับรูปแบบของการบริหารจัดการองค์กรภายในพิพิธภัณฑ์รวมทั้งคุณสมบัติของผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ที่ทำงานในพิพิธภัณฑ์ด้วย

3.1) เจ้าหน้าที่และคุณสมบัติของผู้บริหารพิพิธภัณฑ์

ผู้บริหารพิพิธภัณฑ์จะต้องมีวิสัยทัศน์ในการสร้างพันธกิจของพิพิธภัณฑ์เพื่อให้ดำเนินสำเร็จตามเป้าหมาย มีกิจกรรมเพื่อสร้างแรงจูงใจให้เกิดการเข้าชม มีความสามารถในการสร้างเอกลักษณ์เฉพาะของพิพิธภัณฑ์เพื่อตอบสนองความต้องการและความคาดหวังของผู้เข้าชมที่มีต่อพิพิธภัณฑ์ และต้องมีความสามารถในการหาทุนและงบประมาณเพื่อช่วยในการสนับสนุนด้านงบประมาณของพิพิธภัณฑ์

3.2) เจ้าหน้าที่อื่นในพิพิธภัณฑ์

คือเจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ต่างๆ ในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งจะมีทั้งในส่วนของงานวิชาการ การบริการ การศึกษา งานบริหารทั่วไป เป็นต้น ซึ่งเจ้าหน้าที่ในพิพิธภัณฑ์นั้นจะเป็นผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กับผู้เข้าชมโดยตรง ดังนั้น เจ้าหน้าที่ควรมีจิตใจของผู้นับบริการที่ดี เพื่อสร้างภาพภูมิใจและภาพลักษณ์ที่ดีกับพิพิธภัณฑ์

4) ศึกษาความต้องการของกลุ่มผู้เข้าชม

พิพิธภัณฑ์จะต้องยึดผู้เข้าชมเป็นศูนย์กลางในการสร้างกิจกรรมต่างๆ เช่น การสร้างสัมพันธภาพอันดีกับชุมชน การสร้างแรงจูงใจเพื่อให้มีผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์มากขึ้น การสร้างสร้างสรรค์วิธีนำเสนอที่แปลกใหม่เพื่อตอบสนองความต้องการและความคาดหวังของผู้ชม

5) การให้บริการของพิพิธภัณฑ์

จำเป็นต้องตระหนักถึงการให้บริการที่เหมาะสมต่อความต้องการและความคาดหวังของผู้เข้าชม โดยพิพิธภัณฑ์จำเป็นต้องตระหนักถึงลักษณะเฉพาะของการให้บริการ 4 รูปแบบ ดังนี้

5.1) การให้บริการมีรูปแบบเป็นนามธรรม

การบริการส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องนามธรรม เช่น ผู้เข้าชมอาจจะมาชมพิพิธภัณฑ์จากหัวข้อนิทรรศการที่จัดแสดง โดยที่ไม่ทราบว่านิทรรศการนั้นเป็นอย่างไร และเมื่อมาชมแล้วจะพึงพอใจหรือไม่ก็ได้ ดังนั้น พิพิธภัณฑ์จึงควรทำในสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น ซึ่งอาจทำได้โดยการแสดงรูปภาพของห้องจัดแสดงนิทรรศการ ร้านขายของที่ระลึก เป็นต้น

5.2) การให้บริการมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับพิพิธภัณฑ์

มีความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ ไม่ว่าจะเป็น เจ้าหน้าที่ที่บรรยายนำชม เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ เจ้าหน้าที่บริการข้อมูลทางโทรศัพท์ เป็นต้น

5.3) การให้บริการมีความหลากหลาย

คุณภาพของการศึกษามีความหลากหลายมากกว่าคุณภาพของสินค้า คุณภาพของการบริการขึ้นอยู่กับใครเป็นผู้ให้บริการ บริการเมื่อไหร่ ที่ไหนและอย่างไร

5.4) การให้บริการเป็นสิ่งไม่คงที่

การบริการเป็นสิ่งที่ไม่คงที่และไม่คงทนถาวร จึงไม่สามารถเก็บรักษาเพื่อการใช้งานในภายหลังได้ เช่นเดียวความรู้สึกของผู้เข้าชมในระหว่างการเข้าชม มีความผันแปรไปขึ้นอยู่กับคุณภาพของการบริการ นอกจากนี้ พิพิธภัณฑ์ยังต้องมีการบริการพิเศษต่างๆ เช่น การบรรยายสรุปและจัดเตรียมข้อมูลก่อนการเข้าชม การจัดเตรียมพื้นที่สำหรับการนั่งพักผ่อน การบริการที่สามารถซื้อได้ อาจจะเป็น โปสเตอร์ภาพ เสื้อยืด เป็นต้น

5.5) การขยายขอบเขตการให้บริการ

การให้บริการไม่ใช่เฉพาะในบริเวณการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์เท่านั้น อาจจะมีการใช้พื้นที่ภายนอกในการจัดแสดง หรือมีการจัดพิพิธภัณฑ์เคลื่อนที่ รวมทั้ง กิจกรรมนอกสถานที่ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เข้าชมและผู้สนใจได้เข้ามามีส่วนร่วมในพิพิธภัณฑ์และถือว่าการประชาสัมพันธ์ในอีกรูปแบบหนึ่งด้วย

6) การประชาสัมพันธ์

เป็นอีกวิธีหนึ่งที่พิพิธภัณฑ์สามารถทำได้เพื่อสร้างแรงจูงใจให้เกิดการเข้าชมด้วยการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ นิทรรศการ และการจัดกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ โดยที่การ

ประชาสัมพันธ์นั้นอาจทำได้หลายรูปแบบ เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร รายการวิทยุโทรทัศน์ แผ่นพับ และจดหมายข่าว เป็นต้น

2.2.8 พิพิธภัณฑ์เอกชน

1) ความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์เอกชน

พิพิธภัณฑ์เอกชนมีมาตั้งแต่สมัยเรเนซองส์ในประเทศอิตาลี โดยในสมัยนั้นเรียกว่า ของสะสมส่วนตัว (Private Collection) ซึ่งส่วนหนึ่งได้พัฒนาไปเป็นพิพิธภัณฑ์สำหรับสาธารณชน (Public Museum) มีรูปแบบตามนิยามของสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างประเทศ และอีกส่วนหนึ่งก็พัฒนาไปเป็นพิพิธภัณฑ์เอกชน (Private Museum) มีการเก็บเงิน เพื่อดูแลพิพิธภัณฑ์ และการดูแลเป็นของเอกชน ตัวอย่างเช่น พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งมาดามทุสโซ (Madame Tussauds) ที่ตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2378 เป็นต้น (สรณคมน์ ชุตินา, 2556)

2) พิพิธภัณฑ์เอกชนในประเทศไทย

สำหรับพิพิธภัณฑ์เอกชนในประเทศไทย ที่มีการเก็บเงิน เพื่อดูแลพิพิธภัณฑ์ และการดูแลเป็นของเอกชนเริ่มมีมาตั้งแต่ พ.ศ. 2506 ที่คุณเล็ก วิริยะพันธุ์ ได้สร้างเมืองโบราณขึ้น และต่อจากนั้นมาก็ได้มีการสร้างพิพิธภัณฑ์เอกชนขึ้นต่อเนื่อง เช่น บ้าน 100 อัน 1,000 อย่าง ที่จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2521 พิพิธภัณฑ์เรือนช้อ-หงส์ ในศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่ ที่จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2525 พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจำทวี ที่จังหวัดพิษณุโลก ในปี พ.ศ. 2526 เป็นต้นอย่างไรก็ตาม พิพิธภัณฑ์เอกชนในประเทศไทยไม่ประสบความสำเร็จมากนัก เนื่องจากคนไทยไม่นิยมเข้าชมพิพิธภัณฑ์ที่ต้องเสียเงิน ทำให้สภาพการดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑ์เอกชนในประเทศไทยไม่สู้ดีนัก (สรณคมน์ ชุตินา, 2556)

2.3 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้

2.2.1 แนวคิดแหล่งเรียนรู้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2551) แหล่งเรียนรู้ เป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญต่อการศึกษา แม้ว่าในปัจจุบันจะไม่มีได้มีการจำกัดความของคำว่า “แหล่งเรียนรู้” อย่างชัดเจน จะมีก็เพียงแต่คำว่า “พิพิธภัณฑ์” อย่างไรก็ตามแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมมีความแตกต่างจากพิพิธภัณฑ์ตรงที่จัดตั้งโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาเรียนรู้และนันทนาการ

การเริ่มใช้คำว่า “แหล่งเรียนรู้” มีมากขึ้นเมื่อมีการออกพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 โดยในมาตรา 24 ระบุว่า “รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้

ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ” ทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ขึ้นอย่างแพร่หลาย ในขณะที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2546 ได้ให้คำจำกัดความของแหล่งเรียนรู้ว่า ถิ่น ที่อยู่ บริเวณ บ่อเกิด แห่ง ที่ หรือ ศูนย์รวมความรู้ที่ให้เข้าไปศึกษาหาความรู้ ความเข้าใจและความชำนาญ กรมสามัญศึกษา ระบุว่า แหล่งเรียนรู้มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาทักษะและความสามารถต่างๆ ที่จะช่วยให้บุคคลแต่ละคนสามารถเป็นผู้เรียนรู้ได้อย่างอิสระ เรียนรู้ตลอดชีวิต และให้ผู้เรียนพัฒนาศักยภาพการศึกษาอย่างเต็มความสามารถ

สุมน อมรวิวัฒน์ (2544) รายงานว่าคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ให้ความหมายว่า แหล่งเรียนรู้ มาจากคำว่า “แหล่ง” หรือที่รวม เป็นสถานที่หรือศูนย์รวมที่ประกอบด้วย ข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ และกิจกรรมที่มีกระบวนการการเรียนรู้ หรือการเรียนการสอนทุกรูปแบบ แต่แตกต่างจากการเรียนการสอนโดยมีครูเป็นผู้สอน

สุมาลี สังข์ศรี (2548) กล่าวในรายงานวิจัยของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ว่าแหล่งเรียนรู้หมายถึง แหล่ง หรือที่รวมสาระความรู้ อาจเป็นสถานที่ ศูนย์ ข้อมูล ข่าวสาร สาระความรู้ หรือบุคคลที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ทั้งนี้ แหล่งเรียนรู้ที่เราสนใจในที่นี้ คือแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

1) แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2551) กล่าวว่าแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม เกิดขึ้นจากสองคำ คือ “แหล่งเรียนรู้” และ “วัฒนธรรม” ดังนั้นจึงสามารถอธิบายได้ว่า แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมหมายถึง แหล่งหรือที่รวม ซึ่งอาจเป็นสถานที่หรือศูนย์รวมที่ประกอบด้วยความรู้ สาระความรู้ และกิจกรรมที่เกี่ยวกับชีวิตวัฒนธรรมซึ่งมีคุณค่าของคนในชุมชน เป็นความรู้ทางวัฒนธรรมที่มีการปรับเปลี่ยน เพิ่มเติมอยู่เสมอโดยคนในชุมชน และมุ่งเน้นที่จะถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจให้กับคนทั้งในท้องถิ่นของตนเองและคนในสังคมภายนอก ได้เข้าใจถึงชีวิตวัฒนธรรมของสังคมนั้น

2) ความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

การเรียนรู้เรื่องราวทางวัฒนธรรม เป็นปัจจัยหนึ่งในการจะพัฒนาประเทศให้มีความเจริญมั่นคง เนื่องจากจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และยอมรับความแตกต่างหลากหลายในสังคมได้ เกิดความภาคภูมิใจในความเป็นไทย แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมจึงเป็นองค์การหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ การรักษาและสืบสานมรดกคุณค่าทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลายประเทศที่มีการพัฒนาแล้ว จะมีการตั้งแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมอย่างแพร่หลาย ในขณะที่ประเทศไทยแม้จะมีแหล่งเรียนรู้อยู่

บ้าง แต่กลับพบว่าส่วนใหญ่แล้วไม่ได้ให้ความรู้ด้านวัฒนธรรมอย่างเต็มที่ รวมถึงมีปัญหาอุปสรรคในการบริหารจัดการ และการดำเนินงานที่ไร้ทิศทาง

3) บทบาทและหน้าที่แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

- 3.1) เป็นสถานที่รวบรวมจัดแสดงเรื่องราวทางวัฒนธรรม โดยเปิดให้สาธารณชนเข้าชมได้อย่างทั่วถึง และสื่อความหมายของเรื่องที่จะถ่ายทอดได้ดี
- 3.2) เป็นสถานที่ที่ให้ความรู้ในรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัยที่หลากหลายเหมาะสมกับผู้เรียนทุกระดับ
- 3.3) สร้างกระบวนการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง โดยเสริมบรรยากาศการเรียนรู้ที่เกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรมในแต่ละเมือง
- 3.4) เป็นเวทีให้คนในท้องถิ่นได้สร้างเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของตนเอง
- 3.5) จัดหาความร่วมมือ กับหน่วยงานของภาครัฐ และเอกชน
- 3.6) มีสื่อให้การเรียนรู้ที่หลากหลาย
- 3.7) บูรณาการกับองค์กรต่างๆ ให้ทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมกับการจัดกระบวนการเรียนรู้

4) ประเภทของแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

4.1) แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมหลวง

เป็นแหล่งเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากนโยบายรัฐ มีเนื้อหาสาระที่ต้องการเน้นในเรื่องศิลปวัฒนธรรมของชาติหรือส่วนกลาง มีการใช้งบประมาณจากส่วนราชการในการจัดตั้ง และบุคลากรของรัฐดำเนินงานบริหาร เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย เป็นต้น

4.2) แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมราษฎร์

เป็นแหล่งเรียนรู้ที่เน้นชีวิตวัฒนธรรม เกิดขึ้นมาจากเอกชน และนำเสนอเรื่องราวชีวิตวัฒนธรรมท้องถิ่น สังคม ชุมชน ไม่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ

5) แนวทางการดำเนินงานแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

- 5.1) สำรวจและจัดทำข้อมูลของแหล่งเรียนรู้
- 5.2) ประเมินศักยภาพแหล่งเรียนรู้

- 5.3) พัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้ได้มาตรฐานตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ได้แก่ 5 องค์ประกอบ คือ ด้านความรู้และสิ่งของจัดแสดง ด้านกระบวนการเรียนรู้ วัฒนธรรม ด้านการพัฒนาผู้เรียนรู้ ด้านการบริหารจัดการ ด้านการแสวงหาความร่วมมือจากชุมชน
- 5.4) ดำเนินงานแหล่งเรียนรู้ให้ยั่งยืนด้วยการปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการว่าด้วยความร่วมมือในการส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นระหว่างสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

2.3.2 แนวคิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

ไซริ ศรีอรุณ (2530) กล่าวว่า แนวคิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในแบบสากล มีรากฐานจากการบูรณะ (Restoration) ตามหลักการของ The Charter of Restoration หรือ Camillo Boito Theory ของสถาปนิกชาวอิตาลี ซึ่งต่อมาพัฒนาเป็นกฎบัตรเฮนส์ โดยมีคณะกรรมการว่าด้วยโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ (Le Conseil Suprieur des Antiquits et des Beaux-Arts) เป็นผู้รักษามาตรฐานของการบูรณะโบราณสถานในประเทศอิตาลี และเป็นศูนย์กลางของการพบปะเจรจาทางวิทยาศาสตร์ ศิลปะ และวิชาการของผู้แทนนานาชาติมีความเห็นใน หลักการบูรณะโบราณสถานไว้ว่า การบูรณะโบราณสถานเป็นงานหนัก และต้องรับผิดชอบมาก เพราะคุณค่าทางศิลปะของโบราณสถานมีไม่น้อยกว่าศิลปวัตถุที่เก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ นอกจากนี้การบูรณะยังเพิ่มความรู้ทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวิชาการด้วย

หลักเบื้องต้นในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่ยอมรับในระดับสากล จะสามารถสรุปได้เป็นหัวข้อ เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติงานได้ดังนี้

- 1) การอนุรักษ์ควรทำในพื้นที่นั้น

การอนุรักษ์โบราณสถานหากมีข้อจำกัดทางธรรมชาติที่ไม่สามารถควบคุมได้หรือมีโครงการพัฒนาของชาติที่สำคัญๆ ดำเนินอยู่ในพื้นที่นั้น จึงจะสามารถโยกย้ายโบราณสถานเพื่อไปทำการอนุรักษ์ที่อื่นได้แต่ต้องคงคุณค่าและองค์ประกอบทางประวัติศาสตร์ไว้ให้ได้และได้รับการอนุญาตตามกฎหมาย

2) การอนุรักษ์ควรทำนอกแผนให้น้อยที่สุด

นอกจากการดูแลรักษาอยู่เป็นประจำแล้วก็ไม่ควรมีการปฏิบัติอย่างอื่นที่อาจสร้างความเสียหายให้กับโบราณสถานนั้น ควรทำเมื่อจำเป็นและทำให้น้อยที่สุด เพราะวัตถุประสงค์หลักของการอนุรักษ์และการจัดการต่างๆก็เพื่อที่จะรักษาโบราณสถานให้คงอยู่ต่อไปและชะลอความทรุดโทรม

3) การดูแลรักษาอย่างสม่ำเสมอ

เป็นวิธีเบื้องต้นที่สำคัญของการอนุรักษ์ ควรมีการทำตารางบันทึกประจำวันเพื่อประเมินผลเพื่อกำหนดและลดภาวะเสี่ยงต่างๆและเพื่อซ่อมแซมส่วนที่เพิ่งเริ่มเสื่อมโทรม

4) สภาพทางกายภาพควรอนุรักษ์ตามข้อมูลทางประวัติศาสตร์โดยไม่ผิดเพี้ยน

ควรเคารพความสำคัญของโบราณสถานที่เหลืออยู่และถือให้เป็นแบบอย่างเพื่อการอนุรักษ์ต่อไป และควรเก็บรักษาร่องรอยเหตุการณ์และบุคคลที่สำคัญเอาไว้ การใช้เทคนิคเข้ามาช่วยต้องไม่ทำลายของเดิมและที่ทำการอนุรักษ์ครั้งก่อนๆ แต่ก็สามารถเสริมแต่งได้ ในเรื่องการบันทึกข้อมูลการบูรณะทุกชั้นตอนก็ควรทำอยู่และควรมีการลงนามกำกับระบุวัน เวลาที่มีการปฏิบัติที่นอกเหนือจากการอนุรักษ์

5) การอนุรักษ์ควรเลือกใช้เทคนิคและวัสดุให้เข้ากับการอนุรักษ์

เทคโนโลยีตามจริตประเพณีและงานฝีมือที่เด่นๆก็ควรอนุรักษ์ไว้ส่วนสิ่งใหม่ๆที่สามารถนำมาใช้ในการอนุรักษ์ได้หลังจากที่ได้ตรวจสอบโดยแน่ใจแล้วว่า จะไม่ทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้น

6) การอนุรักษ์ควรสำรวจหาคูณค่าทางสุนทรียศาสตร์

การอนุรักษ์ควรเกิดจากประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจริงตรงสถานที่นั้นๆ ไม่ควรดัดแปลงประวัติศาสตร์เพื่อเสริมแต่งให้พื้นที่นั้นดูสมบูรณ์ขึ้น

7) การอนุรักษ์ควรอนุรักษ์สภาพแวดล้อมรอบๆ โบราณสถาน

ภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรมโดยรอบก่อให้เกิดความสำคัญของโบราณสถานนั้น องค์ประกอบใดที่อยู่ในภาวะเสื่อมโทรมหรืออาจจะกระทบภูมิทัศน์ทั้งหมดควรรีบแก้ไข ควรปรับปรุงการดูแลรักษาและมีมาตรการการอนุรักษ์และการจัดการสภาพแวดล้อมเมื่อมีเรื่องร้ายแรงเกิดขึ้น

8) สิ่งก่อสร้างที่สูญหายไปควรมีการสร้างขึ้นมาใหม่

กรณีที่ได้รับอนุมัติเป็นพิเศษเท่านั้นถึงจะสร้างใหม่ในที่เดิมได้โดยจะทำได้ต้องมีหลักฐานยืนยันจากผู้เชี่ยวชาญ ต้องผ่านกระบวนการทางกฎหมายและได้รับอนุญาตแล้วเท่านั้นและต้องประกาศด้วยว่าเป็นโบราณสถานที่ยังสร้างขึ้นมาใหม่

9) การอนุรักษ์ควรรวมถึงระวางขณะที่ทำการขุดสำรวจทางโบราณคดี

ควรส่งแผนอนุรักษ์ที่ลงปฏิบัติในพื้นที่ทั้งก่อนและหลังการขุดสำรวจ ให้ทราบทั่วถึงกัน ส่งทั้งแผนการขุดสำรวจและแผนอนุรักษ์ไปพร้อมๆกันเพื่อรอการอนุมัติซึ่งเมื่อได้รับการอนุมัติแล้วก็ลงมือปฏิบัติตามแผนที่ได้วางไว้นั้น ที่ต้องมีแผนเพื่อการขุดสำรวจก็เพื่อไว้จัดการกับเรื่องวัตถุและสิ่งของที่ค้นพบ

10) การป้องกันความเสียหายและเตรียมพร้อมทุกสถานการณ์มาจากการสำรวจ

ภาวะอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับสถานที่และนักท่องเที่ยวโดยต้องแท้ และจัดทำแผนเพื่อรองรับเหตุการณ์นั้น อาคารสถานที่สาธารณะควรมีการกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวเพื่อป้องกันการแออัด การติดตั้งอุปกรณ์ที่จะดูแลเรื่องนี้ควรมีความปลอดภัยสูงและห้ามการทำกิจกรรมที่อาจสร้างความเสียหายให้กับนักท่องเที่ยวหรือสถานที่อย่างเด็ดขาด คุณค่าทางประวัติศาสตร์ของสถานที่นั้นๆว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุดในกระบวนการอนุรักษ์ทั้งหมด

จากประสบการณ์ที่คณะกรรมการฯ ได้ผ่านมา คณะกรรมการฯ ขอเสนอมติว่าด้วยการบูรณะ มีข้อเสนอแนะ 11 ข้อ ดังนี้

- 1) ในการบูรณะให้คำนึงถึงความมั่นคงแข็งแรงของโบราณสถาน พยายามหลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงและการทำลาย
- 2) ในการบูรณะที่จะทำเพื่อความงาม และเอกภาพทางสถาปัตยกรรม จะต้องคำนึงถึงโบราณสถานที่เหลืออยู่ อย่างอาศัยการสันนิษฐาน และต้องศึกษาจากส่วนที่เป็นของแท้ดั้งเดิม ไม่ใช่จากส่วนที่ต่อเติมขึ้นภายหลัง
- 3) ในการบูรณะสถานที่เก่าแก่มาจนหาความเกี่ยวข้องกับอารยธรรมสมัยใหม่ไม่ได้ไม่ควรจะต่อเติมเสริมต่อ ควรจะใช้วิธีรีโอสและทำรากฐานให้มั่นคง และประกอบเข้ารูปเดิม วิธีแอนัสทีโลซิส (L'anastylose) คือ การเอาส่วนที่แตกหลุดไปแล้วแต่ยังพอหาพบได้ในบริเวณนั้นมาประกอบให้เป็นรูปเดิม ถ้าจำเป็นต้องต่อเติมก็ให้ทำเพื่อการทรงตัว หรือเพื่อความแข็งแรงเท่านั้น

- 4) การบูรณะโบราณสถานรุ่นใหม่ ควรใช้วิธีการให้คล้ายของเดิม และการบูรณะไม่ควรจะไปเปลี่ยนรูปร่างของโบราณสถานนั้นๆ
- 5) ชิ้นส่วนวัตถุทุกชิ้นที่มีคุณค่าทางศิลปะและเป็นอนุสรณ์ทางประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะ เป็นของยุคใด ควรจะเก็บรักษาไว้อย่างดีเมื่อพบ การจะพิจารณาว่า ชิ้นส่วน วัตถุชิ้นใดมีความสำคัญเท่าใด ไม่ควรจะเป็นความเห็นของเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินการ ตามโครงการบูรณะแต่ผู้เดียว
- 6) สิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นใหม่ในบริเวณใกล้เคียงกับโบราณสถาน ควรระวังไม่ให้ ขนาด สี และแบบ ไปทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้นๆ
- 7) การต่อเติมที่จำเป็นต้องทำเพื่อความมั่นคงแข็งแรงของโบราณสถาน ไม่ว่าจะ เป็นเพียงบางส่วนหรือทั้งหมด ควรต่อเติมให้น้อยที่สุด และง่ายที่สุดเท่าที่จะทำได้ การปฏิสังขรณ์สร้างใหม่หมด (Reconstruction) จะทำได้กับโบราณสถานที่มีทรง เรขาคณิตเรียบๆ และไม่มีลวดลายตกแต่งเท่านั้น
- 8) ส่วนต่อเติมที่สร้างขึ้นใหม่ จะต้องแสดงไว้ให้เห็นอย่างชัดเจน โดยการใช้วัสดุ แตกต่างกับของเดิม หรือโดยการต่อเติมเพียงคร่าวๆ ไม่ให้มีลวดลายเช่นของเดิม หรือโดยการทำเครื่องหมายบอกไว้ก็ได้ การทำดังกล่าวทั้ง 3 ประการ นอกจากจะ เป็นประโยชน์ต่อการบูรณะต่อไปแล้ว ยังทำให้ไม่เกิดการเข้าใจผิดในหลักฐาน ทางประวัติศาสตร์อีกด้วย
- 9) การเคลื่อนย้ายของเก่าออกและเอาของใหม่เข้ามาแทนที่ ควรทำโดยอาศัยหลัก วิชาการทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เข้าช่วย ไม่ควรทำโดยไม่มีหลักทฤษฎี
- 10) ของที่ได้จากการขุดค้นและการสำรวจ ต้องดูแลรักษาอย่างดี และอย่างถูกต้อง
- 11) การบูรณะแต่ละครั้งก็เช่นเดียวกับการขุดค้น ควรทำเอกสารในรูปของรายงาน ซึ่ง รวบรวมจากบันทึกประจำวันของการบูรณะ มีภาพวาดและภาพถ่ายประกอบรายงาน ดังกล่าว ควรบอกโครงสร้าง รูปร่างของโบราณสถานอย่างละเอียด รวมทั้งการ ปฏิบัติงานทุกระยะของการบูรณะด้วย

คณะกรรมการว่าด้วยโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ เห็นพ้องต้องกันว่า การบูรณะเป็นเรื่องยุ่งยาก และแต่ละแห่งมีปัญหาไม่เหมือนกัน หลักการต่างๆข้างต้น ควรจะนำมาตรวจสอบและถกเถียงกันบ้าง ในบางครั้ง จึงขอเสนอแนะว่า

- 1) ในการบูรณะทุกครั้งจะทำโดยบุคคล หรือส่วนราชการก็ตาม ขอให้ยึดถือ ข้อแนะนำ (11 ข้อ) ข้างต้นเป็นหลัก

- 2) ควรให้มีการพบปะกันระหว่างผู้ควบคุมการบูรณะโบราณสถาน ณ กรุงโรมปีละครั้ง เพื่อจะได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และปัญหาที่ตนได้พบ พร้อมทั้งวิธีแก้ปัญหาต่างๆ ให้กันและกันฟัง
- 3) รายงานการบูรณะที่กล่าวข้างต้น (ในข้อ 11) ขอให้ถือเป็นเรื่องจำเป็น และขั้นต่อไปควรพิมพ์เป็นเอกสารทางวิชาการ เช่นเดียวกับที่ทำการขุดค้นแต่ละครั้ง

สามารถ สิริเวชพันธุ์ (2536) ได้รวบรวมมาตรฐานต่างๆที่เหมาะสมในการจัดการด้านอนุรักษ์เกี่ยวเนื่องจากกฎบัตรสากลสำคัญได้ดังนี้

มาตรฐานสำหรับการเสริมสร้างความมั่นคง (Standards for Stabilization)

- 1) การเสริมสร้างความมั่นคง จะเป็นการทำโครงสร้างของทรัพย์สินแข็งแรงขึ้นมาอีกครั้ง ด้วยวิธีเพิ่มความแข็งแรงให้กับโครงสร้างรับน้ำหนัก หรือโดยการยังยั้งการเสื่อมสภาพผุพังของวัสดุอื่นมีผลให้โครงสร้างล้มเหลว และการเสริมสร้างความมั่นคงจะเป็นการทำให้สภาพของทรัพย์สินสามารถทนต่อสภาพสภาวะอากาศได้อีกครั้ง
- 2) การเสริมสร้างความมั่นคงให้ดำเนินการได้สำเร็จ ในลักษณะที่ก่อสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปลักษณะของทรัพย์สินน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ และเมื่อกรรมวิธีเพิ่มความแข็งแรงให้โครงสร้างมั่นคงขึ้นมาใหม่นั้นจำเป็นต้องกระทำให้กระทำโดยปิดบังงานให้มีคิวดินทุกที่ที่เป็นไปได้ เพื่อจะเป็นการรบกวนหรือทำให้สุนทรียภาพและคุณภาพทางประวัติศาสตร์ของทรัพย์สินเสียหายไป อนึ่งจะยกเว้นเมื่อการปิดบังดังกล่าวจะมีผลให้เกิดการดัดแปลงหรือการทำลาย วัสดุหรือพื้นที่ (spaces) ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์นั้น

มาตรฐานสำหรับการอนุรักษ์สงวนรักษา (Standards for Preservation)

- 1) การอนุรักษ์จะเป็นการดำรงไว้ตามที่ปรากฏแห่งลักษณะรูปทรง บูรณภาพและวัสดุต่างๆ ของอาคาร สิ่งก่อสร้าง หรือพื้นที่ การสร้างขึ้นมาใหม่หรือการปฏิสังขรณ์อย่างกว้างขวางจะไม่นับเป็นกรรมวิธีอนุรักษ์ที่กล่าวถึงนี้
- 2) การอนุรักษ์จะรวมเทคนิคต่างๆ เพื่อการยับยั้งหรือชะลอการเสื่อมสภาพผุพังของทรัพย์สินไว้ โดยการจัดเข้าเป็นโปรแกรมเพื่อการบำรุงรักษา ซึ่งจะดำเนินการเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง

มาตรฐานเพื่อการปฏิสังขรณ์ (Standards for Restoration)

- 1) ให้มีความพยายามอย่างมีเหตุผลในทุกวิถีทาง เพื่อให้ทรัพย์สินตามเจตนารมณ์ดั้งเดิมหรือให้จัดใช้ในงานซึ่งต้องการตัดแปลงในทรัพย์สินหรือสิ่งแวดล้อมของมันน้อยที่สุด
- 2) เมื่อต้องการเพิ่มความแข็งแรงให้โครงสร้าง หรือต้องมีการติดตั้งระบบเครื่องกลต่างๆ เพื่อป้องกันภัยหรือตามเทศบัญญัติ ให้ปิดบังสิ่งเหล่านี้อย่างมิดชิดถ้าเป็นไปได้ เพื่อไม่เป็นการรบกวนหรือทำให้เสียสุนทรียภาพและคุณภาพทางประวัติศาสตร์ของทรัพย์สินเสียไป อนึ่ง จะยกเว้นเมื่อการปิดบังดังกล่าวจะมีผลให้เกิดการตัดแปลงหรือทำลายวัสดุพื้นที่ (spaces) ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์นั้น
- 3) เมื่อทรัพยากรทางโบราณคดีต้องถูกปรับเปลี่ยนหรือเคลื่อนย้ายโดยงานปฏิสังขรณ์ การกั้ววัสดุทางโบราณคดีทำให้ดำเนินงานภายใต้ความเห็นชอบจากผู้เชี่ยวชาญ

มาตรฐานเพื่อการบูรณะสร้างใหม่ (Standards for Reconstruction)

- 1) การสร้างขึ้นใหม่แต่เพียงบางส่วนหรือทั้งหมด ให้กระทำได้ในกรณีที่มี ความจำเป็นเพื่อการทดแทนส่วนสำคัญที่ขาดหายไปจากเขตพื้นที่ประวัติศาสตร์หรือทัศนียภาพแห่งสถานที่นั้น
- 2) การสร้างขึ้นใหม่ทั้งหมดหรือแต่เพียงบางส่วนในสินทรัพย์ทางประวัติศาสตร์ จะมีความเหมาะสมก็ต่อเมื่อการสร้างขึ้นใหม่นั้น มีความจำเป็นต่อความเข้าใจหรือต่อการอธิบายความหมายถึงคุณค่าทางเขตพื้นที่ประวัติศาสตร์ หรือเมื่อไม่มีอาคาร สิ่งก่อสร้าง วัตถุ หรือลักษณะทางภูมิทัศน์อื่นใด ซึ่งคุณค่าแห่งความสัมพันธ์ที่ติดต่อกันหลงเหลืออยู่ และเมื่อมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์อยู่เพียงพอที่จะทำให้การสร้างขึ้นใหม่เป็นไปในลักษณะดั้งเดิมอย่างถูกต้อง
- 3) การสร้างเลียนแบบของเดิมโดยใช้วัสดุใหม่นั้น ให้เป็นการลอกเลียนแบบทั้งในแง่ของสัดส่วน องค์ประกอบ การออกแบบ สี ลายผิว และคุณภาพทางทัศนวิสัยอื่นๆ ของส่วนที่ขาดหายไป และการสร้างขึ้นใหม่ของส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ขาดหายไปนั้นให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการลอกเลียนแบบอย่างถูกต้อง โดยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ทางลักษณะกายภาพที่ปรากฏ หรือทางภาพถ่าย มากกว่าจะเป็นการออกแบบด้วยการคาดเดา หรือเอางานจากส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกันซึ่งนำมาจากอาคารอื่น

- 4) การสร้างชิ้นใหม่ของอาคารหรือสิ่งก่อสร้างบนสถานที่ตั้งเดิม ให้มีการตรวจสอบทางโบราณคดีให้ถี่ถ้วนก่อนการดำเนินการ เพื่อที่จะได้ระบุและบอกได้ถึงหลักฐานทางโบราณคดีที่อยู่ใต้ดิน
- 5) การสร้างชิ้นใหม่ให้รวมมาตรการเพื่อการอนุรักษ์ให้ดำรงไว้ซึ่งสิ่งดั้งเดิมที่เหลืออยู่ อันรวมถึงรากฐานต่างๆ วัตถุในชั้นใต้ดินและวัตถุย่อยอื่นๆ ทั้งการสร้างชิ้นใหม่บางส่วนหรือองค์ประกอบที่ขาดหายไป ให้กระทำด้วยวิถีทางที่จะไม่เป็นการทำให้รูปทรงและบูรณภาพของส่วนดั้งเดิมที่เหลืออยู่เสียหาย

มาตรฐานในการฟื้นฟูปรับเปลี่ยน (Standards for Adaptation)

- 1) การฟื้นฟูที่ควรจะทำขึ้นเพื่อจัดหาประโยชน์ที่เหมาะสมกับทรัพย์สินที่มีค่าทางประวัติศาสตร์ ซึ่งต้องการเปลี่ยนแปลงที่น้อยที่สุดสำหรับตัวอาคาร โครงสร้าง หรือแหล่งโบราณสถานและสภาพแวดล้อมของมัน หรือเพื่อใช้สมบัติที่มีค่าทางประวัติศาสตร์นี้สำหรับจุดมุ่งหมายที่ได้ตั้งไว้แต่เดิม
- 2) คุณภาพและลักษณะดั้งเดิมซึ่งสังเกตเห็นได้ชัดของตัวอาคาร โครงสร้าง หรือแหล่งโบราณสถานและสภาพแวดล้อมของมันไม่ควรถูกทำลาย ถ้าเป็นไปได้ควรหลีกเลี่ยง การเคลื่อนย้ายหรือการเปลี่ยนแปลงวัตถุทางประวัติศาสตร์ใดๆ ก็ตาม หรือลักษณะสำคัญทางสถาปัตยกรรมซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจน
- 3) อาคาร โครงสร้าง และแหล่งโบราณสถานทั้งหมด ควรจะบ่งบอกถึงอายุสมัยของโบราณสถานเหล่านั้นโดยตัวของมันเองได้ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ซึ่งไม่มีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ และการเปลี่ยนแปลงซึ่งต้องค้นหาลักษณะดั้งเดิมที่ปรากฏตั้งแต่แรกเริ่มจึงไม่ควรจะถูกส่งเสริม
- 4) การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นตามกาลเวลานั้น เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และการวิวัฒนาการของอาคาร โครงสร้าง หรือแหล่งโบราณสถาน และสภาพแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นอาจจะต้องการความสำคัญในทางที่ถูกต้องของมัน และความสำคัญนี้ควรจะได้รับการยอมรับและนับถือ
- 5) การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของรูปแบบที่สังเกตเห็นได้อย่างชัดเจน เหนือตัวอย่างต่างๆ ของงานฝีมือที่มีความชำนาญ ซึ่งแสดงคุณสมบัติพิเศษเฉพาะของอาคาร โครงสร้าง หรือแหล่งโบราณสถาน ควรปฏิบัติด้วยความระมัดระวังเป็นพิเศษ
- 6) ลักษณะต่างๆ ทางสถาปัตยกรรมที่เสื่อมสภาพ ควรจะได้รับการซ่อมแซมมากกว่าจะถูกสร้างชิ้นใหม่ ไม่ว่าที่ใดก็ตามที่เป็นไปได้ ในกรณีที่การสร้างชิ้นใหม่ทดแทนนั้นจำเป็นจริงๆ วัสดุใหม่ก็ควรจะเข้ากันได้กับวัสดุที่ถูกแทนที่ ทั้งใน

ด้านองค์ประกอบ การออกแบบ สี สัน เนื้อวัสดุ และคุณสมบัติที่มองเห็นได้อื่นๆ การซ่อมแซมหรือการสร้างขึ้นใหม่ทดแทนของลักษณะต่างๆ ทางสถาปัตยกรรม ที่สูญหายไปควรจะวางอยู่บนพื้นฐานของการจำลองแบบอย่างถูกต้อง และควร จะถูกทำให้เป็นรูปเป็นร่างขึ้น โดยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ กายภาพ หรือ บันที่ภาพถ่าย มากกว่าจะวางพื้นฐานอยู่บนการคาดคะเนรูปแบบ หรือความ แตกต่างของวัสดุธาตุทางสถาปัตยกรรมที่พหุหาได้จากอาคารอื่นๆ และ โครงสร้างอื่นๆ

- 7) การทำความสะอาดผิวภายนอกของสิ่งก่อสร้าง ควรจะถูกดำเนินการด้วยความ นุ่มนวลที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ การทำความสะอาดด้วยการพ่นทรายขัด และ กรรมวิธีการทำความสะอาดอื่นๆ ซึ่งจะเป็นอันตรายและทำลายวัสดุก่อสร้าง อาคารทางประวัติศาสตร์ ไม่ควรนำมาใช้

การประเมินคุณค่าทางสถาปัตยกรรม

การประเมินคุณค่าความสำคัญของอาคาร สิ่งก่อสร้าง พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ สิ่งแรกของการ พิจารณาถึงคือ ลักษณะทางกายภาพและปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม โดยการสืบค้น เรื่องราวต่างๆ ตามขั้นตอนโดยคำนึงถึง

ประการที่ 1 เหตุผลและเหตุการณ์ที่ทำให้อาคาร สิ่งก่อสร้าง พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ มีความ พิเศษหรือความผิดปกติและความสำคัญหรือคุณค่า

ประการที่ 2 พัฒนาการและการมีส่วนร่วมหรือส่วนเกี่ยวข้องกับจากความสำคัญหรือคุณค่า

ประการที่ 3 เงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลง การดัดแปลงบางครั้งจะเกี่ยวข้องกับการปรับ ประยุกต์ใช้งานซึ่งมีสาเหตุจากปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม

ประการที่ 4 ที่ตั้ง บริบททางประวัติศาสตร์ และเป็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิชาการใหม่

สภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (ICOMOS) ได้ตั้งเกณฑ์ในการพิจารณาเพื่อประเมิน คุณค่าและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม (Statement of Heritage Significance) ดังนี้

- 1) การประเมินคุณค่าทางประวัติศาสตร์ (Historic Significance)
- 2) การประเมินคุณค่าทางความงาม (Artistic Significance)
- 3) การประเมินคุณค่าทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Significance)
- 4) การประเมินคุณค่าทางสังคม (Social Significance)

เกณฑ์ในการพิจารณาเพื่อประเมินคุณค่าทั้งสี่ข้อเบื้องต้น (4 Primary Criteria) สามารถนำมาเป็นแนวทางประเมินงานสถาปัตยกรรมได้โดยการใช้ขั้นตอนเกี่ยวกับการใช้เกณฑ์สำหรับการทำแบบประเมินรายการคุณค่าทางสถาปัตยกรรม โดยแจกแจง อธิบายความสำคัญ ลักษณะของคุณภาพที่เด่นชัด ไม่เพียงแต่อ้างว่าเป็นตัวอย่างสำคัญในอดีต พร้อมทั้งตั้งคำถามที่ช่วยตามการสำรวจคุณสมบัติพิเศษและคุณลักษณะของอาคารหรือความสำคัญของสถาปัตยกรรม ผู้ประเมินสามารถคิดแปลงหรือปรับกรอบการประเมินในหัวข้ออื่นๆ ให้มากกว่าคุณค่าทั้งสี่ข้อให้เหมาะสมกับงานสถาปัตยกรรมผ่านทางกระบวนการที่ละขั้นตอนเพื่อพิจารณาวิธีการนำไปใช้เกณฑ์ การประเมินเทียบกับเกณฑ์ข้อมูลลงในความสำคัญหรือคุณค่า โดยใช้สี่หลักเกณฑ์และเงื่อนไขการเปรียบเทียบหลักเกณฑ์ทั้งสี่สำหรับประเมินความสำคัญหรือคุณค่า ผู้ประเมินควรสังเกตว่าเงื่อนไขอย่างน้อยหนึ่งเงื่อนไข อาจนำไปใช้เชื่อมโยงระหว่างกัน ไม่จำเป็นต้องค้นหาหลักฐานของเกณฑ์ทั้งหมดการจัดความสำคัญ เพราะบางรายการอาจจะสำคัญสูงแม้ว่าจะเป็นที่เกี่ยวข้องกับเกณฑ์เพียงหนึ่งเท่านั้น (วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, 2556)

1) คุณค่าทางประวัติศาสตร์ (Historic Significance)

เกณฑ์เปรียบเทียบกับหลักเกณฑ์การปรับเปลี่ยนจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยต้องมีการแจกแจงระดับของนัยสำคัญ งานสถาปัตยกรรมที่สำคัญมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับคำตอบสำหรับคำถามต่อไปนี้

- 1.1) งานสถาปัตยกรรมเกี่ยวข้องกับเฉพาะบุคคล กลุ่ม เหตุการณ์ สถานที่ หรือกิจกรรมใด
- 1.2) ความสำคัญของงานสถาปัตยกรรมกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ กระบวนการ หรือรูปแบบของการดำเนินชีวิตในอดีต
- 1.3) งานสถาปัตยกรรมสามารถสนับสนุนเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับช่วงเวลา สถานที่ กิจกรรม อุตสาหกรรม บุคคล หรือเหตุการณ์ในขณะนั้นอย่างไร

2) คุณค่าทางความงาม (Artistic or Aesthetic Significance)

เกณฑ์นี้ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับความงามการออกแบบสถาปัตยกรรม วิทยาการ กระบวนการทำงานออกแบบ และศิลปะการตกแต่ง แต่อาจใช้ได้กับเกณฑ์รายการของคุณค่าทางภูมิปัญญาและเทคโนโลยีหรือศิลปะพื้นบ้าน อาคารบางอาคารอาจมีนัยสำคัญทางความสวยงามและศิลปะเล็กน้อย แต่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่สูงแทน

- 2.1) งานสถาปัตยกรรมออกแบบได้คืออะไร วิทยาการและกระบวนการออกแบบ
  - 2.2) งานสถาปัตยกรรมออกแบบเป็นตัวแทนของรูปแบบสถาปัตยกรรม การใช้โครงสร้าง วัสดุ การประกอบชิ้นส่วน การเคลื่อนไหวทางศิลปะ หรือการทำงานของช่าง ศิลปิน สถาปนิก
  - 2.3) งานสถาปัตยกรรมออกแบบเป็นตัวอย่างที่ดีของลักษณะต้นแบบ หรือการค้นคิดวิธีการและวิทยาการใหม่ (Original or Innovative) หรือไม่
  - 2.4) งานสถาปัตยกรรมออกแบบได้สวยงาม จรรโลงใจ ตระการใจ หรือทำได้อุทิศส่วนอย่างไร
  - 2.5) งานสถาปัตยกรรมได้แสดงถึงการบรรลุผลที่สร้างสรรค์ หรือทางเทคนิคระดับสูงหรือไม่
  - 2.6) งานสถาปัตยกรรมสามารถพรรณนา เรื่องราว บุคคล สถานที่ กิจกรรม หรือเหตุการณ์ที่สนใจหรือความสำคัญหรือไม่
- 3) คุณค่าทางวิทยาศาสตร์และการค้นคว้าวิจัย (Scientific Significance)

รวมถึงคุณค่าทางภูมิปัญญาและเทคโนโลยีพื้นบ้าน เกณฑ์นี้ใช้กับงานสถาปัตยกรรมเป็นผลงานที่ดีมีคุณค่าสำหรับวงการสถาปัตยกรรมศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ วิทยาศาสตร์หรืองานวิจัยด้านอื่นๆ ในปัจจุบัน หรือการวิจัยต่อยอดภูมิปัญญาและเทคโนโลยีพื้นบ้านในอนาคตที่อาจเกิดขึ้น เช่น เครื่องมือ ชิ้นส่วน กระบวนการ วัสดุ การค้นคิดสิ่งใด โดยเฉพาะส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมของอาคาร โดยทั่วไปมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์สูงเช่นกัน

- 3.1) ในปัจจุบันนักค้นคว้าวิจัยได้ให้ความสนใจศึกษางานสถาปัตยกรรมด้านนี้ อย่างไร และสามารถต่อยอดภูมิปัญญาและเทคโนโลยีพื้นบ้านในอนาคตได้หรือไม่
- 3.2) งานสถาปัตยกรรมเป็นผลงานที่ดีมีคุณค่าสำหรับวงการสถาปัตยกรรมศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ วิทยาศาสตร์หรืองานวิจัยด้านอื่นๆ ในอนาคตอย่างไร
- 3.3) งานสถาปัตยกรรมมีศักยภาพในการใช้งาน การค้นคว้าวิจัยอย่างไรและในลักษณะใด
- 3.4) งานสถาปัตยกรรมมีชิ้นส่วน กระบวนการ วัสดุ การค้นคิดสิ่งใด โดยเฉพาะส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมของอาคาร หรือการค้นคว้าวิจัยในศาสตร์ต่างๆ ที่มีคุณค่า

4) คุณค่าทางสังคม (Social or spiritual Significance)

รวมถึงคุณค่าทางจิตใจและจิตวิญญาณ หรือ คุณค่าในมัยที่ยังดำรงไว้อยู่เสมอในชุมชนหรือกลุ่มเฉพาะ ดังนั้นการระบุ ชุมชน กลุ่ม ชาติพันธุ์ บุคคล ให้ชัดเจนความสำคัญประเภทนี้ส่วนใหญ่ใช้กับงานสถาปัตยกรรม พื้นที่สาธารณะ อาคารสาธารณะ ที่ปรากฏให้เห็นมานานในสังคม จึงเกี่ยวข้องกับ ความเชื่อ ศาสนา ความกล้าหาญ เชื้อชาติ ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชุมชน ถูกนำมาเชื่อมโยงกับความมั่นคงของสังคมและของกลุ่มบุคคล ดังนั้นบางครั้งงานสถาปัตยกรรมทางศาสนาและความเชื่อเหล่านี้บางครั้งจะไม่ได้รับค่าความสำคัญคุณค่าทางประวัติศาสตร์หรือคุณค่าทางความงาม ถ้ามีการประเมินงานสถาปัตยกรรมมีคุณค่าต่อสังคมนี้ ควรจะแสดงถึงข้อมูลของชุมชนหรือกลุ่มนั้นๆ

- 4.1) งานสถาปัตยกรรมเป็นของชุมชนหรือกลุ่มใด มีความสำคัญต่อชุมชนหรือกลุ่มเหล่านั้นอย่างไร
- 4.2) เหตุใดชุมชนหรือกลุ่มมีความรู้สึกหวงแหน เก็บรักษา อนุรักษ์ (หรือต้องการทำลาย) การที่มีคุณค่าทางจิตใจและจิตวิญญาณหรือความหมายของงานสถาปัตยกรรม พื้นที่สาธารณะ แสดงออกโดยวิธีใด ตัวอย่างเช่น โดยการใช้เพื่อพิธีกรรมประจำปี การเฉลิมฉลอง หรือวิธีปฏิบัติแบบดั้งเดิมใดบ้าง
- 4.3) ชุมชนหรือกลุ่มได้รับรู้ถึงความสำคัญของงานสถาปัตยกรรม พื้นที่สาธารณะอย่างไรได้รับข้อปรึกษาหรือข้อมูลอย่างไร
- 4.4) ความสำคัญทางจิตใจและจิตวิญญาณต่อชุมชนหรือกลุ่มใดเป็นพิเศษบ้าง
- 4.5) ความสำคัญทางจิตใจและจิตวิญญาณต่อชุมชนหรือกลุ่มใดที่ยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบัน หรือไม่
- 4.6) คุณค่าทางสังคมที่ฝังลึกใน ความเชื่อ ความคิด ประเพณี ประเพณี แนวทางปฏิบัติ หรือเรื่องราวที่สำคัญสำหรับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือไม่

2.3.3 แนวคิดจิตวิทยาในการรับรู้

การรับรู้ (Perception) หมายถึง กระบวนการซึ่งสมองตีความหมาย จัดระเบียบ หรือแปลข้อความจากสิ่งที่บุคคลได้เห็น ได้ยิน ได้สัมผัส ได้รู้สึก จากสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นสิ่งเร้า ทำให้ทราบว่าเป็นสิ่งเร้าหรือสิ่งแวดล้อมที่สัมผัสนั้นเป็นอย่างไร มีความหมายอย่างไร มีลักษณะอย่างไร ฯลฯ อาศัยประสบการณ์ ความเชื่อ ทักษะ และสิ่งแวดล้อมเป็นกรอบในการรับรู้ (ปรเม สตะเวทิน, 2541)

การรับรู้เป็นสิ่งเลือกสรร (Perception is selective) คนเราเลือกรับรู้สิ่งเร้าเป็นบางอย่าง ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ประการ คือ องค์ประกอบอันเนื่องมาจากสิ่งเร้า และองค์ประกอบอันเนื่องมาจากตัวบุคคล (รัจรี นพเกตุ, 2540)

- 1) องค์ประกอบอันเนื่องมาจากสิ่งเร้า เป็นสิ่งที่ทำให้เรารับรู้ได้ทันที หรือสามารถดึงดูดความสนใจได้เป็นอย่างดี อันมีลักษณะดังนี้
  - 1.1) ความเข้มและขนาด (Intensity and size) ทำให้เราเลือกรับรู้ได้มากกว่าสิ่งเร้าที่มีลักษณะตรงกันข้าม
  - 1.2) ความผิดแผกกัน (Contrast) เพราะลักษณะที่ผิดแผกจะทำให้เราเลือกรับรู้ได้มากกว่าลักษณะปกติธรรมดา
  - 1.3) การกระทำซ้ำ (Repetition) การกระทำซ้ำๆ จะทำให้เกิดการจดจำได้ดีขึ้น
  - 1.4) การเคลื่อนไหว (Movement) สิ่งเร้าที่ไม่หยุดนิ่งจะดึงดูดการรับรู้ได้ดีกว่าสิ่งเร้าที่อยู่นิ่ง
  - 1.5) ความแปลกใหม่ (Novelty) ความสนใจของบุคคลสามารถเปลี่ยนได้ด้วยการเสนอสิ่งเร้าที่มีความแปลกใหม่
  - 1.6) การใช้อิทธิพลทางสังคม (Social Insinuations) เป็นการใช้สิ่งของหรือบุคคลที่มีอิทธิพลทางสังคมกระตุ้นให้เกิดความสนใจ โดยให้คนๆ หนึ่งหรือสิ่งๆ หนึ่งได้รับความสนใจจากสังคมอย่างบ่อยครั้ง
- 2) องค์ประกอบอันเนื่องมาจากตัวบุคคลประกอบด้วย 2 ส่วนที่สำคัญคือ
  - 2.1) องค์ประกอบทางด้านสรีระ (Physiological Factors) เนื่องจากอวัยวะรับสัมผัสของคนแต่ละคนมีความสามารถจำกัด จึงไม่สามารถที่จะตอบสนองสิ่งเร้าทุกชนิดได้ รวมไปถึงการมีอายุมากขึ้น และอิทธิพลของสารเคมีบางประเภท อาจทำให้สมรรถภาพในการรับสัมผัสลดน้อยลงไปด้วย
  - 2.2) องค์ประกอบด้านจิตวิทยา (Psychological Factors) ได้แก่
    - 2.2.1) ความสนใจ (Interest) คนเราจะเลือกรับรู้ในสิ่งที่สนใจ
    - 2.2.2) ความคาดหวัง (Expectancy) คนจะเลือกรับรู้ในสิ่งที่คาดหวัง
    - 2.2.3) ความต้องการ (Need) คนจะเลือกรับรู้ในสิ่งที่ต้องการขณะนั้น
    - 2.2.4) การเห็นคุณค่า (Value) การรับรู้ขึ้นอยู่กับความเห็นคุณค่าในสิ่งนั้น

ระบบการรับรู้ของคนเมื่อพบสิ่งเร้ามีหลัก 4 ประการ ดังนี้ (จำเนียร ช่วงโชติ, 2516)

- 1) หลักของความใกล้ชิด หมายถึง เรามิแนวนุ่มที่จะรับรู้ความเป็นพวกเดียวกันจากสิ่งเร้าที่อยู่ใกล้ มากกว่าสิ่งที่อยู่ห่างกัน
- 2) หลักของความคล้ายคลึง หมายถึง เรามิแนวนุ่มที่จะเป็นพวกเดียวกับสิ่งเร้าที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน มากกว่าสิ่งที่ต่างกัน
- 3) หลักของความต่อเนื่อง หมายถึง เรามิแนวนุ่มเป็นพวกเดียวกันสิ่งเร้าที่ปรากฏให้เห็นซ้ำๆ เหมือนกันกัน หรือไปในทิศทางเดียวกันอย่างต่อเนื่อง มากกว่าสิ่งเร้าที่แยกกันคนละทิศทาง
- 4) หลักของความประสาน หมายถึง เราถูกกระตุ้นการรับรู้จากการต่อเติมสิ่งเร้าที่ขาดหายไปให้สมบูรณ์ (closure) สิ่งที่ผิดปกติหรือส่วนของรูปภาพหรือของวัตถุที่หายไป ได้ดีกว่าความไม่สมบูรณ์ หรือสิ่งที่ก่อให้เกิดความสงสัย

2.3.4 แนวคิดจิตวิทยาในการเรียนรู้

การเรียนรู้ คือ กระบวนการที่ทำให้พฤติกรรมและความคิดของคนเปลี่ยนไปจากเดิม อันเป็นผลจากการได้ยิน การสัมผัส การอ่าน การใช้เทคโนโลยี เกิดจากการฝึกฝนและประสบการณ์ แต่มิใช่ผลจากการตอบสนองที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ

การจัดนิทรรศการเป็นกิจกรรมที่สร้างบรรยากาศทางจิตวิทยา เพื่อเอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ ที่จะเกิดขึ้นเป็นรูปแบบใดก็ได้ ผู้จัดนิทรรศการจะเป็นผู้สร้างเงื่อนไข และสถานการณ์เรียนรู้ให้กับผู้ชม ดังนั้น ผู้จัดนิทรรศการจะต้องพิจารณาเลือกรูปแบบการสอน รวมทั้งการสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้ชม

1) ประเภทของการเรียนรู้

ประเภทพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้ชมออกเป็น 3 ด้าน

- 1.1) การเรียนรู้ด้านความรู้ความเข้าใจ หมายถึง ผู้ชมเกิดการเรียนรู้ การจดจำ การเข้าใจ การวิเคราะห์การสังเคราะห์ การประเมินค่าและการนำความรู้ไปใช้ในสถานการณ์อื่น อันเป็นผลจากสื่อหรือวิธีการนำเสนอที่หลากหลายในงานนิทรรศการ เช่น รูปภาพ หุ่นจำลอง วัตถุจริง วัตถุจำลอง แผนภูมิ แผนสถิติ หรือการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในงานนิทรรศการ เช่น การตอบปัญหา การแสดงละคร การบรรยาย การอภิปราย เป็นต้น

- 1.2) การเรียนรู้ด้านเจตคติหรือด้านอารมณ์หรือด้านจิตใจ หมายถึง ผู้ชมเกิดความพอใจ เกิดความซาบซึ้ง และเห็นคุณค่า เกิดความศรัทธามีค่านิยม เกิดความภาคภูมิใจ จากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านจิตใจ อารมณ์หรือความรู้สึก ซึ่งเป็นการทำให้ผู้ชมสามารถเกิดการเรียนรู้จากนิทรรศการได้ดี
  - 1.3) การเรียนรู้ด้านกล้ามเนื้อประสาทสัมผัส หมายถึง ผู้ชมได้มีการใช้กล้ามเนื้อหรืออวัยวะต่าง ๆ ในการเคลื่อนไหวไม่ว่าจะเป็นทักษะในการพูด การอ่าน การเขียน การเล่นดนตรี กีฬา ฟ้อนรำ การคำนวณ ที่สามารถทำได้อย่างคล่องแคล่วจนกลายเป็นธรรมชาติ จนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านทักษะหรือความชำนาญ
- 2) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของผู้ชมในการชมนิทรรศการ
- ผู้ชมสามารถเรียนรู้ได้จากการจัดแสดงนิทรรศการแต่ละครั้ง จากปัจจัยต่างๆ ดังนี้
- 2.1) วุฒิภาวะและความพร้อม เพศ สถิติปัญญา อารมณ์ สังคมวัฒนธรรมและประเพณี สภาพสังคม วิถีชีวิต ความเชื่อ ประสบการณ์ ระดับการศึกษา ความสนใจ
  - 2.2) ความยากง่ายของเนื้อหาที่จัดแสดงและกิจกรรม ความหมายของเนื้อหา ความสอดคล้องของเนื้อหากับกิจกรรม ความยาวของเนื้อหา
  - 2.3) ขั้นตอนและเทคนิคการนำเสนอมีความต่อเนื่องเร้าใจ ซึ่งต้องอาศัยการตั้งวัตถุประสงค์ การวางแผน การเลือกเนื้อหาและกิจกรรมให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย สถานที่ สื่อ และบรรยากาศ ความชัดเจนถูกต้อง ความคล่องแคล่ว ความพร้อม

2.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.4.1 งานวิจัย

ปรีตดาเฉลิมเผ่า กอนันตกุล และคณะ (2547) รายงานวิจัยเรื่อง “โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : ระยะที่ 1 สร้างเครือข่ายและสำรวจสภาพพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์เอกชน คือ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นรูปแบบหนึ่งซึ่งเกิดจากการสะสมส่วนบุคคล อันเป็นผลจากความชื่นชอบหรือสนใจในสิ่งของต่างๆ หรือมีความรู้สึกร่วมบางอย่างและต้องการเก็บรักษาสิ่งของที่เป็นตัวแทนของวิถีชีวิตแบบเดิมที่สูญหายไปแล้ว โดยผู้ที่จะสามารถสะสมวัตถุเหล่านี้ได้นั้นต้องเป็นผู้มี

ฐานะดี เช่นในหมู่ของชนชั้นสูง เจ้านาย คหบดี ของที่สะสมส่วนใหญ่มักเป็นประเภทสิ่งของมีค่าของวงศ์ตระกูล ของแปลก หรือวัตถุที่เป็นความชอบส่วนบุคคล อนึ่งนักสะสมของเก่านอกจากชนชั้นสูงแล้ว ยังมีประชาชนธรรมดาด้วย ชนชั้นกลางที่มีฐานะและมีใจรัก เป็นผู้ที่แลเห็นอดีต และต้องการนำภูมิปัญญาและความรู้ในอดีตมาเผยแพร่ อันเป็นผลจากสภาพสังคมหลังแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกที่มีมุ่งพัฒนาความเจริญทางด้านวัตถุ จนละเลยวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมไป ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้เกิดความรู้สึกโหยหาและต้องการหวนกลับไปหาวิถีชีวิต อดีตที่รุ่งเรือง โดยอาศัยวัตถุจัดแสดงเป็นตัวแทนในการรื้อฟื้นภาพอดีตขึ้นมา

วรวิทย์ องค์กรุทธรักษา (2544) วิทยานิพนธ์เรื่อง “พิพิธภัณฑที่พึงประสงค์ของนักท่องเที่ยวชาวไทยในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่” เป็นการศึกษาเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างคือ นักท่องเที่ยวชาวไทยในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 200 คน เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสอบถาม ผลจากการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวต้องการพิพิธภัณฑที่มีรูปแบบเป็นสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ผสมผสานกับศิลปะท้องถิ่น ต้องการให้มีเนื้อหาในการจัดแสดงที่หลากหลาย วัตถุจัดแสดงสามารถจับต้องหรือทดลองได้ ต้องการให้มีเจ้าหน้าที่นำชมบรรยายให้ความรู้ ส่วนสิ่งอำนวยความสะดวก ต้องการให้มีห้องน้ำที่สะอาด มีร้านอาหารหรือเครื่องดื่ม มีสถานที่พักผ่อน มีเอกสารนำชม มีห้องฉายวิดีทัศน์ และห้องสมุดรวบรวมความรู้ ต้องการการประชาสัมพันธ์ผ่านป้ายโฆษณา วารสารนิตยสาร และศูนย์บริการนักท่องเที่ยว และช่วงเวลาที่ต้องการเข้าชมมากที่สุด คือวันเสาร์-อาทิตย์ ระหว่างเวลา 13.00 – 17.00 น.

สุริยา สัมจันทร์ (2545) การค้นคว้าแบบอิสระเรื่อง “การวิเคราะห์ส่วนผสมทางการตลาดของพิพิธภัณฑที่พื้นบ้านจำทวี อำเภอเมือง จังหวัดพิจญูโลก” เป็นการศึกษาเกี่ยวกับบริบทเชิงการท่องเที่ยวนของพิพิธภัณฑที่พื้นบ้านจำทวี การวิเคราะห์ส่วนผสมทางการตลาด เพื่อเสนอแนะกลยุทธ์การพัฒนาส่วนผสมทางการตลาดให้พิพิธภัณฑได้รับความนิยมนมากยิ่งขึ้น ซึ่งจากการศึกษาพบว่า แม้พิพิธภัณฑที่พื้นบ้านจำทวีจะมีชื่อเสียง เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางด้านศิลปวัฒนธรรม และเป็นภาพลักษณ์ที่ดีของจังหวัดพิจญูโลก แต่ต้องมีการพัฒนาทางการตลาดทั้ง 4 แนวทาง ได้แก่ 1. ด้านสินค้า ต้องรักษามาตรฐานและพัฒนาบุคลากรในองค์กร มีการอบรมภาษาต่างประเทศ 2. ด้านราคา กำหนดค่าเข้าชมให้อยู่ระหว่าง 10-50 บาท 3. ด้านช่องทางการจำหน่าย ใช้วิธีขายตรงและผ่านคนกลาง 4. ด้านการส่งเสริมการตลาด ใช้เครื่องมือการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ การส่งเสริมการขายวิธีต่างๆ วิธีเหล่านี้จะเป็นแนวทางให้พิพิธภัณฑที่พื้นบ้านจำทวีมีแนวโน้มที่ดียิ่งขึ้น

รุ่งนภา พรหมสุวรรณ (2555) การค้นคว้าแบบอิสระเรื่อง “การออกแบบสารสนเทศเพื่อเสริมการเรียนรู้เรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์ในพิพิธภัณฑท้องถิ่น” เป็นการศึกษาหาแนวคิดที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาสื่อสารสนเทศประเภทเว็บไซต์ของพิพิธภัณฑท้องถิ่นที่ต้องการเสริมความรู้เรื่องราวด้านชาติ

พันธุ์ผลจากการศึกษาพบว่าสื่อสารสนเทศสำหรับเรื่องราวกลุ่มชาติพันธุ์ในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นต้องประกอบด้วย 1. ใช้อัตลักษณ์ด้านชาติพันธุ์ร่วมกับแนวคิดการออกแบบกราฟิกมาออกแบบรูปแบบการตกแต่ง 2. ใช้สารคดีสั้นเพื่อเป็นสื่อเสริมความรู้ความเข้าใจ 3. ใช้ส่วนเสริมของเว็บไซต์สังคมออนไลน์เพื่อสร้างเครือข่ายร่วมกัน จากนั้นผู้ค้นคว้าได้นำมาพัฒนาเป็นเว็บไซต์ต้นแบบโดยเลือก หอวัฒนธรรมพื้นบ้านไทยวนสระบุรีเป็นตัวอย่างและให้ผู้ใช้งานทั่วไปซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน 29 รายเป็นผู้ประเมินพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อการใช้งานเว็บไซต์ต้นแบบอยู่ในระดับมากโดยระดับความพึงพอใจสูงสุดคือเว็บไซต์ต้นแบบสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้สนใจศึกษาเรื่องราวกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนสระบุรีได้ดีซึ่งภาพประกอบในเว็บไซต์ต้นแบบและสารคดีสั้นมีส่วนเป็นอย่างมากที่ช่วยสร้างการรับรู้และความเข้าใจในเรื่องราวของคนไทยวนสระบุรีให้แก่กลุ่มตัวอย่าง นอกจากนี้การจัดวางรูปแบบในเว็บไซต์ต้นแบบยังมีความครอบคลุมอ่านง่ายและน่าเชื่อถือ

รังสฤษฎ์ สัตยารุช (2550) งานวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย” การศึกษาเรื่องนี้ เป็นการศึกษาและเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย โดยใช้แบบสอบถามที่ผู้ศึกษาสร้างขึ้น กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคือประชาชนในอำเภอหัวหินจำนวน 400 ราย ผลการศึกษาเห็นด้วยกับแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ประชาชนเห็นด้วยกับแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยด้านการโฆษณาประชาสัมพันธ์ เป็นอันดับแรก รองลงมา เป็น ด้านสถานที่ ด้านบุคลากร และด้านการจัดแสดง ตามลำดับ ด้านสถานที่ควรมีการจัดสร้างสภาพแวดล้อมของพิพิธภัณฑ์ให้ดูเป็นธรรมชาติ บรรยากาศสดชื่น และมีที่จอดรถสะดวก และเดินทางมาได้สะดวก ด้านการจัดแสดง ควรจัดหางานศิลปะต่างๆ ในแต่ละจังหวัดมาจัดแสดง โดยแบ่งการแสดงผลเป็น 2 ประเภท คือ การจัดแสดงศิลปวัตถุ และศิลปะการแสดงการเล่นพื้นบ้านผสมผสานกัน เพื่อเพิ่มความน่าสนใจ ด้านบุคลากร ควรจะมีการเตรียมความพร้อม โดยการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมาของงานศิลปะที่จัดแสดงได้เป็นอย่างดี รวมทั้งเสริมความรู้ทางการจัดการทางธุรกิจ เพื่อเป็นการเสริมสร้างศักยภาพในการบริหารงานพิพิธภัณฑ์ ด้านการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ควรมีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ในสื่อต่างๆ ที่เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ในแง่ของคุณค่างานศิลปะเพื่อชักชวนให้ประชาชนสนใจมากขึ้น

Frey and Meier (2002) งานวิจัยเรื่อง “การเปรียบเทียบระหว่างพิพิธภัณฑ์เอกชน และพิพิธภัณฑ์สาธารณะ: กรณีพิพิธภัณฑ์เบเยเลอร์ในเมืองบาเซิล (Museums between Private and Public: the Case of the Beyeler Museum in Basle)” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยศึกษาพฤติกรรมของพิพิธภัณฑ์เอกชนด้วยวิธีการทางเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม ทั้งนี้พิพิธภัณฑ์เบเยเลอร์ในเมืองบาเซิล

ประเทศสวีเดนแลนด์ เป็นพิพิธภัณฑ์เอกชนด้านศิลปะที่มีงานน่าสนใจเป็นจำนวนมาก และแม้จะก่อตั้งขึ้นมาได้เพียง 5 ปี แต่ก็ได้รับการยอมรับว่าเป็นพิพิธภัณฑ์ที่ประสบความสำเร็จที่สุดในประเทศสวีเดนแลนด์ เมื่อวัดจากจำนวนผู้มาเยือน อย่างไรก็ตาม พิพิธภัณฑ์เบเยเลอร์ยังไม่ใช่พิพิธภัณฑ์เอกชนโดยสมบูรณ์ เนื่องจากได้รับเงินสนับสนุนจากสาธารณะ การศึกษานี้วิเคราะห์ว่าการได้รับเงินสนับสนุนมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของพิพิธภัณฑ์เบเยเลอร์อย่างไร ซึ่งได้ผลดังนี้ (1) ผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับตลาดศิลปะ โดยทำตัวเหมือนกับพิพิธภัณฑ์สาธารณะ (2) พิพิธภัณฑ์ให้ความสำคัญกับการจัดกิจกรรมพิเศษ แม้จะทำให้ความพิเศษลดลง และ (3) สิ่งที่ทำให้ผู้มาเยือนระหว่างพิพิธภัณฑ์เอกชนและพิพิธภัณฑ์สาธารณะ มีความแตกต่างลดลง แต่อย่างน้อยกว่าในทฤษฎี

Nissley and Casey (2004) งานวิจัยเรื่อง “มองพิพิธภัณฑ์ขององค์กรธุรกิจผ่านมุมมองความจำขององค์กร: การเมืองของการจัดแสดง (Viewing Corporate Museums through the Paradigmatic Lens of Organizational Memory: the Politics of the Exhibition)” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยนำเสนอว่าพิพิธภัณฑ์ขององค์กรเอกชนเป็นรูปแบบหนึ่งของความทรงจำขององค์กร และสามารถถูกใช้ตามยุทธศาสตร์ขององค์กรธุรกิจในการสร้างอัตลักษณ์และภาพลักษณ์ขององค์กรธุรกิจนั้นๆ นอกจากนี้ องค์กรธุรกิจใช้พิพิธภัณฑ์เพื่อเลือกที่จะจดจำอะไร (the politics of remembering) และไม่จดจำอะไร (the politics of forgetting) อีกด้วย

Lehman and Byrom (2006) งานวิจัยเรื่อง “พิพิธภัณฑ์ขององค์กรธุรกิจในฐานะของเครื่องมือสร้างแบรนด์ (The Corporate Museum as Branding Tool)” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ซึ่งได้ศึกษาพิพิธภัณฑ์ภายในบริษัทในประเทศออสเตรเลียและประเทศไอร์แลนด์ ของ 4 อุตสาหกรรม ได้แก่ เบียร์ สิ่งพิมพ์ กีฬา และธนาคาร โดยจากการศึกษา พบว่าพิพิธภัณฑ์เหล่านี้เป็นเครื่องมือในการสร้างภาพลักษณ์ การรับรู้ของบริษัทต่อบุคคลภายนอก และการสร้างผู้บริโภครุ่นใหม่ให้นิยมในสินค้าหรือบริการของบริษัทของตน โดยไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำให้ความรู้ และให้บริการแก่บุคคลทั่วไปโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน แบบพิพิธภัณฑ์ตามนิยามของสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ

American Alliance of Museums (2012) งานวิจัยเรื่อง “จับกระแสพิพิธภัณฑ์ปี 2012: พิพิธภัณฑ์และชีพจรของอนาคต (Trends Watch 2012: Museums and the Pulse of the Future)” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ทำให้ได้กระแส 7 อย่างในปี พ.ศ. 2555 ได้แก่ (1) การเปิดให้สังคมมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์มากขึ้น (Harness the Crowd) ลูกค้านักท่องเที่ยวในปัจจุบัน ไม่ได้มีสถานะเป็นแค่ผู้รับบริการเพียงอย่างเดียวอีกต่อไปแต่กลายมาเป็นผู้มีส่วนร่วมกับการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ได้ โดยผ่านการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นผ่านช่องทางสื่อสาธารณะ (2) การสร้างบทบาทใหม่ให้กับธุรกิจพิพิธภัณฑ์ (NPO No Mo') พิพิธภัณฑ์อาจถึงคราวต้องเปลี่ยนบทบาทใหม่เป็นผู้ประกอบการ

ทางธุรกิจบริการสังคมเพื่อหารายได้เพิ่มขึ้นกว่าแต่ก่อนที่เป็นองค์กรแบบไม่แสวงหาผลกำไร โดยเปิดบริการให้เช่าชิ้นงานศิลปะวัตถุ หรือชุดนิทรรศการเคลื่อนที่ รวมถึงการขายลิขสิทธิ์ ชื่อทางธุรกิจ (Brand) (3) การสร้างพิพิธภัณฑ์เสมือน และพิพิธภัณฑ์เคลื่อนที่ เพื่อแบ่งปันประสบการณ์ (Takin' it to the Streets) อุปกรณ์สื่อสารทันสมัยอย่างโทรศัพท์เคลื่อนที่ เครื่องแท็บเล็ตคอมพิวเตอร์แบบพกพา ทำให้การเข้าถึงพิพิธภัณฑ์เสมือน (Virtual Museum) ผ่านโลกออนไลน์เป็นเรื่องง่ายดาย (4) การระดมทุนจากมวลชนผ่านสังคมออนไลน์ (Alt Funding) พิพิธภัณฑ์ในตะวันตกได้เปลี่ยนแนวคิดจากการมองหาแหล่งทุนสนับสนุนขนาดใหญ่อย่างมูลนิธิและองค์กรด้านวัฒนธรรมไปสู่การมองหาแหล่งทุนขนาดเล็กผ่านช่องทางของเครือข่ายสังคมออนไลน์ อาทิ Google wallet หรือ PayPal (5) การเพิ่มบทบาทให้ผู้สูงอายุมาเป็นผู้นำชมพิพิธภัณฑ์ (Creative Aging) เพิ่มโอกาสให้คนวัยเกษียณเข้ามาเป็นอาสาสมัครมีส่วนร่วมดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ยิ่งขึ้น อาจขอให้กลุ่มผู้สูงวัยที่มีการศึกษาและประสบการณ์อุทิศเวลามาเป็นผู้บรรยายพิเศษเพื่อบอกเล่าเรื่องราวชีวิตที่น่าสนใจ (6) การสร้างความเป็นจริงในโลกเสมือน (More Than Real) นำเทคโนโลยีภาพ 3 มิติรุ่นล่าสุดมาปรับใช้เพื่อจำลองภาพประสบการณ์เสมือนให้ผู้ชมได้ก้าวหลุดเข้าไปในอีกยุคสมัยอย่างสมจริงหรือนำเสนอเป็นภาพยนตร์ในรูปแบบ 4 มิติ และ (7) การสร้างให้พิพิธภัณฑ์กลายเป็นห้องเรียน (New Educational Era) ปรับความรู้พื้นฐานที่เรียนรู้จากห้องเรียนมาประยุกต์ให้เข้ากับเนื้อหาสาระของพิพิธภัณฑ์ผ่านการออกแบบเป็น โปรแกรมเรียนรู้เพื่อส่งเสริมให้เด็กๆ ได้ประสบการณ์การเรียนรู้จากการคิดสร้างสรรค์ โปรเจกต์ของตนเอง

American Alliance of Museums (2013) งานวิจัยเรื่อง “จับกระแสพิพิธภัณฑ์ปี 2013: มุ่งสู่อนาคต (Trends Watch 2013: Back to the Future)” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพทำให้ได้กระแส 6 อย่างในปีพ.ศ. 2556 ได้แก่ (1) การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการบริจาคเงินให้พิพิธภัณฑ์ (The Changing Shape of Giving) ที่ feedback จากผู้บริจาคมีอิทธิพลมากขึ้นเรื่อยๆ (2) การใช้เครื่องพิมพ์ 3 มิติในงานพิพิธภัณฑ์ (3-D Printing) ทำให้การเรียนรู้วัตถุในพิพิธภัณฑ์ทำได้ง่ายขึ้น (3) การใช้พิพิธภัณฑ์เป็นสถานที่เรียนรู้แทนระบบการศึกษาปกติ (The Great Unbundling) ทำให้นักเรียนสามารถเรียนรู้ในพิพิธภัณฑ์แทนการไปสถาบันการศึกษาปกติได้ (4) การสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้เข้าชมจากทุกจุดในพิพิธภัณฑ์ (When Stuff Talks Back) คล้ายกับการใช้ RFID ก่อนหน้านี้ (5) การทำให้คนหันออกจากโลกออนไลน์ (Disconnecting to Reconnect) ทำให้คนติดต่อกันด้วยตนเองมากขึ้น และ (6) การทำให้ทั้งเมืองเป็นพิพิธภัณฑ์ (The Urban Renaissance) ทำให้พื้นที่จัดแสดงเพิ่มขึ้น

จาร์รัศมี ฐนุสิงห์ (2555) วิชานิพนธ์เรื่อง “แนวทางการบริหารจัดการโรงแรมบูติก กรณีศึกษา โรงแรมระรินจินดา เวลเนส สปา รีสอร์ท จังหวัดเชียงใหม่” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ นำเสนอว่า

โรงแรมบูติก คือ โรงแรมขนาดเล็กที่มีความหรูหรา (Small Luxury Hotel) ให้ความสำคัญกับความโดดเด่นของสถาปัตยกรรม การบริการที่เอาใจใส่ใกล้ชิดแขกที่มาพักเสมือนเป็นคนในครอบครัว และการนำเสนอเรื่องราวความเป็นมาของสถานที่ เพื่อให้ผู้ที่มาพักได้รับประสบการณ์แปลกใหม่และน่าจดจำ โดยรูปแบบในการบริหารจัดการโรงแรมบูติกมีสิ่งที่จะต้องวางแผน 4 มิติด้วยกัน คือ 1) มิติด้านการจัดการองค์กร ซึ่งไม่ต่างจากโรงแรมทั่วไปที่จะต้องมีการวางแผน การจัดองค์การ การบังคับบัญชา สั่งการ การประสานงาน การควบคุม 2) มิติด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์ มีการดำเนินการ ออกแบบงาน การวิเคราะห์งาน การวางแผนกำลังคน การสรรหาคัดเลือก การบรรจุแต่งตั้ง ปฐมนิเทศ และทดลองงาน การสร้างแรงจูงใจ การติดต่อสื่อสารในองค์กร การสร้างทีมงาน การประเมินผล การปฏิบัติงาน การฝึกอบรม การพิจารณาความดีความชอบ การจ่ายค่าตอบแทน การบำรุงรักษาสุขภาพอนามัย การควบคุมด้านวินัย และกฎหมายเกี่ยวกับแรงงาน แต่สิ่งที่จะต้องพิจารณาเพิ่มเป็นพิเศษ คือ การมีหัวใจบริการ(service mind) และทัศนคติที่ดีต่อการบริการ และบุคลากรต้องสามารถสร้างบรรยากาศภายในโรงแรมให้เสมือนอยู่ในครอบครัว รู้สึกเป็นกันเองได้ 3) มิติด้านการบริการ มีทั้งหมด 10 ด้าน คือ 1.ความไว้วางใจได้ 2.การตอบสนองความต้องการ 3.ความสามารถของผู้ให้บริการ 4.การเข้าถึงการบริการ 5.ความมีอัธยาศัย 6.การติดต่อสื่อสาร 7.ความน่าเชื่อถือ 8.ความปลอดภัย 9.การเข้าใจและการรู้จักลูกค้า และ 10.ความเป็นรูปธรรมของการบริการ 4) มิติด้านการตลาดบริการ อิงตามแนวคิด ส่วนผสมทางการตลาดบริการ ประกอบด้วย 1.องค์ประกอบด้วยผลิตภัณฑ์ 2.องค์ประกอบด้านการจัดจำหน่าย 3.องค์ประกอบด้านราคา 4.องค์ประกอบด้านการส่งเสริมการตลาด 5.องค์ประกอบด้านบุคลากร 6.องค์ประกอบด้านลักษณะทางกายภาพ 7.องค์ประกอบด้านกระบวนการ และ 8. องค์ประกอบด้านผลผลิตภาพ โดยโรงแรมบูติกจะต้องสร้างจุดขายที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เพื่อสร้างจุดต่างอย่างแท้จริง

2.4.2 เอกสารและหนังสือ

Lin Lee Loh-Lim (2012) หนังสือเรื่อง “The Blue Mansion: The Story of Mandarin Splendour Reborn” นำเสนอเรื่องราวของอาคารเก่าในเมืองจอร์จทาวน์ ประเทศมาเลเซีย คือ “Cheong Fatt Tze” หรือ “The Blue Mansion” ในบริบทเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางศิลปกรรม-สถาปัตยกรรม การออกแบบ การอนุรักษ์สภาพอาคารให้มีรูปแบบคล้ายเมื่อแรกสร้างมากที่สุด ตลอดจนแนวทางการสร้างรายได้ให้กับตัวอาคารด้วยการจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์และอนุสรณ์สถานของเจ้าของบ้านเปิดให้นักท่องเที่ยวและผู้สนใจได้เข้าชม และทำการปรับเปลี่ยนต่อเติมบางส่วนให้กลายเป็น โรงแรม อาศัยแนวการออกแบบห้องพักให้มีบรรยากาศในอดีตของบ้านมากที่สุด รวมไปถึงห้องจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อสร้างอารมณ์คล้ายตามให้กับผู้มาใช้บริการอาคารหลังนี้

ได้รับรางวัล “Most excellent Project- UNESCO Heritage Award for Culture Heritage Conservation” อันเป็นโครงการทรงคุณค่าการอนุรักษ์โบราณสถาน จากองค์การยูเนสโก ปี 2000 ได้รับรางวัล “Best Boutique Stay” Excellence Award ในปี 2008 และรางวัล “The Best of Malaysia Travel Awards” ในปี 2011

Chan, Suan Choo (2011) หนังสือเรื่อง “The Pinang Peranakan Mansion: A Museum of Straits Chinese Cultural Heritage” นำเสนอเรื่องราวของพิพิธภัณฑ์ชาวจีนโพ้นทะเลที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศมาเลเซีย อาคารที่ถูกใช้จัดแสดงนั้นเป็นบ้านเก่าของชาวจีน อาศัยเทคนิคการนำเสนอผ่านประสบการณ์ร่วม โดยใช้สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม วัตถุโบราณที่ได้จากการบริจาค และภาพถ่าย เป็นตัวบอกเล่าเรื่องราว และสร้างบรรยากาศเสมือนจริงเพื่อให้ผู้เข้าชมคล้อยตาม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved